Алықьса Гогәуа

АЗИАС ЦЦАКУЕИТ АМШЫН АХЬ

Аповест

Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа
Аҟәа 2014

ББК 84 5(Абх) 6-5
Гә 58

Гогәуа, А.Н.
Гә 58 **Аӡиас цҵакуеит амшын ахь.** Аповест.
Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа. Аҟәа, 2014. – 138 д.

Абри аҩымҭа автор раԥхьаӡатәи ишәҟәы (1957) иагәылан, ахьӡгы ахын. Аҩымҭаҿы аҽеышәара ҟаҵоуп, Сталин икульт анҿаԥҽха ашьҭахь, аԥсуа қыҭа аԥсҭазаараҿгьы ишаныԥшыз, ԥсеивгарақәак шыҟаз атәы аарԥшра. Насгьы, ара аԥсуа литератураҿы, раԥхьаӡакәны, сталинтә репрессиақәа ртәы цәырган иҳәоуп. Иара убас, усҟантәи ақыҭа, усҟантәи анхаҩы иҭагылазаашьа зныԥшуа ахаҿсахьақәа ҟаҵоуп, абри еиԥш аамҭазы, ажәлари, ауаҩи, амчреи реизыҟазаашьақәа, рҷыдарақәак ртәы арбоуп. Абарҭқәа рыбзоурала, насгьы, автор раԥхьаӡатәи исахьаркыратә ԥышәарақәа ирылукаартә иахыҟоу аҟнытә, аҩымҭа аиҭаҭыжьра иахәҭоуп ҳәа иԥхьаӡаны, уи иазырхиоуп.

ББК 84 5(Абх) 6-5

© Гогәуа, А. Н., 2014
© Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа, 2014

АЗИАС ЦЦАКУЕИТ АМШЫН АХЬ

Алагарҭа

Шарԥазын.

Ашьхақәа алашьцара анааршәырх, ирхагылаз ажәҩан иаатцахеит иҟьантаӡӡа. Ақардуаг ахра ду ақә аҿы еиҟәыжәжәа иқәжьыз ацаҟьа дуқәа еицрыхәхәа иаарытцытцит акаԥкаԥқәа рҭаацәара. Ахәда ҭҳәа, ашьаԥоуқәа ахьуашәа ԥшьаала-ԥшьаала иқәыргыло, раԥхьа иааиуан урҭ ран. Ус иаанаԥшы-ааԥшны иаангылт иӡырҩуа. Аԥацәагьы, уи ахы ахьаргьежьлак иацгьежьуа, ишәаԥырхаԥуа иааилаҩҩит.

Ақаԥкаԥқәа ран ҩарылтцын, еихалаеихытцуа ацаҟьа ацәқәа иныкәгылт. «Гәшәиуиу-иу!» – абжьы аргеит уи. Аҭаацәара зегьы аҳәҳәыҳәа ацаҟьа еиҟәԥара инцәытцеибаҳәеит. «Гәшәиу! Гәшәиу! Гәшәиу!» – икәгьежьаауа иаақәылт уи. Акаԥкаԥ ашьхатәыла ахьчоит ҳәа баша ирҳәом. Абла иахьынӡананаго цьара акы анаақәаца, иаразнак игәанамҭар залшом. Нас иаргоит абжьы. «Гәшәиу, гәшәиу, гә-шәи-ииу!» – еимдо ирыма иныкәлеит ахрақәа, абахәаԥшь дуқәа, ашьхатәыла зегьы иахьыгӡо. Зехьынцьара еикәыӡырҩуа ргәаарҿеанырттеит.

Имгылацыз амра иазхьуа, ацаҟьа зҿаварыгәгәаны ахраҩытца итцагылаз ақәасабқәагьы аилагьежьит иҳәатцәыҳәатцәуа рыхқәа ҩышьҭыхны уахь иҩаԥшит.

Аҵықьҳәа ахысбжьы геит. Агәы ҭҟьазшәа, «ҟоҳ» ҳәа, ашәарах зҿагылаз абахә инаҿасит уи ахысыбжь, нас ашьхара еимырҟьо, абҕа рҵысуа ицеит. Ашәарахқәа руакы ацаҟьа иныкәҳаит, ииаҵәҟаҟараӡа иҽены ишьҭаз аҭәаӡа ашьа ҩыкәшит. Аҩызцәа, еиҵас иууаӡа иԥан, асыԥса рҽыкәрыԥсан, еимыбҕьыжәаа иҩыкәлеит, ршьапқәа ирыҵҟьаз хаҳәқәакгьы шьҭыԥо, икәымпылуа рҿылархеит.

«Абриакәын сзыргәаҟуаз, уажәшьҭатәи ԥсажәоуп» аҳәошәа, аԥсы аӡеит згәызҽазыргоз акаԥкаԥгьы.

Ажәҩан иазааигәахарц азы еисозшәа, еивагылаз ахра зқәақәа анапы нарықәнашьуан, лбаантәи арҩаш шьҭыбжьы зманы ихалоз аԥша.

Ишәақь быжьҳәа икны, ишьны ишьҭаз ашәарах даахагылт ашәарыцаҩгьы. Уи иахь ихы рханы, ацаҟьа ишьапқәа аҿарԥсны иқәыргыло, дааиуан ҷкәына ҟатак, иҵыҭәа еилаҳәаара иҩыҵракны.

Ашәарыцаҩ иҽыларҟәны, зхы хьыхәхәа ишьҭаз ашәарах нарҳәы-аарҳәуа акраамҭа дахәаԥшуан, нас дгачамкны иааиз аҷкәын днеиҿаԥшит.

– Ассир уара!..

Аҷкәынгьы изымбатәбарахан, иалиҳәаара изымдыруа, уа даанхеит. Урҭ раԥхьа ақәасаб акәымкәа ишьны ишьҭан аҭышьтәа, ирбац ауасахша, имҩашьахуа. Ахәыжә алаԥсны, абаҩқәа алыхьхьа, иагын.

– Арахә ҟьалан ахра иқәхар, ашәарах ирыниоит, ибникуеит ҳәа саҳахьан, аха исызха-

ҵомызт, – Ашәарыцаҩ иҿыҩеитцыхны ашьхара дныҟәыпшит. Амрагьы, нахьхьытәи аҿаҟәара аҿҩавтцган, ишапшапуа абла разы ашьхара иныҟәнарпшит. Асыпсаҟәа аарцырцырын, арҩашҟәа ҵаа пҿыхашәа еилаҟәыбаса иҟатцаны инарылсит. Ашьха псабара ацәа хаа излаз иаалтцын, ахаҿы ҩыҟәлашааит.

Ауаҩоу иҿыларҟәны атышьтәа ахы дҩахан, апстазара зыхбалан алагырӡ зывтцажжы иҟаз аблаҟәа днархыпшылт... Убасҟан илапш наҟәшәеит ихьышьшьы абгьканӡеипш икнахаз алымхаҟәа руакы ианыз ахтцара.

– Тархана ихтцара... – ачкәын деитанаихәапшит ауаҩоу.

– Ишпа?! – иаацьеишьеит ачкәын.

– Изны иҟаз ипа ихьӡала ишьтны иман... Ее, анацьалбеит... – уи дырҩегьых иҿыҩеитцыхны икаххаа изыҟәшаз ашьхатәыла дныҟәыпшит. – Дызустада асеипш апсататә ҟазтцахьоу...

А к т ә и   а х ы

Аҿхыбаҩ аипш икылыжәжәа аӡыгәта итажьыз ахаҳә аварағы ирҿны инхеит, икеикеиуа иатциаан иҟаз ашьац... Ихытцәтцәаны, ирҟәычны ана-ара икапсан ацәламсыш хышәтҟәа... Аҩада, апаҩаҟәа инарыдыҿҿало, еиҟәыпца итажьыз ахаҳә дуҟәа ирхыкьасо Наас шааиуаз ахь ирханы, икьаҟьаӡа апслымӡ ианпыҟҟала инаган ахатца шьапышьтаҟәа, ала-

да аӡы злацоз ахь – апҳәызба еимаа хәычҷқәа рышьҭа.

Ихьшәашәаӡа иаакылҟьаз апша, ажәырҟьҳәа нырцәтәи алтарра иныласын, хыла-гәыла инеиланатцеит, «а-а-а» ҳәа зыпсы ҭоу акеипш Наас ацәқәырԥа бырлашқәа инархагьежьын, апшаҳәа иаиаан иҟаз аҳаскьын аҩа акды нықәбылгьазшәа ирҽены инахьысын, иааиқәтәеит.

Назиа даангылт. Лгәы нҭыԥсаан, лҽынлзеиԥшымтәыкәа лхы налыкәаҽеит.

– Бабаҟаз арахь, бара аҭыԥҳа бзиа?! – адыдбжьы еиԥш лгәы иныкәҩит лаб ибжьы. Уи дахьылтцыз ахәажәра макьанагьы итцыстцысуан.

– Аҟанчҷқәа рзы мжәабгьык сҭахын... – лыбжьы аиргьҳәа иааҭылкааит уи, илкыз леигәышәгьы иара иахь иаалырххеит шаҳаҭс. Нас лыбла ҩеитцыхны лаб днеиҿапшит: уи ақәаб цьангареиԥш дышәны дгылан.

– Убас блашааит амжәабгьазы абрахь, аҟәарахьы бшааз. Бсаԥыз абыржәытцәҟьа! – Назиа, хара-хара лаб днаивсын, лҿыналхеит. Иаргьы дналышьҭалт. Арашра ахәада автцалара иаҿыз амрагьы, атцыхәтәантәи ашәахәақәа аби апҳаи рҿапхьа игагоз аӡыжь асаркьа гәы аархәашьны иныхбалт. Апшаҳәа ашәшьыра аахатәеит. Урҭ ҿымҭӡакәа ицон. Назиа лыхцәԥаракәа лызқәа иахьықәыз илакьылакьуан, лгәы иҭыхоз рҳәарц рҭахызшәа. Лаб уажәы-уажәы ибжьы хыцхыцуа дааимҳәаны, ипҳа дналышьклапшуан. Апан аҿы ианнеи, Назиа леимаақәа аалышьхыршәашәан

иаанылкылт, лаб ашахт калошқәа шишьаз дышиаша дынҭалт. Аӡы ирны ахкаарала ицон. Амҩа тцыхәаптцәара амаӡамкәа иаухеит, макьана иабаҟоу: аҿыбгара хәычцы, нас алтарра, нас зымахәқәа хьышьшьы икыдхан игылоу атцәаша ду, рыжәтәыс ирто аӡыхь, рыҩны атцаҟа ажәытә адгьыл ашара иқәеиҭархаз ачандарақәа... Абжьаапны арҭ уаҩы изгәаҭаӡом, аха уажәы зегьы акакала аби апҳаи рҿымтреипш ихьанҭаӡа ишьҭоуп... Ирласны сахысып ҳәа уеихоит, уеихоит, аха уныҟәашәа марахаӡом... Пхыӡлагьы ауаҩы зны-зынла убас ибалоит: ишьҭахьҟа дызгаша митәык ишьҭоуп, ишимчу дыҩуеит, дыҩуеит, дыҩуеит, дыҩуеит, аха даапшыр дахьгылац дгылоуп...

Угәы иазымчҳартә игоит аӡы зҭоу ашахт калошқәа рышьҭыбжь... Ихту Назиа лшьапгәацәқәа ырчыхәчыхәуа, ирыдчаблоит аҭәахышәҭқәа...

Ақәатца иалпшны рыҩны инадыпшыло иаҥнеи, Назиа даангылт.

– Бадырсма бара?! – дналықәцәҟьеит лаб.

Лара иара иахь даахьаҳәт, лыбла еитцыхны дзынеиҿампшуа.

– Саб, суҳәоит... – ишынеималҭәара даацәажәеит Назиа. – Сышьтәызар унапала сшьы, сан илоумҳәаан...

– Уаҳа бсыламцәажәаан арахь... Иахьарнахыс ипсыз аӡәы бысзиҩызоуп, сыблала исымбар ихастцомызт... – ибжьы нытцакны дхәытхәытуан иара, ипсахы еиҟәыччо. – Ибаҳахьоума бара,

гәатцәатҳәа, апсыуак ихшара абри аҩыза ҟалтцахьеит ҳәа? Қәиҭ-қәитҳәа иахьа аашазар апшаҳәа бавоуп аҷкәын дбыварпало. Дарбан бара бызцыз, дарбан, анышәаз исааӡаша?! – пышшәахәы змаӡамыз иблақәа амца ҩархылт.
– Ааҳиҳи, бымшақә схы саасааит! – инап ҟьаҟьа ду ыркаланы илахь аҟьап аахиргеит.
– Абриазы акәызма сбыдыпсыло бзысааӡаз, бшьапы ӡы-хьшәашәа иӡаамыргылаӡакәа сызбыхӡыӡаауаз?! Ҳаҭыр акәыбтцеит, еилыбкааит сцьабаа, убас бхы ҳаҭыр акәыбтцалааит…

Назиа лыбла ҭхаха уи днаиҿапшын, ллакытца иҭыҩрны лылабжышкәа еишьҭаланы рҿылархеит. Лӡамҩа еибакны, ҭагалан Аисырра амца анықәыртцо аипш, лыхәда шыҟоу итцаланы ибылуа ицон. Уи илдыруан лаб иҟазшьа: рацәак усс имамыз акы аниаҳауаз, ажәак-ҩажәак рыда узиҿыхуамызт, уеизышәан уишьҭаларгьы, аха ихы ихызхшаз «амалаеыршьыга» ҳәа иара дзышьҭаз акы аниаҳа, аагылашьа имаӡамызт, дҳәацәо иҿынеихон.

– Исаҳәа абыржәытцәҟьа, убрии бареи ишәымоу, исаҳәа абриаҟараамҭа иеибышәҳәоз, исаҳәа аҿа ибҭахьазар? – ипҳа даалҿагьежьит уи, иеааитцихын, иблақәагьы цырцырyа, иаашаҟьшаҟьеит. – Исаҳәа акәымзар, сабиныс, абжьыуаа рҿы иҟамлац сара ишыҟастцо, уаҩы бимырбаӡакәа бхәырны бшысшьуа!..

Назиа ҿымҭ аитцақьра даҿын дахьгылаз. Иара даанапшы-аапшит аӡәы ҳаибомашь ҳәа.

– Бсапыз! Бсапыз! – иналыдитцахт уи акгьы лымҳәаӡошәа аниба, – бара бтәы сара издырып уажәшьҭа…

Назиа дырҩегьых лыбла ҭхаха лаб днаитцапшит.

– Саб алеи-аҳәеи днеиҭаргааит, иахьарнахыс уи иацәажәара акәым, џьара шәнеихәапшит ҳәа, ма шәҿы неизырханы ҩажәак еибышәҳәеит ҳәа анаасаҳа, бареи сареи абреи-пҳареи шаҳзеилам, сахьыҩноу аҩнгьы бшыҩнасмыргыло, – иҳәеит уи, аҭоуба ҟаитцошәа ипҳа длыхәампшӡакәа ихы раҳаны ажәҩанахь дыпшуа.

Убри аамҭазы иааигәаӡаны агәарабжьарахь апҟара-пҟара ҳәа аҽышьҭыбжь геит.

– Быбжьы бмырган, бара мыхшатәы, ашәадәы ҳақәгылоуп, ауаа атцәы ҳахартцоит, – дшәацырҳапуа аҽышьҭыбжь ахьгаз дыпшит уи.

Назиа лаб дааныжьны дыццакны ахтцысҭахь лҿыналхеит. Адәы даақәсны, иҽыз пацьпацьуа Назиа лаб дааивалеит аҽыуаҩ. Уи уаҩы наӡак, иарпысра днахыҳәҳәома уҳәаратәы дыҟан, аха иблақәа ҭиқәатцәааӡа ихы ирчкәынуан.

– Мшыбзиа, Махьал!

– Бзиара убааит, дад Сандра! – апсшәа ааибырҳәеит ианааизиашаха.

– Ани инеиуа Назиа лоума?– ахтцысҭа инхыҭны, акәыттцара шьапызатцә зҭагылаз аутра иалсны инкыдлахьаз Назиа иналықәикит Сандра иҟамчы ахәы.

– Ааи, дыццакуан…

– Даазцазеи уи иахьа ас заа?..

– Сылзымтцааит... – даалакԥакшәа аҭак ҟаиҵеит Махьал.

Нас уаҳа зҵаара мҭикәа, игәарпханы дааччеит Сандра, ихапыцқәа нагӡа-аагӡаны иаарԥшуа.

– Усҭ, абри сымх, ишыску сызцом, аколнхара аусҳәарҭанӡа сцароуп, асводкақәа ргоу ирымгоу еилыскаашт, урҭ усгьы лабахыла урыдгыламкәа акгьы ҟартцом... – дышәыжәыз иехырнааны Махьал инеиирк ит акы.

– Ари закәызеи?

– Уахәапш.

Аилаҳәара илан маҭәа-жәла бзиак еилыҵәрааауа, иҟәыпсҟәыпсуа.

– Ҟҳы, ҟҳы, ҟҳы... – дааимҳәашәа иуит Махьал, – уаха арахь умаауеи?

– Сабоушьҭуеи смаакәа.

– Иззуҭахыда ари? – иҳәан уи днаихәапшит Махьал, даара акрызхытцуаз гәаҕкгьы ибла иаахылан, имчыдаха инҿыцәеит, аӡы иҭыршьыз акәастҕеипш.

– Ари Назиа деилаҳаны аӡбахә лҳәо акырынтә исаҳахьан, аӡәы инапы ианыстцан, иахьа сшымгәыҕӡоз иааган снапы иааиркит... Илыҭ ишноугалак, сара сцеит. Иеы аақәиргьежьааны иҟамчы нахҟьаны, агәарабжьара длыбжьахәаша дцеит.

Махьал иикыз инапы наларшьшьны иааирҟәычит, амаҭ дахьысызшәагьы иаразнак даахеит.

* * *

Ихышла инапы атцаргәаны, дхәыцуа, ахәадаҿы амра ца ихнаблаахьаз ашьац цьацьа дылатәан Ҭархана. Џаҟа атаҳәылараҿы ацәаакы знаалаз ашьац рыпсы алаханы иҳәуан ауасакәа. Урҭ еилаҳәысы амаҭа ԥаргошәа ишнеиуа, иааилагьежь-ааилагьежьны, рыбжак аддыҳәа иԥарылеибаҳәаны, цыҭк инаскьаны ашьац рқьышәқәа нылакны аҳәра еиҭалагон. Амра ахәы ихытцны наҟ иҭалахьан, асымреипш хара Аисырра ашьхарпқәа ирықәыршан.

Ҭархана дахьтәаз ибла иаахгылон ихамшҭӡо, адамра иҭеигалаша уи ихиҿы, ихпышша, шьа зықәӡамкәа иҟалаз иқьышәқәа. «Сара саайуеит уажәытцәҟьа, абри шәызҿу нашәыгӡароуп, инашәмыгӡакәа шәымун, амарцьа!» – апш рашәо ихалоз абригада днарылапшит уи усҟан. Ицәажәашьеи ипшшәи ааицәымыгхеит Ҭарханагьы. Изымдыруаз, уи ицны иаази иареи ахәы инхытцны ицеит. Ари Ҭархана ипа Кәарса иакәын. Уи аахыс жәаа шықәса нҭакәкәа ицеит…

Ихы ԥышьҭихын, ашьхарахь дыпшит. Нахьхьиӡа, асыпса пыҭха-пыҭха изқәыз Бгыикәара, акатцәарақәа руакы ахы ԥалыҳәҳәо, анахәҭеипш апсҭқәа гәаԥа ахан. Ҭархана илакҭа мачк иаалашеит… «Ҳаи, аказказра, анацьалбеит, ҽазнык иадамзаргьы сныкәыпшындаз», – даақәыпсычҳан дԥагылт, ашьшьыҳәа дҭалан арахә рахь иҿынеихеит.

– Убзаҳәит! – иааигәаӡаны ари абжьы аниаҳа даахьаҳәит Ҭархана.

– Иухьзеи, пшшәы ухаӡамеи? – ишаҟьшаҟьо иҟаз аҷкәын иблақәа днархыԥшылт Ҭархана.

– Сыццакны сахьхалоз акәхап, сҩеиааӡа уцар ҳәа сшәан, Наас аԥшаҳәантә сшыҩуа саауеит.

– Уҿхәужәозма, сабоушьҭуаз, дад, – ихаԥыц кьоушәоуқәа аарԥшуа даачҷеит Ҭархана. Арахь уабаҟаз, дад Иасон?

– Алзаҭцә сыҟан, аҭаҭын еиҭаҳан ҳнахысзар аахыс сцаны агәаҭара саҿуп, уи зегьреиҳа ишкьасазгьы, ирашәатәханы иҭагылоуп... – аха дынзырхаз цьара иҿытцҟьар ҳәа дшәаны, раԥхьа ихаҿы иааиз иҳәеит.

– Анкьа Алзаҭцә иаванхоз даҽеацьара ицаны илатцон, сынтәа уа аҭаҭын еиҭаҳара аԥшьызгаз акры жәгәаагьит, – иҳәеит Ҭархана. – Уаҩы чагьа-чашәк ахьықәимгаӡац ацәшьхәа аархара гәагьыуацәоуп.

– Елҟан иакәымзар, убрыгь акы алтцуа иҟаломызт, аизараҿы анапы аҩахареи алахареи мацара иашьцылахьоу рацәахеит...

– Ауаагьы хык руҭароуп, акәымзар, асҟатәи зжьы ужәыр зтәан еиламгыло ахьеилоу, абри шәақәашаҳаҭума ҳәа мацара инарылаужьыр агьалтцуам, – дхәыцхәыцуа даацәажәеит Ҭархана. – Елҟан дарԥыс бзиоуп, дад, иматцурагьы акәым аус злоу, ауаҩы цьара сызихәандаз ҳәа дкәалкәало дишьҭоуп, игәы былуеит, ихаҳәым... – илаԥш иҩныҭцҟатәи маӡа игоз бжьык иааԥсахьаз иазыӡырҩуашәа иааҭгылалон. Ицьымшь еималақәа инарыдкылан, иоуразоуроу дышлахьан.

– Уаапсеит, упсушьандаз пытҧрак, аҩны унеины, уахык уиартҭа унылаиаины, ҭынч уцәаргьы акыр иапсами, иасымша уара иулшома акәаахьча кьакьа утҵатҵаны ахгара…

– Сара псшьарас исымоу абарҭ роуп, дад, – инапы нарықәикит, аҳаскьын пшқа зыпсы алаханы ихәуа амарда инаҿеибаҳәаахьаз ауасақәа: – Атәара сара сзы ипсроуп.

Аҭаҭын азы дыпшаауашәа аниба, Иасон иҵьыба ҭаҭынҟатҵак ҭыхны инеииркит.

– Ҳаи, иҭабуп, дад, иҭабуп! – аҭаҭынҟатҵа ааимхны уи зҭихыз акәалап аҵәа ианыз асахьа днахәапшит.

– О, ари агызмал, ҽыбҕаҟазак иакәымкәан дыҟам, иубома, ашьхацәҳәы азқәа дықәуаа дышнеиуа – ихы дҩахан Иасон днеиҿапшын, иабантәаааиго угәахәратәы иҟаз иччапшь ала деиҭаачеит. Убри аамҭаз апстҳәа гәаҩа ббаӡа ашьхара аҟынтәи Аисырра шыҟоу ааскьара иаҿын.

– Аарҩарахоит сынтәа, афасыртә, абан, апхынра ааины иҳадгылоуп, арахь ани апстҳәа иҟанатҵо убоит… – ахәхәаҳәа аҭаҭын лҩа игәарпханы илбааидон Ҭархана. – Сыхәраҭыпқәа цьара иаасмыхьижьҭеи акраатҵуеит, мшы цәгьакы мчыбжьык анаҩс иҟалараны иҟазар, иҭыпсаауа иалагахьазаарын, уи сара сзы иаамҭа гәаҭагоуп. Сыхәраҭыпқәа амшцәгьа шыҟало заа ианырдыруеипш, сара схаҭагьы иакәымк ҟаларц ианыҟоу сцәа иаламшәар залшом, – илахь ааиқәитцеит Ҭархана, – акраатҵуеит сара

аԥсҭазараҿы хәраҭыԥк саԥызоуижьҭеи. – Уи даақәыԥсычҳан, ирахә рахь днаԥшит: ауасақәа анаара икыдеибаҳәала абжара ааиԥыршахьан. – Арахәгьы ссиршәа ишоуп, злыԥха ҳаура, – урҭ ихы нарықәикит Ҭархана. – Абарҭ уажәы анаара ишаҿоу инумкылар, ишзахәо ахаԥаӡараҿы ицоит, ус акәымкәа арахь иаарҳәны, алагьа ианҭоуҵа, уаахьаҳәаанӡа еиҭахынҳәуеит, алада ацара рҭахым.

Ауасақәа маҷуп, урҭ рҿы саагылт. Аҵьмақәа уажәшьҭа срыхәом, еиҳарак ара ақыҭаҿы ҳаҟанаҵ. Улаԥш иаатҵшәеит, мхык ахь еихоит.

Ҭархана игәы ҿыхан, аҵәажәара игәаԥхо дыҟан, аха Иасон џьарак дызгыломызт, ихылԥа аҭыс ҭан.

– Уҵцакуазар, Иасон дад, усыдымхалан, уажәшьҭа џьаргьы узымцозар акәхап, цәыкьа аԥныҟа угәарла, – иҳәеит акы заԥымшәаӡоз аҭаҳмада, – уатҵәы аизарахь исыԥхьеит, уаргьы уҟалозар акәхап… Ууанӡа аԥныҟа сзымнеиргьы уа ҳаибабап… Кәашьа улхылаԥшла, дад, лхала днумыжьлаӡан.

– Аизарахь исыԥхьеит уҳәама? – даӡҿлымҳаны дтҵааит Иасон.

– Ааи, жәаа шықәса рышьҭахь… Елҟан ихаҭа иҿала исеиҳәеит, ашьхылара атәы иалацәажәарц иҟоуп…

«Изакә гәузеи имоу, анаџьалбеит, – игәы даатаахәыцит Иасон. – Даԑеаӡәызар, ариаҟара гәаҟра рышьҭахь, ашәиҭышәгьы дузнагомызт».

Иҭахәылшәа иааҩуан Наас ашьҭыбжь. Нахьхьи акатҵәара еимаҷыҩны изхыбыз апсҭҳәа алҩеипш итцаґаӡа апшаҳәа иныкәчхьан, пшакгьы ҿыхьшәашәааӡа икәыпсычҳауа уи инашьҭалт.

Аҩбатәи ахы

Иасон иҟатцатәқәа зегьы шьыжьнатцы иҟаҵаны дрылгеит. Иан дирҿыхар ҳәа дшәаны, ишьаппынтцақәа дрықәгылан рыҩнызатцә аҿапара дныҩналон, дыҩнытцуан. Ажә ихьан, аҳәыс ианацәа, иатцхны ахкаарахь инҭеитцан, аингьы ашҭа инҭицеит. Ажә ґра ду агәашә иахьынҭытцыз, аҧахьы ихьаҳәны иааґызын, ақьышә шьҭакы-шьҭакуа Иасонраа рыҩны апхьа икыдыз аґдарара наара иҩаҿалт.

Иара, даахынҳәын, акҿаҩра дныкҿалан, ахш аца аиҭеит, нас аґәтәы хҩа нахҩаны, уи зҭаз ақәабшьҭ хәычы дҩахан, аҭӡамц иадчаҧалаз амҿтәы тҵәаҳә аҿы инкнеиҳаит.

Арҭқәа зегьы аныҟаитца, иҽеага пшааны, аҟлыб наҿшьы-ааҿшьны ашәаҿы инкыдыргыланы, иан дахьышьҭаз ахь дныҩналт. Иасонраа рыҩнызатцә матцурҭарагьы ҩындурагьы рзызуа иҟатцаз ґәыбжа ҩнын. Азыбжак нышәыргәын, егьи азбжа еиҩкааны ихыґәны иҟатцан. Уи дахьыныҩналаз икнаҳаз асаркьа хәычы днадгылт: «Сыцәгьамзаргь здыруада...» – даачтеит Иасон. Абри асаркьа ахькыдызгьы иахьанӡа из-

дырамызт. Асаркьа днадтцын, руада илапш нахигеит: ꙩ-каруаҭк, ажәытә цәарҭаҕәы, ашьқап, ꙩ-мгәак змоу астол шьапышәпа, ажәытәӡа Ҭархана иаҳәшьа илсыз ауарҳал, абарҭ ракәӡан уи зырпшӡоз. Абарҭ зегь уажәоуп пшәымак иаҳасабала данрыхәапш. Аихатәы каруаҭ аҿы, аӡын еипш, абамбатә хыза лықәтцаны дышьҭан Иасон иан Кәашьа. Ахыза итцыҳәҳәоз лхы ҟәашкакараӡа ишлан, ллакытцақәа алашьцара ныркылазшәа итциатцәа-тциатцәаӡа иҟан.

– Ди! Уа ди! – иан дналхагылан хәыҭхәыҭла ибжьы налықәиргеит Иасон. Уи дыцәаӡамызшәа лылақәа аахылтит. Иҟаларын даапшны диазҭгьы.

– Сара сцеит! – иҳәеит Иасон.

– Уца, нан, уца, о, уара ухахәыс сара! – деихаԥы лиарҭа даақәтәеит Кәашьа, – уҽагумырхан…

Иасон кыр днаскьахьан еипш ашәаҳәабжьык иаҳан даангылт. Алан Ҟасҭеи ипҳацәа, Иасон иапысны заа игылазаарын, рашҭа апынтца илаз рымхы абжа рашәаны иахысхьан. Асынтәи дыпшны ибон урҭ ахьырашәоз. Ақытаҿы зашәаҳәарала еицырдыруаз Аланаа рҳабла аҳәсахәычқәа. Уи адагьы, ажәлантә аӡҕабцәа еитцагылан иҟоуп. Есҽаꙩраҭагалан, аꙩы еикәапхо атцәца ашәуа ианынҭалалак, мчыбжьык ахиатцыхәеи рыла, Аланк иꙩнаҭаҿы анык артцәаа ҳәа лыбжьы анымгоз ыҟамызт: рызҕаб луада кказа, ақәатцахь ихоу аԥенцьыр ҟьаҟьаӡа иарҭны иныꙩнапшуан.

Ашәаҳәабжь ааꙩуеит. Иасон уажәы иапхьа игылоушәа ибоит Ҟасҭеи ипҳацәа, урҭ аꙩы-

цьагьы знык еициит, иузеиҩмдырааyа еипшуп; рыбла жәҩангәыпшшәылақәа, рыхцәы хьапшшәылақәа, шәагаала иаҩцамкәа, рхы-рҿы гьежьқәа ашәа рықәыхх иҟоуп. Аҩыцьагьы сынтәа жәаба-жәаба класс ирылгоит.

Бабацои ас шааӡа
Ибысуа апша ахәхәа?
Ҳазхара баабааӡа
Бабацои бкахәхәа?

Ицоит урҭ рашәа адгьыл аҽеиуатәны, аӡаӡа ашьҭаш, анапы ыргьежьуа иапцылоит ашьыжьтәи апсабара.

Ажәтцыс зызҳаз еипш
Иныжьны быҭра,
Аӡиас аҟәытцәеипш
Иапцыртцуа аҟәара…
Еицырҳәоит аӡгабцәа:
Быбла еиқәаракәа
Еипшуп аӡыжь,
Быхцәоу апаракәа
Быкәуп еиужь…

Ана-ара иаатгылан ашәа иазызырҩуеит аусурахь амҩа иқәу ауаа. «Аҿара, ее, дад, аҿара!» — иаақәыпсычҳауеит уи ашықәс ссирқәа иртысхьоу цьоукгьы.

Аҿара абжьы, шьыжьтәи апша цқьа иалхәхәа инеиуеит, иувагьежьуеит, ухәда аҽахьнашьуеит…

– Са сыҟны ибзеигьуп
Ҳахәмарлап еиҭа,
Сыхтуп, сеимаадоуп,

Слахәыхуп схаҭа!
– Саҭамыз, саҭамыз,
Саҭамыз, схәычҷра.
Исхамшҭӡо
Слеишәацәгьа хымхәыц уара!
Жәаа шықәса схытцит
Унсыжьуеит ара,
Иахьа суџыртцит,
Ииаит сҭыпҳара…

Иасон жәаа шықәса дырҭысижьҭеи цыҭкгьы ҭцуеит, аха уажә акәушәа дыҟан, избанзар, иаалырҟьан агәыҕрақәа изыхынҳәит, иҷкәынра зегьы иапхьа ишьҭан.

Абас зегьы зәыпсаауа, ргәы хьаблаауа инрыжьуа ахәычра аҟынтә Иасон игәалашәо, егьырҭ аӡәырҩы рылымкаа ихамышҭуа маҷым: амлакра, ахьҭа, абдара, ахыкәласра, атәамбара. Ирацәоуп урҭ. Уи, дхәычны ихы идырyа даныҟала нахыс, иҿатца дашьҭалагәышьеит. Иахьынӡаиҭахыз ахәмарха, амшгаха, аҩха дахьымӡаӡакәа, дышхәычҷыз ихәыцрақәа рацәахеит. Иара убри акәхарын Иасон зны-зынла дахьыхжәаз, илаӡара ахьмаҷыз зыхҟьоз. Аха Назиа лахь ихәыцрақәа хеижьҭеи, уи лгәыблра шоушоууа, ицәа-ижьы рыбжьара ибжьалт, ипсы инаргеит, илакҭа ҭаччеит.

* * *

Аены иахьырашәоз анаара апш цасан. Ибзиан ииаит, ҳаскьынҳәагьы макьана рацәак аҭамызт, аха икьыцә-кьыцәӡа ииааны апш иа-

лагылан аҕдара шьапҟәа. «Ааи, ушьаҭа ыӡааит!» – Иасон даҕьуа амаҭа шҿирыцҟьаауаз иара дызлаз азвено аќынтәи ахацәа зегьы ааизеит. Егьырҭ азвеноҟәагьы анаара еитцых ду ана-ара амаҭаҟәа шьҭыхны иныҟәгылт.

– Абри аҩыза аусура бзиа избоит, иагьа узреисозаргьы уреисала, – Иасон днаиалацәќәын, иеага анышә иналаиршьшьит азвено аҿы ҟәрала зегьы иреиҳабыз Арсҭаа Гәыдуа. Агәырҟьҳәа инеиларҧсеит рҽагаҟәа, рышьҭыбжь, асолдаҭ ршьапы шьҭыбжьҟәа реипш еиҟәшәаны анаара инаҿаҩит. «Ашәак цәырыжәга, иҳацхраауеит…» – ибжьы наиргеит Гәыдуа. Иасон дызлаз азвено аҿы зхы ҩытцызхыз аҽеагашәа, егьырҭгьы еимырќьо ирыма рҿынархан, цыҭрак ашьҭахь анаара амҽханакит.

О, арашәарахь шәымцаӡои,
Амра мгылац,
Абна мҿыхац,
шәымбаӡои?!

Иасон ашәа иацирхызуан, ивагылаз Гәыдуа дизхәыцуан. Аҽыҩ, аҽыҩҳәа анышә хьанҭа иалашьшьуан, аҧшшьап анышә аднаҳәхәалон уи иҽагаду. Гәыдуа даагылазар дыкруҩын, ахаан аӡәы итәы хәыцк иадамхаргьы инапы алаимыркьысыц, ауаҩы изы ижьы пќатәызар ипиќоит. Уи деилќьа-еилҕәыцәӡа дахьыќоу аусураҿы ауп, еизарак, цәгьара-бзиарак аҿы уаҩы дизгәаҭаӡом. Аизараҟәа раан дахьтәаз дыцәан. Иахьа уажәраанӡагьы Арашра ахыҭа абзҳәацәа кьатеипҭцәаган ирымоуп уи ихылҧа

аҭыӡшәа. Зны, Гәыдуа иҿыӡгимырхаӡоз аизарахь дцеит. Зегь рҭцыхәахь, еснагь иалхны имаз аҭыԥ аҿы днатәан, иуапцәа хылԥа ааихыхны инаиѵеитцеит. Аизара нымтцәаӡо, узмырцәоз акәӡамызт, афра уаҩа кара дыцәеит. Аизара анеилга, иватәаз илабашьа нархханы ҿыц исаны, ицырцыруа Гәыдуа ишьамхы ианыз ихы иныҟәкшашәа дааирҿыхеит. Дцәамхьаны дыҟамзи, ихылԥа зынӡа ихашҭны иҩныҟа дцеит. Иахьаанхаз аклуб аҿы аԥссаҩ ирҟыҭцымытцуа ишылкыз хәычҷы мӡышәақәак ирбан, изтәу ҳара даадыруеит, иаҳҭоит рҳәан, ирыма ашкол ахь ицеит. Уа иахьнеиз акласс ҕәы арыцқьага анырымба, Гәыдуа ихылԥа аарбааӡаны хыхь иныҟәыртцеит. Аҿны аԥхьаӡа ирымаз ақырҭуа бызшәа акәын. Ақырҭуа бызшәа арҭцаҩы, ԥҳәызба ҭлашӡак, данныҟәоз аҕәра ырқыцқыцуа, дааҩналан, асиа дшаԥхьаз еиԥш аҭцатәы ҿыц далагеит. Ирал ҳәеит ауадаҟны иҩназ зегьы қырҭшәала рыхьыӡқәа, убарҭ ирылатцаны илҳәеит акласс ҕәы арыцқьага ахьыӡгьы, аха ани еиқәылыԥхьаӡаз зегьы аҭцаҩцәа иргәалашәо иҟазма. Аҭцыхәтәаны, иралҳәақәаз рзы дразҭцаауа дышнеиуаз, ари иахьӡузеи ҳәа Гәыдуа иуапцәа хылԥа лнаԥы нақәылкит, аха аӡәгьы ҿимҭӡеит. Лара дгәаан, уи ахьықәыз иаақәылхын, акласс зегьы идырбо иҩышьҭылхит, лызҭцаара еиҭаҳәо. Ахылԥа аазгаз ахәычҷқәа руаӡәы инаԥы дҩахан дҩагылт: «Ес, ари Арсҭаа Гәыдуа иуапцәахылԥа!» – иҳәеит уи ибжьы ҩыҭганы. Ахәычҷқәа акраамҭа

аччара изаҟәытцуамызт. Зыпсахы еилалан игылаз артцаҩы пҳәызбагьы, лыблақәа ҭахынҳәуа уа даанхеит азныказ. Уи нахыс акласстә ҩәы арыцқьага «Ес арис Арсҭаа Гәыдуа ихылпа» ҳәа иашьҭан. «Ҿыцха шәымцааит, ҿыцха...» – аџыгә-џыгәҳәа аччара дналагон иаргьы. Иасон ашәагьы ахәыцрагьы еилакӡаны дышцоз ахуҳәа амаҭа рыман иҩхашылт.

* * *

Абас мацара, имтәаӡакәан аус шыруаз, шьыбжьаанӡа иаҳрашәап ҳәа изқәыкны ирымаз амра ҩхашалаанӡа инахысит. Аҽа маҭак ахы ркаанӡа рыпсқәа неиҭаркырц зхала кьацә ҳәа ҩхала иқәгылаз ахьаца амтцан инатәақәеит. Ашоура аҽунардырыртә ииаҟалахьан.

– Аа, уара, ари аҩыза адгьыл ламтцакәа инужьыр, уаргьы урыцҳахеит – иаргьы. Итцуазеи, ажәла ҳҟьеижьҭеи?.. – ихы иқәыршәыз ичабра аақәхны инеиҿшьуа иватәаз Гәыдуа ихы наиқәикит, ацәажәара згәапхоз Сапана.

– Иабаҟоу, ара атехника уаҩы ихы изархәом, – Сапана днеизыпшит згазеҭ цәырызгахьаз актәи абригада агитаторс иадыз акомҿар ҷкәын Витали. Ақьапсықь еипш ипынтца хыгәыгәӡа, ауасахәеипш ихы рҳәны, дадк иакәын уи. Атаҳмадцәа ихьӡ цқьа иахьырзымҳәоз аҟнытә шьоукы Кәатала ҳәа ишьҭан.

– Ҳаи, иаҳәақәозешь, еиқәатцәахааит! – ибжьы атцәы иахатцаны уи ииҳәаз наиҿаирхьит ихәхәаӡа ахьаца иатцаиаз ачкәын абаа, ау,

аррантә дааижьҭеи ишәымхӡакәа зсолдаҭ блуз анышә пшшәы аанахәаны изшәыз, ашырҳәагьы ибґа дныхтәалт. – Иабаудыртцеи уара абри абызшәа?!. Иагьараан дубаргьы атехника, апро-изводство, ҳшыҟалаша, ҳашнылаша, азимана… Арахь аҽага ҳкуп, атехника абаҟаху… Макьана сара сахьнеихьоу уаҩпсык иеипш ацәажәашьа здыруа агитаторк сиқәымшәац… Уара иуҳәогьы убри ухьӡ еипшуп… Уаб ихьӡрымтцац, уан илыхьӡрымтцац аҽрапшраз хьӡык ухьӡыртцан, узлоу ауаа ирызҳәом, уҭынхацәа зны Кәатала рҳәалап, зны Мыхтала…

– Уаҩы иибахьоу, иаҳахьоу аԥсуа хьӡык рцәызызшәа, – иҳәеит аӡәы.

– Хаи, имоукузеи иабихәа, дцәажәалааит, ишиҭаху, уара акры уцәагома, — даарыбжьаҟа-зашәа иуит Сапана.

– Ишпаимаскуеи, илымшо изымдыруеи; анбан еихшьаалан саргьы сапхьоит агазеҭ, уи акәым аус злоу, инеиҳангьы акы удыруазаро-уп, – иҳәеит аҷкәын ау игәы еибакытцәҟьаны. – Иҟалазеи иабихәа, уаҳа уаҩы дрымбаӡеи, тцыпх иамуа, сынтәа иамуа…

– Шаҟа улашьцоузеи уара мыжда, абриаҟара адунеи уакәыршан уааргеит, уаҳа акгьы ухы иҭамлаӡеи, – уи днаихәапшит Витали. – Имхәыцуа аӡәы сакәзар, иуаҳәатәқәаз ыҟан, аха сара уара сузхәыцуам…

– Акака зҳәо зегьы рыцҳәа сҳәалап ҳәа уа-лагар, уабахәарҭоу Иаталиахеит. – Уи игәшәа-мшәак ааиҳәеит зегьы ирыхьӡоз Сапана.

– Шәҩыцьагьы – Виталигьы, Растәагьы – цқьа шәысгәапхом иахьа, – иажәа нарылеитцеит Иасон, иҽага аԥынтца нагӡаны ахьаца адац ду анышә адыҕьҕьо дхәыцуа дахьтәоу.

– Сугәапха ҳәа уасымҳәеит… – дыхәхәаӡа деитәаҩыкәиеит Растәа.

– Аҳәара мацара акры аанагома, ус ҳҿы ҳнапы еиқәтәаны ҳшахәапшуаз, ҳашцәажәоз акры ҳаҩҳажьит. Уажәшьтәа ҳхәычқәам ҳаргьы.

– Еизарак ҟалар усзыԥшла, – даамақарт Растәа. – Уртә зегьы баша цәажәароуп, уи акәым аус злоу. Шаҟа ишәтәозеи цьамшк азы аколнхаҩы? Аибашьра аан еилкаан, аха уажьшьтәа?

Иахьакәым уамган, дад, иахьакәым, – иҳәеит уажәраанӡа ҿызымтәуаз аӡәы. – Уи атәы ҳҳәаӡом…

– Тәыԥх зны, Чбыр-иԥа Капшь днеизаап атәатәын казарма ахьдырхиоз, – ибжьы неитцыхны зегьы ирӡырҩратә акы ааигәалашәан, дгәырҕьатцәа дналагеит Сапана, – ажәабжь ҿыцқәа реиҳәарц итәахын. Ақәа дытцанацалан, дҟыгәуа аказарма аҩнытцҟа цьара ауардын азы иҟаитцаз матәаахәқәак деитәарыхәапшуан Шьханыҟәа. Уи, дшыжәбац, дацклапшны, икылрышәшәаан иус даҿын. Аиашами иуҳәаша, уи иҟаитцо ауардын абахә иурпаргьы акы ахьуам, амашьына наҟ инышьтәатцан иара аашьтәухып. Даҽа цьоукгьы ҟыҟәмыгәуа усқәак ирҿын.

– Ҳаи, иааурпкьаҿрауазеи, цьумбацқьеит, ари аҟара ахыкәшара убахьоу, – итәаз руаӡәы дыхәмарны атцәы наилеитцеит уи.

– Уаагылшь, дад, уаагылшь, сԥатԥа уахьнымҳалани, – цәгьара атԥамтԥакәа, уи даапхьирҟәҟәеит Саԥана. – Шьханыҟәа, имаурыҽхәароуп иҟаитцо, акәымзар, ианиҿаурхь дуеигӡом, аиакәым уеиҳәоит. Каԥшь игазеҭ ааитԥыхны зеихаҟәа каԥсаны икәшан иаатәаз ауасҭацәа днарылатәеит апхьара иҽазырхианы. Аха Шьханыҟәа акгьы имбаӡошәа ихы иҟәыжьны аҟыгәра даҿын. Чбыр-иԥагьы, афра амырҕьаԥал, (усҟан итцегьы дмаҷын) уи днаизыԥшит: «Уааӡырҩыр, уҟәышхар ҳәа ушәома…» – дыхәмаруоу, ииашатԥәҟьаны иҳәоу узеилымкаауа Шьханыҟәа ибжьы наиҟәиргеит уи. Икеикеиуа исаны, апхӡы зыҟәшы иҟаз Шьханыҟәа ихы, аӡыхьшәашәа аҽырҳәа иныҟәыртәазшәа, ашырҳәа дҩахан, Каԥшь днаихәаԥшит: – Ишԥа, уара, ишԥа?!.

Ауасҭацәа аҷкәын рылаҟәа наидырбеит уиламцәажәан ҳәа, аха ани амырҕьаԥал ихеитцо дыҟазма.

– Ишԥа умбои, уахԥырхагамхан, ус дук ҟаутԥошәа, уиатԥкыс, ара уааишь, агазеҭ иану убап, шыҟәсҟәак рыла машьынак ахьзымнеиуа шьхацәҳәыкгьы ҟалом ҳәа, усҟан ууардынгьы уаргьы агәысакара шәааҟәхеит…

– Ашьапҟәа умҕытцроуп угазеҭ, сара ауардын иҟастцо азы ус анызар! – дааи даатԥҟьеит уи. Каԥшьгьы, иагьа иҽирхатԥазаргьы, иԥьымшь хәымсысҟәа еимассы Шьханыҟәа илакҭа данынҭаԥш, дгәаашәа ҟатԥаны ипсы ыҟәигеит. Уи аахыс пшьышыҟәса цахьеит, аха Шьханыҟәа

иахьагьы ауардын ҿыцқәа рыҟатцара даҿуп. Дзыпсахуагьы ыҟам…

Зегьы ааибарччеит.

– Анхацәа газам, дад. Сынтәа апацха узгылазар, еааны ақаруаса уӡнастцоит ҳәа иаумҳәан. Агазетқәа ирну цьушьома ус, аха уи ахьыҟалахьоуи иахьыҟамлаци еилымкааӡакәа зегьы еидгәаланы ирыхцәажәоит акәымзар…

Нас, шьыбжьаанӡа аеа матак ӡаагап рҳәан, иӡеибаргылт. Сапана ивараҿы итахәхәа ицәаз Гәыдуа дааирҿыхеит.

– Уаала, уаала, Гәыдуа, иахьа асаццереунауаниатцәкьа ҟахтцароуп… – Сапана иеага ыркалан ихәда иныкәитцан, «уаа-рааира, раида ҿапаҟьа, раида хыргәапшь, аа» – иҳәан, дгызымызуа иҿынеихеит.

А х ц а т ә и   а х ы

Ахәылпаз атцыхәтәантәи рыматә нагӡаны «оҳ гәышьа» ҳәа иааилагылт Иасон дызлаз арашәаӡцәа.

– Ахантәаӡи Елҟани ааyeит!

Зегьы амӡахь ипшит. Ахьаца иаамтцысхьан Сандреи аколнхара «Арашра» апартиа еиҿкаара амаӡаныкәгаӡ Елҟани.

Елҟан арашәацәа злаз актәи абригадаҿы дбригадирын, аха, ирацәаны аныҟәатәқәа ахьимаз аҟынтә, аус рыциуртә данахьымӡоз ыҟан.

– Бзиа жәуеит, бзиа жәбеит ҳәа аԥсшәақәа анеибырҳәа, Сандра идрашәаз лаԥшыла иааимидеит.

– Афырхацәа, иахьа даара аус жәуит, џьшьара шәысҭоит убри азы, – иҳәеит уи.

– Ҳаҕоу гәыбҕан ҳаиҭааит, – иажәа наиламҵакәа имуит Саԥанагьы.

– Азвено аиҳабы дызусҭада? – дҵааит Сандра.

– Елҟан инапы нархханы ҿымҭ Расҭа дқәацәӡа дахьгылаз инаиқәикит. – «Анархист», – игәарԥхангьы дааччаеит уи.

– Ҟоҳ, уабацашеи, уара, улаҟәны уҽҳаумырбалозар угәхьааганы ҳаԥсып, – шьҭахьҟагьы даанаскьеит Сандра.

– Ҳаи, ҷҟарапат рыцҳа, аурылоуп ихшыҩгьы шазҳауа… – иааибарччеит зегьы.

– Еиҵагылеит, ҕбакы азна ыҟоуп. Арҭ ирҭаххар ундырхеит, ирҭахымхаргьы ҳаҕеимшхара, ухдырҵәеит, – абри ҳәаны Иасон днаихәаԥшит Сандра.

– Уаҵәгьы рашәароуп, – иҳәеит Елҟан. – Уажәы даҽаџьара еилахара мыцхәы ыҟам, ачаии аҭаҭыни еинылаанӡа ҳхы иархәан, ҳҽаҳшәароуп…

– Сандра уҳәеит ҳәа, данбатәи Сандроу уара, – иаахиртлеит Саԥана, Сандреи Елҟани бзиала ҳәа раҳәан ирыдҵны ианынаскьа. – Дажәӡом агәықәха, иумбои дзыҕраԥшьӡа дшыҟоу.

– Ихыҵуазеи, уара, уиаҟара митәыс?

– Ихымҵкәа, раԥхьа престателс данҳамаз

иаахыс жәохә-жәаф шықәса ҵит, усҟангьы абыржәы дшыҟоу дыҟан.

– Уи иира ибзианы исгәалашәоит сара, – деиҭаналагеит Саҧана, еимымпыцқәа игылаз ихы иархәаны, – данииз акәым, иан данааргазгьы сгәалашәоит. Иаб Наҩеи, Кәазан, ани ажәытә уахәамақәа ахьықәгылаз, адәқьанқәа аартны дуаҷаруа, акрызкыз уаҩын... Иан Хьыцьгәагәа Бедиатәын, данааргоз саншьцәа рҿы сыҟан, уажәеипш исгәалашәоит лшьамхы саныкәдыртәаз. Сыҧхашьан схы ласырҟәит, аха сцәытцыпшны сыпшуан камфеҭла сцьыба анбалыртәришьҳәа, аха илхашҭу, илымамзу, уаҳагьы акы аасылымҭеит. Амала, саныналҿапш, сгачамкны саанхеит, убасҟак дыпшӡан. Ахәычы иибо ихашҭӡом, исгәалашәоит Бедиаа аҩы иаганы «зхы пжәарыз уара» – ҳәа итҟьо-иҧо ишықәтцуаз... Усҟак заҭахузеи, уи ашьҭахь быжьба-ааба шықәса бжьымсыцкәа асду ауит, аха, уажәшьҭа шәара шәазхәыц шаҟа ихытцуа...

– Уи деиҳарымтәызи мшәан, ҩажәи жәаа шәықәса рзыҳәа ихан Очамчыраҟа дырган, аисполком аҿы аматцура ду даанахәеит ҳәа еилан, уажәы арахь дзадырхазеи?

– Иара игәапханы дааит рҳәоит, ҳҭигарц акәу, ихы ҭигарц акәу, – атцәы налеитцеит Расҭа.

– Ҳаит, ҷкәынцәа ҟадыцьқәа акы шпаргәапхаӡои, ҭоубасҭан, – ихы ааиртцыстцысит Саҧана.

– Уара абыржәыгь пҳәыс дышпааимгац абри еипш ауаҩ нага? – дтцаат аӡәы.

– Убри азгьы акы саҳахьеит, исаҳамоу издыруеит, – дныбжьаԥалт Саԥана.

– Уаагыл, уара, сԥатәа уахьнымҳалан…

– Ишәасҳәоит, аха еиҭаҳәатәыс акәым изшәасҳәо, – даахәыцхәыцит Саԥана. – Абри сара иубо, даара исҭахым иуҳәо аауҿԥааны ирыма иандәықәлалак. Сандра дыԥшын, аха иԥшра изыбзиахеит, уи анасыԥ бзиатцәҟьа иоуит. Иара кыр деиҳабуп, аха ахаан ахатца ажәра ихьӡом…

– Уа иҳәа уанацьалбеит, иуҳәарц уҟазар, иҳәа уан лхылсеит!

– Уаагыл, сԥатца уахьнымҳалани. Ижәбома иҟоу, Махьал иԥҳа Назиа хәычы дизҳәаны дтәазаап, сьмԥсӡазар дук мыртцыкәангьы дигоит. Уи иара, иҿы иқәшаҳаҭхан, сара исҭахыз шьоук рҿы иҳәеит, цыҭк анеидырҗәыла.

Зегьы «ҟоҳ», «чоҳ» ҳәа иаацьаршьақәеит. Саԥанагьы игәаԥханы ихы-иҿы аалашеит. «Сара исзалымҳәазеи?..» – абри азтцаара мацарак ауп, ицьоушьашаз, акәаԥаҳәа Иасон ихы инҭашәаз. Ахы зықәшәогьы усоуп раԥхьа ишизгәамҭо. Урҭ уажәы ирҳәақәоз изыхгомызт, иажәагьы изалатцомызт аҟнытә, зегьы уа ишеилагылаз днарылтцны иҿынеихеит. Иасон цыҭк днаскьахьан, Расҭа днаихьӡеит.

– Ас ала сцоит саргьы.

– Шәыԥныҟа амҩа ухашҭма?

– Уара суццар сҭахуп.

– Уареи сареи ҳаидҿаҳәалома?!

– Сара издыруеит зегьы… – уи дааиҿагьежьит Расҭа.

– Уажәазы схала сныжь, акы еипшымкәа суҳәоит!

* * *

Чаншьҭахь ашьшьыҳәа нырцә-аарцә иааҿеҳәатәеит Иасон иани иареи. Амца аҷҷа-ҷҷаҳәа, хәычҩы-хәычҩла аҿыцәаара иаҿын.

«Ари аҩнаҭа алахьынҵа акгьы анымзаап...» – иҧсахы еилахәон Иасон. «Дкарахазар акәхап иахьа аашазар анышә иахоз...» – лгәы иаанагеит Кәашьа, лыҷкәын игәы шалаҟамыз ахьылбоз.

– Уаапсеит, уан анышә зфаша...

– Мап, ди, сзыраапсозыз, аусура уажә избама...

– Ҳареи ҳареи ҳагәҭыха еибаҳамҳәар иҳамада... Исзыхгом анышәахә сара, улахь еиқәны санынухәаҧшлак. Сара шаҟа усааӡахьоу аҭҟыс уара суааӡахьеит... Цқьа ухы удырра уҟалазар сгәы бзиан, сымқьуа сумбац... Абжеиҳан ацәарҭа самаӡан... Урыцҳахәха уҿаҭҵа хәычҩы уҿыҭцхны сара исҿоутҵон.

– Ус ахьҵабҳәо, дихеит, уажәшьҭа бара агәабзиара боур, дызусҭзаалак аӡәы дҳаргәаҟуа ҳаҟам, ҳазҭаху анцәа дҳагумырхан, ҳаиҭахымкәа ҵыхьеипш аӡәыр анышә жуа давазар схазҩахәқәа имаз! – дҩагылан, наҟ диасны иан днальыдтәалан, адаш зылпыҟҟа иҟаз иан лнапы ааишьышьит. – Акгьы хьаас иҟабымтҵан, сбыҳәоит, аусаҿ џьара акы еимаҳамкыр, акы еиҿаҳамкыр ҟалом, зынгьы сылахь еиқәыстцашт, аха сара уи акгьы исҧырхагам... Сара сгәы ка-

зыжьуа акызатцәык ауп, — бара былахь еиқәны, бгәырҩо банызбо…

– Мап, уаҳа уцәгьара сызмырбаша, уара сахьухәапшуа зегьы сханарштуеит… Нан с-Иасон, уара ушеибгo сара, угәы уеаумыргалан, срыцхашьа саргьы, уда псы зхам уан ачымазаҩ… – Ашьшьыҳәа лылапш нархылгеит лыҷкәын илахь еаша, ихахәы еиқәатцәа, илакта…

Иасон дахьышьтаз апенцьыр ҟьаҟьаӡа иаартын. Иаргьы ибла тырхаха ажәҩан тцаула датцапшуан. Ажәҩан агәахьы икаххаа итцәцан, аха акалтқәа рахь ахәажә хышәт апшшәы змаз пстҳәақәак хын; итрыс-трысуа, цәгьара атцаӡамкәа мацәыскгьы аарывтцыҷҷалон. «Анцәа ицәымса ақәа иарбааӡан, амца изымккәа, еихымцеи ишьантцеи еихьишьуеит» – иҳәалон Сапана ас ианибалоз. Агаеа аҟынтәи ашьхацәҳәы шыҟоу ицәаҟәа шкәакәаха ажәҩан иалдан ауаса рымҩа. Ирҳәоит, уи шьхацан ашьхарахь ахы архоит, шьхытцын – агаеахь ҳәа. Уажәы ашьхарахь иагьхатцәҟьан. Цьамсаратраагьы пшьыркцаӡа ажәҩан агәтатцәҟьа иахькыдыз, «ҳара ҳауп» хәа рхы удырдырырц ртахызшәа рхапыц агақәа ытцыҷҷон.

Иасон итахуп иҟәигарц, иеацәигарц иахьа иаҳаз, аха иауам, иаутцәҟьом. Назиа иапхьа дгылоуп ибла хиҩаргьы, ихитыргьы. Ихәыцрақәагьы зегьы еижәибатцан еилгамкәа иаразнак изааиуеит. Ус баша игәыштца ҩарханы дықәиоуп ажәҩан илапш аларҟаца.

* * *

Хәба-фба шықәса рышьҭахь Назиа Иасон избахә лоуҳәар духыччаргьы ҟаларын. Далаҟан ахаангьы, лымаҭәа ыҟан, лҩыҭәа, зегьы дрылыҷҷаауан. Дҳарҳаруа, шьанҵакьынҵа дыԥо акәымкәа, абыржәеиԥш дхааӡа, дҟәыбҷаӡа дыҟан. Нас Аҟәа амедтехникум дҭалт, уа даналга дырҩегьых лқыҭан, лыда дызмамыз лани лаби рахь дааит. Иахьа иналыхәаԥшыз илеиламҳарыз уаҩ дыҟамызт. Хәба-фба шықәса рышьҭахь Иасон дызгәалашәодаз, дыздыргәышьодаз, ишьамхҭақәа қәыршәны, агьара даахымҵӡо, амра дабылны, ихәда хыцәӡа ддәықәын. Амала илеишәа цәгьан, иакәымк иазҳәаз, ус днаивсны дцашамызт. Назиа, машәыршақә Иасон цьара данаалҿаҳалоз, илгәалашәоз акы акәын: зны, маи акы аныҳәаз, лашьцәеи лареи мацқьашьацқьа рҿеилаҳәаны, быбыц рықәшәар ҳәа ишәо, иныхгыла-аахгыло ишнеиуаз, Иасон аколнхара аферма иатәыз аӡарақәа иаԥца даарывалеит. Дқәацәӡа (усҟангьы дшоухоз мҩашьо дыҟан иара), иеиқәа ицәкьаҿхан икалкало ишьамхы иахагьежьуа ишьан, зҵыхәа хырҟәыдны иоурышьҭыз аҵларкәыкә еиԥш. Данмаҷызгьы, рацәак аҵәажәара иламызт, ҿымҭ леишәацәгьашәа дыҟан. Иааиуаз, харахара инихыкәшан, илаҿымҭӡакәа рҿынархеит. Иасон аԥсшәа реиҳәарц днарызхьаԥшит, аха дрымбаӡозшәа ивсны ицошәа аниба, еиҳа ирылҳәҳәо иҟаз Назиа илывагылан ицоз аҷкәын днеихьӡан, иблуз ашәаӡеиԥш ишкәакәаӡа

ишәыз, ажәыркьҳәа даахан даахьеирпшит. Иаразнак зегьы аангылт, ахьшь зхасыз акәҷар реипш, ишнытцеибарҟьара ихианы.

– Аԥсышәакгьы узымҳәо, уасҟак уанбауаҩдухеи уара?!

– Соужь наҟ! – иблуз ааимпытцижәеит егьи (уи Иасон иатцкысгьы акыргьы дҩеиҳан).

– Ахьшьцәа рхыртцәы уахыбааны акәхап ас зыҟоутцо, умшәан, азәгьы иумеикуам. – Иеырдадны Иасон ибла интеиҳәеит абарҭ реипш ажәақәа. Уиакәхеит. Аисра згәы иҭаӡамыз Иасон, инапы рҟьаҟьан апҟаца-апҟаца ҳәа уи иӡамҩа нкыдиршааит. Аҷкәын даабалыбаҭеит, аха дкамҳакәа иеааникылт. Иӡамҩагьы Иасон инацәа ҭыпқәа хәхәа-хәхәаӡа иҩанхалт. Игәы имҟьаӡаны, илахь инапы аԥыракны шьҭахьлашьҭахьла иҿынеихеит. Иасон деилашәаны деиҭанаишьҭалт. Убри аамҭазы, Назиа, аӡӷабцәа дҩарылҟьан, Иасон имҩа аапылтцәеит.

– Иҟоутцо закәызеи, уара абжьыс?!. Ашкол ахь неимҩа умамкәа уҟалап уаҳа ак ҳалымшаргьы…

– Уаҳа егьшәылшом, аха уи шшәылшо здыруеит саргьы… – дааехырччеит Иасон. – Ишԥа, ишԥаҟабтцо? Бышхәыҷыз аххәатцә ылыбгеит иқашәқашәо… – инапы нарыгӡаны лхы иалаԥаз алент шкәакәа кны далашьҭихырц иҭахызшәа дҩахеит. – Ашколаҿгьы иҳәа, амҩан бахьцо иаабԥылалакгьы ираҳәала, бабиҿгьы иҳәа, иаҳа ибыхәарҭахошәа ббозар…

– Саб иасҳәар усҟак узымыччақәар ҟалап! – ауеимадаҳәа инеималтәеит Назиа.

– Шәара шәнапы ҳакуп, аиҳабыраа… – Иасон ишахирҟьаз ибон, аха иҽеизынкыломызт.

– Уччала, уччала… – дтәыуа днеидтәны лҿыналхеит Назиа.

– Бгәыӷьӡар атҟкыс быҟаз… Уара ахеилабабашәа иҟоу, – атәыуара иаманакуа инаскьаны игылаз аҷкәын ихы ниқәикит. – Иахьа иуҳәаз схаштуа џьумшьааит, иузытцәахуп, ашьаҟәадабаа уҿысхып, уабанӡацо!

Назиа иахьагьы илгәалашәоит ихьшәашәаӡа дназтапшыз, имшәаӡоз Иасон ихәычы лакта, лара длаӷырӡышо, лҩызцәа гәытҟьа-псытҟьаха иааныжьны дышцақәаз.

Иасонгьы Назиагьы класск аҿы ианеицтәаз ыҟан, аха ашкол аҿы рҿы иеизырханы ажәак еибырымҳәацызт, убри ианеисыз ада. Иасон ааба данрылга ашкол нимыжьыр псыхәа имоуит, уи нахыс Назиеи иареи џьара еибабаргьы апсшәатцәҟьа еибымҳәакәа еивысуан. Дтыгга изҳаит, дарпысхеит Иасон, иликааит апшра бзиа. Даныхәычыз ипшшәы ихыгга, ицәеи ибаҩи еикәыршаны дыҟан. Уажәы, ишьа илпхо дҟалеит, ианытцит илакытца атиатцәаарақәа, ибла гәыгракәа цқьахеит.

Абри аамтаз Назиагьы лыбзырӡы наскьеит. Аӡгабцәа рынасып усоуп ишыҟоу, урт аныбзиахалак аҷкәынцәа реиҳагьы рыхьӡ ласны ирыхьӡоит. Ирҳәоит, абзиабарагьы еиҳа ирласны амца знаркуа, изиааиуа апҳәызба лоуп ҳәа.

Арашра ақытан ирацәаҩын аҷкәынцәа, Назиа ҳара ҳзы дрыцҳауп ҳәа зҿы зықәшаҳатхоз.

Уеизгьы маӡа-аргама акыр бла лхын. Илызкын убриаҟара ҟәыпсычҳарагьы. Џьара даашьацәхнысларгьы, аӡәырҩы ргәы нҭыпсаауан. Назиагьы, лхы ҳаракны ишьҭыхны, лҭәымҭа далыпхо днеиуан. Уи, иааинырслашәа иҟатцаз рқыҭа хәшәтәырҭаҿы аусура даналага, аҿцаацәа еиҳа ирацәахеит. Лыччапшь ҳамҭас инацтцан дырпцылон, инаскьалгон урҭ. Аӡәызатцәык Иасони лареи еилаҳәуамызт. «Иагьарааны дыҟазаргьы иҟазшьа дақәӡуеит, – аалгәахәлон лара зны-зынла, – хаарак итцаӡамкәа...»

Абри ашьҭахь, иааибабацыпхьаӡа, ус апсшәа ааибыҳәан инеиҩысуан. Зны Иасон аӡахәа зқәыз атцлақәа шеилихуаз, аццышә иаҩызаз иеигәышә аҿахьынаирхаз, изқәикыз амахә иақәымшәакәа инацәкьыс ду дласын анацәхыпцгьы арганы агәҭа ааиҩихит. Атцла дылбааны даара иҿеишәеит, аха ашьа изнымкылт. Ахәшәтәырҭа харамызт. Акәара дынӡаагылан изнапык ала ӡык ҩеиҿеитәан, икьаҿ аҿацә ала ирбо уахь иҿынеихеит. Ахәшәтәырҭа зыҩназ акәасқьа хакькьала хәычы хыхь даныҩхала, апенцьыр далыпшны дибеит Назиа, лхалаҭ шкәакәа лышәтцаны ашәҟәы дапхьо дахьтәаз.

Снапы... ашьа аангылом, митәык ахьызшәа... – ипхашьараз акы импытцҟьазшәа даацәажәеит Иасон даныныҩшала. Назиагьы иҿыӡәӡааны, аиод ахьшьны аҿаҳәара дналагеит.

Лнапқәа хааӡа инапы иахьадсылоз ипсааишьеит, агәыбзыгра, апҳәыс напы пшқа зымбаӡацы ачкәын игәы аататахеит.

– Унацәкьыс мыцхәушәа убама, ихутцәарц акааугымгеит, – даачҷеит лара.

Инапы ҿаҳәаны данындәылтц, иаалырҟьан ибеит шаҟа иаапынрахахьаз.

Аапынран, еиужьӡан аапынран. Амра пхеипхеиуа, ирбылуаз апшӷәынтцә афҩи, ишәҭыз аҳәасақәа рыфҩи злачны иҟаз аҳауа иалапхон. Адунеи ауыы ахга абжьы дуун, еилапсан, ицәажәон, ҿнаҭуан, ашәа аҳәон, инхон...

А п ш ь б а т ә и а х ы

Апенцьыр иҭасоу асаркьақәа ипҟышпҟышӡа ақәа цәыкәбарқәа рхьыкәкәаны илеиуеит. Уи уалпшны адунеи алҩа налачызшәа ауп еилгамкәа ушықәыпшуа. Ҭынчроуп ақыҭа хәшәтәыртаҿы. Ахәшәтәырҭа ҳәа изышьҭоугьы макьана ауаа ахьышьҭартцо амаӡам. Ус ҩ-ҿык змоу кәаскьа хәычык ауп. Азуадак аҿы ауаа ахьаатәо, иахьыпшуа, аҟәардәқәа еикәыршаны игылоуп, егьи ауадаҿы игылоуп Шьханыҟәа инапылаҟатцамҭа астол, ахәшәқәа рзы шьқап дук, аҭӡамцқәа руак аҿы икҿаҟатцоуп ачымазцәа назқәыртцало атахта, шьаршьафла ихҟьаны. Ҩ-ҿык змоу апсуа хаҳәтә уацьаҟ уажәы аҿышәҭқәа ҭышәшәааӡа ус ипшуан.

Ашьқап зыҩнагылоу ауадаҿы, апенцьыр дадтәааланы, асаркьа иахьызсан илеиуа ақәацәыкәбарқәа дрыхәапшуеит Назиа. Ақыҭа

ҳақьым Луман, хәшәқәак ырӄатцыматцуа, иланарцшыгақәа инарыдкыланы рыхәапшра даҿуп.

– Ибыхьзеи, Назиа, былахь зеиқәузеи? – длыхәамцшӡакәа, иӄатцатә инапы шалаку дтцаауеит Луман.

– Акымзарак, амш цәгьоуп… – аҭак ӄалтцоит Назиа, ҽырқәаца лымаӡамкәа дахьтәоу.

– Аҽеиқәнакуеит ақәа алеира, анаӄә хылоит еитцыхәхәа… – иус дшаҿыз даӄәымтцӡакәа, ажәеинраала аҳәара дналагеит Луман.

Назиа ҿымтӡакәа деиқәызӡырҩуа дыштәаз дтәан.

– Ишәыздырам дадраа апоезиа, ишәыздырам, – ихы ааиртцысуеит аҳақьым. – Ижәдыруазар ахәҭан, уи ауаҩы ссиршәақәа ихәартоуп, ихәшәуп…

– Аха ҳамам…Ашәӄәы акыха аамҭа ҳзынхом.

– Аха рымам… – Дыччоит Луман. – Аха рымам… – иикыз астол иныкәитцан иланарцшыгақәагьы аамихит, — абри аҩыза ажәеинраала апхьаха змам уаҩ дӄалару!.. Ибжьы ныткакны даатгыло, дмыццакыкәа апхьара дналагеит:

Исаҳаит ирҳәамтан ҳабацәа:
Уиатцәахә кыднатц – умшәан!
Аха снацәа назқәыскыз аиатцәа,
Икыдшәеит, атцәартеипш иҿшәан,
Чоу ҳәа сеыхәа иатцәа снатцаӄьан,
Адәышшара сныкәлеит скауа.
Ицон наӄ атцлақәа саҩӄьӄьан,

Апшацәгьа слымҳаҿ ишәышәуан.
Снеиуан адәышшара сҿеиуатәын,
Снеиуан наӄ шьхеи-ҿаҩеи сырхытц,
Сиатцәахә шапшапуа снатцаххын
Икашәааанӡа снамтцасны искырц!

– Ари бзиатцәӄьоуп... – дҩагылоит Назиа. – Аха изхәартоузеи, апстазараҿы зных уиатцәахә анкыдшәа, арашь уақәтәазаргьы уахьӡаны иузынкылом...

– Ииашам, зынӡакгьы ииашам. – Луман ашьқап аӄынтәи пробиркак аатихын, шьушьак аӄынтәи ахьынеипш иҩежьӡа хәшәык ататәара дналагеит. — Дзакә уаҩузеи зынасып зымч ақәымхо, уи баша лаӄәландак иауп...

– Уажәшьта сцап сара, – аӄәардә иаххьыз лыплашьч иатцәа аашьтыхны лыжәҩа интцалырпеит.

– Амҩа бзиа! Уатцәы баа ибхамырштыкәа, чмазаҩ бара ҳцароуп...

– Иаба?

– Иасон иан Кәашьа деитцашьталт. Лхатца дааанӡа егьылмыхьындаз анацьалбеит, настәи мариан...

– Лхатца даап ҳәа угәыгуама?

– Хымпада... ипсы еиқәхеит. Урт уажәшьта ирышьтуеит...

– Мшәан, уи...

– Уи ус акәмызт, уи дуаҩы цқьан, бзиарамзар цәгьара игәы итеикуа дыӄамызт... Иареи сареи ҳаиҩызцәаан...

– Ус ишпаӄалеи нас?..

– Дызцырхагаз шьоукы ҟалеит. Еимгеимцарак шырбаз ихьырыгӡеит. Усҟан уи мариан. Аха аиаша аҿҳәара дууп.

Назиа, ахәшәтәыртҭа дыԥнытцны амԥаду лҿаныналха, лхәыцрақәа аиизыкәкәеит. Лплашь аӡәы инапы џьацьақәа ахьишьуашәа ахәхәаҳәа ақәа ақәҭәон. Назиа дыбжьажьон. Ахәыцра дараапсан, ариабжьарак уаҳа лыламызт. Махьал уи ахәылпаз аахыс Иасон иӡбахә апсы ихьӡ уаԥы иҳәараҳа игәалаиршәомызт. «Иҟаларызеишь анацьалбеит?» – дхәыцуан, деиҭахәыцуан лара. Лшьапы ахьааихылгалак лымԥа неимаҳауазшәа лбон. Дышхәыцуаз илызгәамҭаӡакәа ргәашә днадгылт. Лхы данԥаха, ркәасқьа ду ихьанҭаӡа изтцаз акыц ҟапшьи, аҳарџь ҟьаҟьа абартца иакәыршази, апенцьыр ҳаракқәеи рыла акгьы усс иамаӡамкәа ашҭа иқәыпшуан. Аматцурҭа абартцаҿы еиқәырчаҟәа итцажьын амжәабгьы. Ашҭа иагәылахалан игылаз аказарма еитцҳәа ду, ауапцәа хылпеипш аисыр хыб акәа иатцакны игылан. Хәажә чынла ишышны иҟатцаз аца пшьыркца ду атцаҟа, рееиварыгәҕәан еикәагылан х-ҳәар пшқақәаки батки. Абат ахы ҟәазӡа иларҟәны, аҳәаракәа инарыднашьылон иаднацарц, аха урҭ анымцалак, уаҳа ауадаԥ иаламлакәа аеааиқәнакуан. Ашҭа агәҭа еилачы игылаз апсаҳәыс, зегьы рзы иара хәыцуашәа, еиқәлымҳаха изырԥуан. Ҭынчран. Назиа, ргәашә хьанҭа абжьы мыргаӡакәа иныдтцаны, аматцурҭахь дымнеиӡакәа, акәасқьа ахаҳә мардуан дыԥхалан, луада днытцналт. Уахьыпшра

узымдырҩуа ирхианы илымаз луадагьы хаарак лзатцамызт иахьа. Еитцапапа итәны игылан лыматәақәа зтаз ашифанер, акәакь аҿадтцан ипшын лсахтантә диуан. Акызатцәык, лиарта аханы ауарҳал агәта икыдыз ачыт қәтца аҿы ианын ацгәы пшқақәа, рыбла иатцәа хәычқәа гәаргъахәза, мшаҿенеипш илахҿыхын. Назиа, лплашь дәылган ашьтахь икәкәаларц иныкналхан, дааины астол апхьа днатәеит. Дыштәаз аамта цеит.

– Бмааиуеи бара арахь, уа бҿыбзома?!. – аматцурта аҟынтәи лыбжьы геит Тамара.

– Уиаҟара еилахарас ибымоузеи, бара қәынтцәа, блыдызцалазеи азгаб лыпсы лшьоите, – аатцрахьтә уи дналықәцәҟьеит Махьал.

– Уи лхахә уара изылухуазеи усҟак, – лхатца атцәы наилатцо лыбжьы налыргеит Тамара.

– Бааи, нан, бааи, уи ус игәы цышқалахоит ианатахзам.

– Ҳаит, бгьышкааит, бхаҳәатәада акы ныҟәыбгарц бгәы ишпатам, – агьра дналагеит Махьал.

«Сан илаҳазар акәхап, – лгәы нтаҳан, лшьамхқәа налытцаҟәалт Назиа. – Исыхьзеи сара насыпда, уаҩы иҟаимтцац ҟастцозшәа». Дҩагылан дмагамаго уахь лҿыналхеит. Иааилабыцхьан. Аматцурта аҩнутцҟа амжәабгьы напыла ибгьырпссо, ачапаракәа рапхьа алашьцара далагылан Тамара.

– Биасны алампа аркы, снапы акы иалакуп, аха сымам... – азгаб бжьы лхан Тамара.

Назиа алампа аналыркы, аматџуртә ааҩналашеит. Ани апҳаи ҿыцбарах еибабазшәа еиҿапшуа иаанхеит. Аҟанҷ хәац шкәакәа хәычқәа амжәабӷьы тата иақәибаҳәа иахьырфоз аҷҷаҳәа рышьҭыбжь гон. Ҭамара пҳәыс наӡааӡак, пҳәыс пшӡакы лакәын. Лхы-лҿы аазыхәхәан, лпынтца ҵьара ҭахәаларак амаӡамкәа ишшәырӡа ашьа зықәшы иҟаз лқьышәқәа ирхагылан, лӡамҩа аҭашәашәарақәа наҟ-ааҟ даныччоз иааималон, абыржәы лҭәымҭа дықәушәа лцәа-лжьы дҭаҟаца дыҟан. Лџыраҳәа бааӡаны иапшшәу узымдыруа иҟьашьын. Лшьапгәацә ӷәӷәақәа хтны, лшьапқәа еимаа тџарпалақәак рышьхарпан, уажәы иаалышьылхыз лкалош ҿҩагақәагьы асқам ау иавагылан.

– Ибыхьзеи, Назиа ариабжьарак акалашәа бызбоит? – лҳәеит Ҭамара.

Еиҳәшьак леипш акәын уи лыпҳа дышлацәажәоз абжьаапынгьы, аха уажәы аҿакала дцәажәошәа лнарбон Назиа.

– Исбырхьуазиз… Амш цәгьа, ачымазцәа, сгәы бжьысушәа сыҟоуп. – Ахәа аахәытџышьшьаан, имыцәацкәа иҟаз апырӷқәа рыхқәа ааиҿалкын, ахәышҭаара иқәыз афархь пытџәтцәаны ақәыпсара дналагеит уи. Ҭамара, лылапш нароуны уи дналыхәапшын, ҿымҭӡакәа зыбӷьы ҿылхыз амжәамахәқәа ааизганы илыман дындәылтцит.

– Баалеи нахьхьынӡа, быстахуп… – иҳәеит Махьал ашәхымс даахытцны.

– Дзуҭахузеи уара аӡгаб, изакәызеи уажәы хырҧара змуӡо? – дхынҳәны ашә даалагылт Ҭамара.

– Уи бара бус алам!.. – Махьал иҵьымшь ҭаҧҵәақәа днарыҵыҧшны хаарак аҵаӡамкәа иҧҳәыс дналыхәаҧшит.

– Усҟагьы иалоуп, ишҧыкәу сыҧҳа лтәы сара сус шалам!

– Епе, аҧҳәыс!.. – уи дналҿаҧшит Махьал, – баала, Назиа, баала…

«Абас еснагь иҟан исызгәамҭозу, иахьамаҵара акәу ас ианыҟала… Сара стәоуп зегьы ирзышьҭымхуа», – Назиа илкыз афархь пҵәахақәа лымпытҵышшан ахәа инылаҧсеит.

* * *

Назиа, раҧхьаӡа «саб» ҳәа Махьал данынаизхьаҧш, абыржәеиҧштҵәҟьа игәыбзыӷу игәаау узеилымкаауа, иҵьымшь хәышлаҧсақәа ирыҵыҧшны иналыхәаҧшит иблақәа. Акраамҭа диҵәтәымуан, деихәлабаба данаалхагылалак, лан лахь дыҩуан. Аха Махьал длыҵрыӡаауамызт, дахьцалак длышьҭан. Ус ус иҧҳа хәычы убас дишьирцылт, диҧыртцны аамҭа лбомызт. Мышкы хәлаанӡа дыҟамкәа дааир, «сбаба», «сбаба», ҳәа ихәда лҽахылшьуан. Даныҩеидасгьы, лан латцкыс лаб лҽидылкылон. Ашкол ахь аныҟәаара даналагагьы, Махьал мышкымзар-мышкы иҧҳа лыкласс дныҩнамлакәа ҟамлацызт. Днеицыҧхьаӡа илфаша акы нцәытҵрыҳәҳәаны илиҭон. Ага дцаны ианыҟала, иҧҳа

лзы матәак аамхәакәа дгәарымлацызт. Махьал илзааихәақәаз роуп лшифонер иазымкуа, лчамаданқәа еимгәамӡо ирҭоугьы. Ҭамара, ҟацҵатәык анлымаз, Назиа длыцхраарцаз иналыдылтҵар, Махьал днабжьагылон: «Бцатәқәа ҟацҵала, уи илхәо акәым...» Ҭамара рацәак усыс илымамшәа лҽеыҟалтҵон арҭқәа зегьы. «Сара сзы егьаурым, аха лара дыбжьухуеит, зегьы ырпшӡан илырбала, нас еиҳа деиӷьхозар убап... Уара даара уаҩ ҟәышс ухы упҳьаӡоит, аха иудыруаз, абахә ухаларц угәы иҭазар, зны-зынла иахьеицәоу ала уцалар уапхьаҟаз еиӷьхоит... Уи знымзар-зны ахалара лықәымшәар ҟалаӡом», — лҳәеит абри еипш аан зны Ҭамара лҽеырҭынчны.

– Зегьы сылаӡоит, аха апҳәыс сырҟәышра даналагалакь сгәы хынҳәуеит, – иҽеырхықәымтҵан даачча шәа ҟаитҵон Махьал.

Назиа данҟәышха, ацәгьеи абзиеи еиҳа еилылкаауа даныҟалагьы, анапшцәа лани лаби еилылымхӡошәа шырбозгьы, лаб иахь еиҳа иадылцәылон. Аха уажәы, ас лыхьижьҭеи, Ҭамара дыҟамкәа Махьали ларен аҩны иааицынхар ҳәа дшәаны дыпсуан. Уажәы ԥаса ааста лан еиҳа дылзааигәоушәа лбо далагеит. Уимоу иҟалаз аахтны днальдтәалан илалҳәарц нақәылк-нақәылкхьан, аха илзыгәаӷьуамызт.

Уажәы луадаҿы Махьали лареи астол иадтәалан. Лара лхы ларҟәны исаҳарызеишь ҳәа дзырҩуан.

– Назиа, дад... – дналагеит уи атцыхәтәаны. Назиа лхы дҩаханы днаихәапшын, ашырҳәа

еиҭалалырӷәит. – Ишыббо быда уаҩы дсымам, хыхь – ажәҩан, тҵаӷа – адгьыл, бара боуп сыла ҭраа сызхәапшуа. Акыр сымазаргьы, бара бзоуп изысҭаху. Исҳәарц исҭаху, салагаанӡа аказы сбазтцаауеит, исцәыбымӡан, сара баб соуп, быбзиара сҭахуп, убри далбхытцәӷьама? Иҳәа, быцхамшьан.

Назиа даатрысын, дхәацыхәапшьха днеицрашәеит. Пытрак ҿылтуамызт. Махьал дыпшын.

– Исыздырам, изакәызаалак акгьы сыздырам...

– Уи баша бгәы бажьеит ауп, дад, аӡгаб данқәыпшу цәгьоуп. – Зынӡа иҿрапсышәан, ашша ахьшьуа днықәлеит Махьал. – Шәара шәеишьашәалам, шәеиқәнагом. Ҷкәына рыцҳак, хтцәа-хыпсаак, цынтцәарах шьтрак. Ҳара ҳапсуараҿы макьана ашьтрагьы ахьӡгьы ыӷоуп... Ари ҳазҭагылоу аамҭа зегьы ҳџьабаа адуп, иахьагьы иҳалшо агҳажьуам, аха досусы ихатәы доусы идыруазароуп. Иаҳҳәап, бара Иасон биццеит. Бнаган иқәацә аӷны, иан ачымазаҩ азҩа зыхьуа бналыдиртәалт. Агәыцәҳәы бнықәиртәеит... Урҭ зегьы бара ибзыхгарым, брыцҳахап, бӡыҭып... Хар змам ааӡара змоу ауаҩы ари еипш атымитыша данҭаҳа итәы башоуп, егьизырҿееиуам. Бара бан лҭаацәа ууалаҳҳәа акы рымамызт, рызхара ахаан ирымфацызт, пшь-шьапык зтцоу рашҭа иқәымлацызт, аха пытк ахьыҩназ аҩнаҭа даныҩнанагала дыфраҭхеит. Ибымбо уажәыгь

аӡӷабцәа реипш дшыҟоу, дыпшқоу цьыбшьома, аха дахьаанагаз аҩнаҭа ду дарцәыцәит... – даапышәырччашәа иун, днеимҳәа-неимҳәан, деиҭаналагеит.

– Насгьы, сара ахатца исышьҭуа апҳа дсымам, бара аӡәзатцәык боуп сара тцеис исымоу, сытцәҩан ззарсу... Бара бхатца... Амаҳәгьы ҳаҩны инапы ианыстцартә дыҟазароуп. Уи еипш иҟоу ауаҩы дыҟоуп, уи дыбгәапхап ҳәа сгәы иаанагоит... Сара, дад Назиа, бан данаазгаз 50 шықәса схытцуан, лара бара батцкысгьы деитцбын, аха ҳабзиахәха ҳанхон, – мачк даангылан, деиҭаналагеит, – ҳанхоит, иахьагьы абарҭ еиқәнагом қәрала ҳәа аӡәы иҳәартә ҳаҟаӡам...

Назиа аҽыртцысра дацәшәаны дтәан, илаҳаз зегьы ла лзы иҿыцын, лгәы иасуан. Махьал азал ахь дныҩналан, еилаҳәарак кны даадәылтцит.

– Абри бшеилаҳауаз идырын, Сандра ибзаихәазаап, ибысҭоит шысҳәоз исхашҭны сыҟан, – ихыртлан лапхьа инықәитцеит, иҟәыпсҟәыпсуа иҟаз чыҭ жәла бзиак.

– Цқьа брызхәыц, дад, зегьы... Сытцәҩаншьап бмырӡын, скәалкәало сышбышьҭоу, – дцарц ашә аҟынӡа днеихьан деиҭаақәгьежьааит Махьал. – Ани апҳәысеиба лпа итәы бхаршҭ. Уи иабгьы дызхыршьааз дыбдыруеит... Ҳара, жәлар рзы зыпсы ҭыхны изку, убригьы ҳзахәампшрызи. Ажәакала, сымала сҽысшьуа сҟабымтцан, быхгьы базхәыц... – лхала дааныжьны днытцышьшь дцеит.

Цәыӡ дук зауз аӡә иеипш дгьежьы-гьежьуа ауада дааҩнахеит.

«Иасон иаб ипсы шҭоу зегьы ирдыруеит, – игәы иаанагон уи. – Иара ихеитцар иҭахым...»

Уеизгьы, дызхымпҩо акгьы шлымамыз гәалҭеит. Цәыӡк зауз иеипш, дыҟоушәа-дыҟамшәа деихеит.

А х ә б а т ә и а х ы

Арашра ақыҭа, зчеиҵьыка знапы иқәҵан игылоу ауаҩ иеипш, ашьхацәа рнапы иантҵаны, ҭҵаҟа амшын ирыцәӡааҳалар ҳәа ишәоушәа, иҩышьҭыхны икны игылан. Асыԥсақәа ҵьара цәыкәбарк аипш инарылшәоз Наас, арҩаш ссақәа иаарыхо, иазҳауа, ашьхакәа рыхәда иҭыкьаса, уатәи аҳауа цқьа нымхкәа, ашәах мҩа ҭырцәажәааауа, аӡамҩа хьшәашәақәа, аԥаҩқәа, инарыдсыло амра хыҷҷало иалсны ицон Арашра ақыҭа, иалсны ицон.

Ақәыԥшылара шеипшым аипш, анышәрагьы еипшым Арашра. Еиҳа апсҭа иахьаду аҿаҩа дгьыл нышә капсоуп, лбаа, архаҟа нышәапшьроуп, дгьыл аӡоуп, аԥслымӡ зтҵаҩҩ иҟоу Наас апшаҳәа акәымзар. Ажәытәгьы аҿаҩа иамаз ауаа еиҳарак ихьшьцәан, апсаса гәарҭақәа рыман. Ара иааӡаз, зшьамхы ҭанатцаз даҽа рахәык иалаҩашьан амалахазгьы изыҟалозма, убас ирахә дгьылын. Уи адагьы, ирыман ашьхымза рацәа, иуасҭон, аҟауар

дыршьон, цхынгьы ӡынгьы ишәарыцон. Араш-ра аҿаԝа иамоу рахь, абџьарк зыԝны икнаҳам, зшьамхы инанаго ҭӡы иќоу машәыршақәгьы уаԝ дубашам.

Ашьаќьасҭақәа рахь лбаа инхоз, аҿаԝа «ар-хауаа» ҳәа изышьҭоу, адгьыл иқәаарыхуан, анышә итцан. Ажәытәӡа апш аныќамыз, Апсны ианықәнамгалацыз илартцон ашырӡ, иара уажәыгь уахьнеилак анхарҭақәа рааигәара алаҳәара дуқәа цәыббыл-цәыббылӡа икажьуп. Нас апш аарыхра иалагеит, ирыман аҭаҭын, аќәыд. Игьацон аӡахәа. Ирацәан ақәатцақәа, уардынла иахьеи-уахеи аҳарданжьы зытцган иргоз. Нас, алӡынрак, ақыҭа агәыргьарақәа, агәырԝақәа аԝы нархаҭәаны, ашьапы еилаго игазѐазуа, аҿынанахон цхьаќа ахы рханы.

Асовет мчы анааи арашраа адгьылаӡақәа хтны, ачаижәла арҭеит. Азнык азы хыхьынтә ирыдыртцон, еиҭарҳаит атцәақәа, ацитрус хкқәагьы, аӡахәа шьап кьаҿ, аха иахьазы урҭ акгьы нымхеит, илықәԝаа ицеит. Иахьаабуаз-гьы, иахьамаабуазгьы еилагәаны иќартцеит: «Абри абра егьалтцуам, иаҭахым, ҳџьабаа амала ишәмырӡын» ҳәа аҳәара иацәшәо иќалахьан.

Ахҭыс ду аман нацьнатә Арашра ақыҭа. Есышықәса ласкьа ишьҭаз акыр қыҭа иаары-лтцны ашьха икыдлоз арахә зегьы, шамаха, иара иалсны ицон.

Ажәабжьны ирҳәоит, ажәытә абжьыуаа реизарак аҿы иќалаз ҳәа. Ара еизаны иќан анхацәа рыќнытә шәнеишь-шәааишь ҳәа зар-

ҳәоз ауаа бара-баракәа. Дызусҭоу уара идыр, дахыхәмаруашәа абжьыуаа рҿы ақыҭақәа иреиҕьузеи ҳәа зҵаарашәа иҭиит. «Ақыҭақәа зегьы, дадраа, Арашра рапхьа игылоуп, – иҳәазаап аҵыхәтәан ҳаҭыр зқәыз, зажәа пҟаз аӡәы. – Есышықәса шьхылангьы шәхытцынгьы зегьы ҳарахә ҳаман рҳәысҭақәа кәаҳауа ҳрықәуп, егьараангьы, рымхқәа шьхацан амҩа иқәу арахә еимыртцәахьеит, аха дара, затца аӡәы акы уаимҳәара, рыҩнашә аартны, рчеицьыка рнапы иқәыргылан иупылоит. Егьырҭ ақыҭақәа хәҩык аҽцәа уахык-ҩахак ирҭаар, аҳәара иаҟәытцзом, иҭарфазшәа…».

Арха қыҭа беиақәа ирылтцыз ауаа ҽыҭҳәақәа, ари ииҳәаз иахыччарц ақәыркит, аха иҿаркуаз анырмоу, рҽааныркылт. Аха, рыцҳарас иҟаз, Арашра уналсны унаскьар, ахьӡ рацәак иссирмызт. «Арцарцәа бзиақәа алтцлоит, аха адгьыл ацәаҟәа шықәхысра иҟоуп, чаҕьа-чашә ықәиаауам, дгьылуп ауаҩы дуаҩызтәуа», – рҳәон урҭ. «Иҳақәшәира изҕаб дықәнагалааит уи аҽада ҳәырҭа». Арашратә аӡә дҩагылан даҽа қыҭак аҟынтәи пҳәызбак данааига, лгәыцхәцәа даныримба, иналылӡаа ианцоз ыҟан. Аха иагьаҩы иага рҳәаргьы, ихәыдамызт Арашра.

* * *

Апхынра аналагамҭаз ауп. Амра цаҳәцаҳәуа ажәҩан агәы иатцоуп. Шьыбжьонуп. Итцәиит апш абыгьқәа, иҳашҳашуа иалагахьеит алақәа, агәақьҳәа иааит апхӡы.

Аҷкәынцәа зегьы рацәак еиҩызымгo, еиқәлацәоу, ахәыҹра ныжьны апстазаара иархәыцуа иҟалахьаз ракәын. Аибашьра ашьҭахь иааиҵагылаз.

Иахьа, лаба аашьҭызхуаз зегьы, еизеит арха ачаирҭақәа рҿы. Амза анцәамҭа акәын, аха ачаибґьы аҿыхразы аплан ирыдыз анагӡаразы акыр рыгын. Ачаи бригада рымч аҟәхомызт. Аколнхара аиҳабыра ирыӡбеит мышкы-ҩымш зегьы ачаи ахыхра мацарахь ииаргарц. Сандра иҭахымхеит ари, аха Елҟан уи ихаиртцеит ҩымш рыла арашәатәқәа шамгауа, ачаи аплан анагӡара аколнхацәа рызгьы еиҳа ишеиґьу, избанзар цыҭкгьы рханаршәалон. Уиакәхеит.

Ашьыбжьон апсшьаразы аусура ааихсыґьит. Еиҳа зықәра ыҟаз ашәшьырақәа рахь инатәақәеит, рымҩаныфақәа инарыцҳан, инықәиақәеит. Аҷкәынцәа шамаха зегьы аӡахьы идәықәлеит ҽыкәабара. Урҭ цыҭк ианынаскьа, аӡґабцәагьы рҿынархеит, иахьырымбаша џьара ҽыкәабарҭак рыпшаараны.

– Ґбак азна ыҟоуп…Ариаҟара аӡґабцәа Арашра иҟоуп ҳәа соуҳәар, исымбакәа ихастцомызт, – аӡґабцәа рыбжьы згәы иқәсыз еицнеиқәоз аҷкәынцәа руаӡәы. Иасонгьы дышнеиуаз, аӡґабцәа рыбжьы аниаҳа игәааиҽанитцеит.

– Урҭ рыда уара улақәа акы аурбахуа, – рацәак длахҿыхымкәа, аӡґабцәа ртәы цәырызгаз аҷкәын днеиҿапшит, еиҩыхәа-еиҩыхәо Иасон ивагылан инеиуаз Расҭа.

– Уиҟәамтцуеи, ииҳәо ада акыр рылихып ҳәа уҟоу… – иаахәмарқәеит пыҭҩык…

– Аӡӷабцәа рхала ракәым, зегьы ҳанеиза, ҳааинылазаап, анцәа ҳӡырҳа…

– Ахыԥхьаӡара ҳаҟоуп, – иҳәеит Растә.

– Иара ус аӡәы ҳиеицәоума? – уи инеиҿаирхьит аӡӷабцәа ртәы иалацәажәоз.

– Уара акрубахьоума рыцҳа, убысҭа ҿахра уавыԥшны… – дналагеит Растә… Рхашәалахәы, рымҩа, рӡы, рфымца, ррадио, рклуб – иҟоуп аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рӡы акыр иахьӡаз ақыҭақәа. Ҳара ҳабаҟоу макьана?

– Адунеи ҳақәӡам.

– Уареи сареи нахьхьи аӡәы акы избаанӡа ҳәа ҳҿи ҳнапи еиқәҵаны ҳтәазар, аус ԥхьаҟа изцом; ҳара ҳӡырҩуа ҳтәоуп, нас даҽаӡәы гәыбӷанс иуҭозеи?

– Уи ус имариандаз, иудгыло, иуцхраауа аиҳабырагьы умазароуп… – дхьаԥшны лаԥшыла иааимидеит Иасон.

– Ауаа аҵәажәара иаҟәырххьан, наҟынтәи зегьы ӡбаны иааргон… Иаагылазар абра инхоз, зыдгьыл иақәнагоз здыруаз ӡәыр дразтцаама… – Иасон арҭқәа ахьиҳәоз агәыҩбара знаҭоз шыҟаз, иаб ашьауӷа иқәтцан дышдырӡыз здыруаз шракәыз идыруан, аха иҽизынкыломызт. – Ахи аҵыхәеи иахьагьы ҳара зегьы ҳауп, ауаа ароуп, аус зуа ауаа рами…

– Усура ҳагума, ҳара?..

– Иагьа уқәыргьы, ҳшыҟац ҳанхоит, сара саахьӡазар абас ҳаҟоуп…

– Уара уахьрымоу Арашра уаҳа аҽакы рҭахны иҟоума, ушәшьыра ду иатцанакуеит…

– Сара сышәшьыра иазууазеи, аха уара умра ду иатцанамкуеи…

– Уара, шәара шәеиҳараӷьык ҳкомсомолцәоуп ҳәа шәыҽхәо шәдәықәуп, сара уи салам, аха избоит, – ишыҟаитцац, атцәы налатцан дааччеит Растә. – Арахь ҟатца шәымаӡам.

– Дыпшӡоуп ҳәа ӡгабк акомҿареидгыла маӡаныҟәгаӷьыс далырхын, дахьтәо унеир, дыччо духатцгылоит, дыччо дтәоит, дыччо аизарақәа рҿы астол дахатәоуп, дыччо лыӷьныҟа дцоит. Уара утахызар, ухы уасла, угәы утасла, аӡәгьы усс уикым.

Иасон игәышпылымҳа аӡәы днытцасызшәа, дгачамкны, ихы дааӷьахеит. Иахьа уажәраанӡа дазымхәыцӡацызт Назиа акомҿар еиҿкаара маӡаныҟәгаӷьыс дшамаз… Иааицәымыгхеит.

– Иара аизарақәа рпротоколқәагьы зыӷьуа уи аӡәзатцәык лоуп, – иҳәеит уи.

– Егьыртә ирыхьзеи? – дтцааит Растә.

– Егьыртә… Егьыртә ирзыӷьуам…

– Акомҿар еизарагьы иааиуа иҟоуп асабшаз иҟоуп…

– Аа уара, ҳара уи уажәыгь иҳаздырӡом!

А ф б а т ә и а х ы

Иахьа ачаи ҿырхуан аколнхара «Арашра», аматцура иалоу ауаагьы. Ара иҟан артцаӷьцәа, иадырпхьоз рышкол хәыҷқәа рыманы, иҟан Лумангьы Назиагьы.

– Ари дарпысхазаап сара дсымбеижьҭеи, – Иасон дирбо ажәжәаҳәа ачаиҿыхра иаҿыз Луман днаидгылт аҭоурых ртцаҩы, уаҩы аукы, абаакы, – сара санихьӡаз аа-класск дрылган дцеит, цқьа идырхагьы сахьымӡеит, – аҳақьым иланарпшыгақәа дырҩахан, уи днаихәапшит. Дызусҭаз анеиликаа, ихы-иҿы зегьы ааччеит.

– Аудиториа сҭахуп, сара, аудиториа, – даақәыпсычҳалон Луман зны-зынла. Иахьа шьыбжьаанӡа Елҟани иареи еицын, аха уажәы уи дахьагаҳәа акгьы ибомызт.

– Дарпысхеит мацарагьы акәым… артцаҩы диҿын Луман. – Ицхраатәуп… Иаб иахь дыҟоуп… акы дшаиуоу ҩашьом, аха дыццакцәоит…

Ана-ара еимданы ашәа рҳәон аӡҕабцәа. Зегьы ажәжәаҳәа рхақәырпсны ачаи ҿырхуан. Амрагьы акыр иҩҭагьалахьан. Аус зуаз рыпсы дырго, ахәхәаҳәа иасуан шьыбжьышьҭахьтәи апша.

Ррадқәа ишырхыз Лумани артцаҩи аҳандакь аҟынӡа инеит.

– Ара ацәаакы ипнажәан, иубама ишыҕьацаз ачаи, – артцаҩы иуапсҭцәқәа ирҭәуан, ачаи ҟата абҕьала.

– Иасон итәы ҳшаҿыз ҳаҟәытцын… – ацәажәара наигӡар иҭахын Луман.

– Ҳаҟәытцзартә ҳашпаҟәытцхи, аус ааусит, аҿа ҟатцатәык ҳамам… Ҳаҿқәа рхы иақәитуп.

– Уи уажәы изынханы иҟоу иани иабдуи роуп… иан дычмазаҩуп, дуаҩыбжахеит. Зыҷқәынра узымдыруа иажәра уахымыч-

чан рҳәоит, уажәы уи апҳәыс дызбо иоуҳәар ихеитцома, зны Арашра ақытаҿы иреиҕьыз пҳәызбас дшыршьоз… Усҟантәи аҳәсахәыҷқәа реипш зегьы дрықәшаҳатхо, лхы утцатцо, лыхәда ыртцәины уаҕрагыларгьы акгьы лымҳәо акәымкәа, ианыхәмартәызгьы дыхәмаруан, аха аиакәым лбаны даҩсуамызт, ииашамыз ила итталҳәон, амца дақәутцар дбылуамызт. Даныӡҕабыз лцәа дтыпхо, ишысҳәаз еипш, «лыӡәӡәаӡ» аахәаны иужәыртә» дыҟан…

Дышқәыпшыз Кәарса ҳәа Ҭархана ипеитцбы дигеит. Ашықәсанык ақытаҿы уи ада ҳәатәы рымамызт. Убасҟак еиқәнагон дара. Иасон дсабиин иаб даныӡыз. Абриак лзымчҳаит Кәашьа… Усҟан ҿыц аусура саналагаз ашықәсан акәын, Ҭархана даан сигеит. Кәашьа ашьа лҿыкьасо дышьтан… Лгәы пжәеит… Убри аахыс дыбжагәышьоуп…

– Иара егьихарам рҳәоит, анацьалбеит, дгәарымтари?.. Ипсы тахазар…

– Изакә аамтақәоу иаҳхаагахьоу, умдыруеи… Ипсы тоуп… Агәыҕрагьы сымоуп дрышьтуеит ҳәа. Дызпырхагаз шьоукы аимгапсара анырба, рыпсы дартеит… Уи мацара акәым, уажәраанӡагьы уаа баапскәан, иҷкәынгьы лахә-лахәы ишьклапшуеит. Иаргьы дыццакцәозар ҟалап… Урт уажәыгьы ирыпшаауеит аус узлақәдыршәаша…

– Уи имаркузеи, игәнаҳа гыларта рнамтааитеи.

– Дугәаламшәои, ари уажә иҟоу даанҳа ҳколнхараҿы хантәаҩыс иҟаз, ани аакьыскьа апартиа иалырцаз ҵасатәи ариком амаҳаныҟәгаҩ дызцәнымхо има дықәыз?.. Убрии Иасони ажәақәак ааимаркзаап… ҳаит, уара ажәлар раҕа ицәа иалтцыз, ушьапқәа рымҕытҵроуп акомсомол уалазтцаз, иҳәан, иааиҿашәаз иеиҳәеит. Иара аҷкәынгьы, икәаҭан уа инкажьны, иеикәаҕа амасар иахьалакьакьаз иаалпааны, дааи уи дааизытҵкьеит. Аха, анцәа иџьала, уа егьырҭ аус зуазгьы ыҟан, дааныркылт. Ашьҭахь уи агәымхагьы аҷкәын дсырҳуеит иҳәан, дҿаҳәатәхеит, аха аамҭақәагьы рҿырыпсаххьан, урҭқәа аҿакала ирыхәапшуа иалагахьан. Уи дызҭахызгьы шьоукы ыҟамзи, феида узалгом ҳәа иарҳәазар акәхап…

Амра алра инавтцалеит, ашәшьырагьы зегьынџьара иахьҳеит. Ачаирҭаҟны рыбжьқәа еиҳахеит. Нахьхьи аҳа ду амтцан ачаи ахьыркапануаз, ииатцәкаҟараҳа харантә иубартә иҟалеит, еизганы еиқәрыпсаз ачаибҕьы. Идырҭәыз амашьынагьы аффыҳәа асаба ықәырч алакациақәа инарываланы аҿатцәахт. Камбашь уардынкгьы ҿыжуа арахь иааиуан, ахыцәқәанҳа калаҭла ирҭәны.

Иасон, иҩызцәа дрылагылан ачаи хыхуа дышнеиуаз, игәы инықәҩит иидыруаз ашәа:

Бабацои, бабацои,

Бабацои, бкахәхәа?..

Ихы дҩахан уахь дыпшит. Иаразнак дныхшәаа дцеит. Назиа днарылтцшәа ачаи ахь-

ҿылхуаз длывагылан дааиуан Сандра. Афымца рыласызшәа ачаирҭа иҭаз зегьы игәарҭеит ари, аха ирымбаӡозшәа рхы ақәырԥсны, ачаибгҕьы иахон. Аҷкәынцәа рыхқәа ааидыркылт, аԥша шәышәы назхысны ицаз амхаҟнеиԥш аатынчрахеит... Назиа дҟатҟато, длаша-лашо, Сандра хәыҭхәыҭла диацәажәо дахьивагылаз зегьы ргәы инасит, тәымуаҩык дааины, ахәыҷқәа зегьы рыла ҭраа изтцаԥшуа ртцәа ҟаԥшьы ду инаԥы наргӡаны иҿыхны иҿанынаихо еиԥш. Ашәагьы иҕьатцәыҕьатцәуа уи илызтцаауан:

Бабацои, бабацои,

Бабацои, бкахәхәа?..

Убри аамҭазы, Сандра ихы данҩаха, Иасони иареи рылаԥшқәа ааиқәшәеит. Сандра цас иуазшәа арахь иҿааихеит. Убас рылаԥшқәа шеидыз Иасон днаидгылт.

– Асабшаз аизараҿы, – иҳәеит Сандра. – Акомҿар еизараҿы уқәгыларц сҭахуп, маҷ-саҷ акәымкәа, инарҭбаан... Егьырҭ ма аҳәашьа иақәшәом... Ажәакала суқәгәыҕуеит... – Иасон днаидтцны, Назиа лахьгьы дымнеикәа иҿынеихеит Сандра. Ачаирҭа иҭаз аӡәырҩы цәытцыԥшны ирзыԥшуан урҭ, аха аӡәызатцәык Назиа лхы шьҭылхуамызт. Иасон ицьеишьеит иара Сандра иԥхашьо аблақәа ахьихам, насгьы ихы абасҟак дахьақәгәыҕуа. Уа дықәгыларц зиҭахызгьы идыруан... Ишхьеимыршшашьазгьы.

* * *

Назиа аԥенцьыр дадгыланы абаҳчахь дыԥшуан. Лаԥхьатцәҟьа ихьыссы, амахәқәа азнымкыло игылан абаҳча тцәа. Уи есышықәса ашәыр ҿаҳауан, аха изхәартҭоузеи, ашәшьыра инытцыԥшны, амра абла инҭамыԥшӡоз урҭ гьамадахон, уаҩы дрылакьысӡомызт. Настҳа, амра ахьнеиуаз игылаз атамақәа уажәшьҭа иҟаԥшьҟаԥшьӡа иҟалахьан, ишәырц акгьы рыгмызт. Назиа лнапы амца ытцҟьа ицон, дашьцыламкәан далаҳан ачаи ахьҿылхыз аҟнытә. Ихьшәашәаӡа хьаак лгәаҿы иныжьны ицеит иахьатәи амш, ашкол данҭаз илыцәнымхо бзиа дызбатцәҟьоз лҩызцәагьы, еиҳа илцәыхьшәашәахеит, харахара аԥсшәа лаҳәан иналывсуеит. Ачаирҭаҿы иахьа, лхалазатцәык дықәхазшәа, лхы ахьылгарыз лымамызт. Иасон диацәажәарц лҭахын, аха мчыла лыҽнылкылон, лыхәаԥшырҭатцәҟьагьы илымҭеит… Лаб… Лан… Насгьы… Илхашҭуамызт иахьа ашьжьымҭан Лумани лареи Иасонрааҿы ианыҟаз. Иасон аусура дцахьан. Кәашьа дгылан аҩны дыҩнагәышьан, дыбӷарыҳәҳәо. Луман уи акраамҭа длыхәаԥшуан дгәеиҭон, Назиа аҩны дыҩнаԥшуан, игәалҭон… Ихьшәашәаӡа ицәаакыз анышәыргә, амҿтәы каруаҭ, ацәарҭаӷәы, ҳабацәа рабацәа рхаантәи. Иаразнак илгәалашәеит игәы далеичаԥарц иҭахушәа Иасон данигәыдиҳәҳәалаз, адгьыл лытцҟьан ицошәа лыблахатц шыгьежьуаз, иара иҩнаԥык ала лхы-лҿы аанкыланы акраамҭа лыбла данхыԥшылоз. Аха уи аахьшәашәеит

Иасон инышәтә ҩнаргә данныҟәгыла… Насгьы лыбла ихгылан уи иахьатәиашара. Акакала иаалгәалашәеит лаб ииҳәаз зегьы: «Брыцҳахап, бӡытып… лцәа дытӡызон. – Бӡытып, бӡытып…»

Днеины алампа алыркын астол иныҟәлыргылт, аматцуртақынтәгьы аӡәгьы лыҟәҿитуамызт, ларгьы уахь анеира, акы аҟатцара лылшо дыҟамызт, дынкаҳан ацәара акәын илтахыз. Атӡы ахышәара-атцышәара иҟаз асаркьа ду днадгылт. Ашьушьа итоу амилан аипш иҟәызгаӡа ипшын лыбла тбаа еиҟәаракәа. Иахьатәи амра иаблыз лхы-лҿы еицралан иҟан; илшәыз ачыт тцкы тцаҕа арахь иалпхон, иалтцуан акгьы усс измамкәа аӡҕабра, аныҟәгара бзиа иссирнатәыз анасып иазхьуаз лцәеижьы. Убри аамтазы, асаркьаҿы илбеит ашә шаатуаз, лхы лалырҟәын лыхцәы апара дналагеит хымапсыма.

– Бзырхәыцуазеи Назиа? – данаахьаҳә лапхьа дгылан Сандра.

– Саапсеит, сышьталар стахуп…

– Саргьы иаха сыцәамызт, сышьталап ҳәа сшааиуаз буада лашоушәа анызба арахь сыҩналт, бтәа… – инапы наҟәкны аиарта ҟатца налирбеит. Назиа дымтәеит.

– Адунеи иҟәыршаз бара беипш насып уаҩы иоуран дыҟам, убриаҟара быссируп… – инапы дҩахан лыжәҩахыр иныҟәитцеит, иблаҟәагьы, агылҩа цыблыхааипш итыблаауа иналыҟәикит Назиа. Лара лҿылмыркәацеит. Сандра инапы цсылаҟәа рыла иара иахь даалыхан, лыпсы

лызҭымкаауа дԥеигәыдирӷәӷәалт, унацәа ҭып зынхало, зҭәымҭа иқәыз апҳәызба. Ицьацьаӡа Сандра ипаҭцақәа лхы-лҿы ианналакьакьа, аҭыҭыни, апхӡи, ашоурафԥи лпынҵа ианынҭас, дырҳаны лҽааимҟәытцылжәан, лышьҭахьҟа днаскьеит. «Аӡыхәашь атца анырмба, тца амаӡам рҳәон» – иаалгәалашәеит уи илаҳахьаз ажәапҟа иблақәа данырхыпшыла.

– Са исзеилкаауам... Ула амса хылама?.. – Назиа итцегьгьы дааанаскьеит.

Сандра Махьалраа рыԥны дыԥнеижьҭеи шықәсык тцит. Назиа рапхьа дицәыпхашьон уи, аха хәычы-хәычла дишьцылт. Ианакәзаалак инеиқәкны хәба-фба минуҭ днеидгыланы димацәажәацызт, аха ҽнак зны лаб ицәажәашьа лаҳаижьҭеи, Сандра ицәаара днахьыпшыр лгәы нҭыпсаауан.

– Срыцҳабшьароуп, убас амца сыкны сыҟоуп... бара быдагьы исыхәо аӡәгьы дҟалом... – иҳәеит уи имӡаӡакәа. – Акыр сымазар, акыр салаҟазар, зегьы бара бзы исҭахуп...

– Сара сҟны шәхы шпанажәгеи, шәара ишәышьашәалоу аӡәы лҟны акәымкәа... – лҳәеит лгәы ишытцаххыз мӡакәа. – Сара ҳаҭыр сықәшәымтцозаргьы, сҭаацәа, зыҟны шәхы аҭәашьаны шәаангылаз раҳаҭыр жәбандаз... Ишпаҟалои уажә саб абра дааԥналар...

– Уи идырует, дагьақәшаҳаҭуп, Назиа сыпшӡа хәычы, урҭ аӡәгьы акы иҳәо дыҟаӡам.

Назиа, уаҳа ацәажәара даламлакәа ашә ааимпааны дахьындәылтцыз, аӡәы днеиҿаҳаит.

– Бзыршәазеи, дад? – алашьцара иҩалылбааит ацгәыблақәа реипш лаб иблақәа. – Быҩны арахь бабацои, уахь быҩнал, дад, уахь... Аӡәы инасыԥ дацәыбналт ҳәа баҳахьоума?..

Назиа, уи днеиԥырҟьан, шьҭахьла-шьҭахьла амардуан длаҿалт.

А б ы ж ь б а т ә и   а х ы

Иасон дины данынкашәа, знапы данҭаны даашьҭызхыз Ҭамара лакәын. Уи лоуп раԥхьаӡа ауаатәыҩса ибжьы изырҳаз. Арҵәааҳәа игаз асаби ибжьы инашьҭаргхны агәызҳәа иныҭҟьеит Ҭархана иԥсуа шьақь цәыббыл ду.

Ари ҟалеит 1932 шықәса, иҟуҵәыуа, зны игәаауа, зны игәыбзыӷуа, зхахәы ылхуа икыдыз март мза мшыказ. Усҟан Махьалраа и Кәарсараа и ибзиан еиҭанеиааиуан. Ҭамарагьы инеиқәкны акыр уахи-ҽни лхылгеит Кәашьа дылхагьежьуа. Усҟан Сандра дычкәынӡан, аха дхантәаҩын. Дҽыжәлан дааит аԥа дахьиз. Аӡҟы дахьыцәаз днеихагылан, аҿҿаҳәа, акымкәаҩбамкәа аԥара ҟапшьқәа ицьыба иааҭганы ихч хәычы инатцеитцеит.

Ари зегьы згәалашәо Кәашьа лоуп. Иасон ихы идыруа даныҟала дызҭаԥшыз, итцызәӡәааӡа иҟаз иан ллакытцақәа роуп. Зԥа даныӡ аҩны зхы ззыҩнамкуаз Ҭархана дныкәатцны данцалак, Иасон иахьахәлаанӡа иан ачымазаҩ дкәеҩӡа дшылхатәаз аахәлон. Аха ихамыштуа,

уажәыгь ианигәалашәалак игәатцанӡа инеиуеит, данхәыҷыз зны дзықәшәаз. Ҭагаланрахь иныкәлон. Иасон аҩны иан длыдтәалан. Рҿапхьа адәаҿы еизаны икәжьын ақыҭа рырахә. Урҭ анышәҩа ахара ргәы кыднахын, ахкаарақәа гәхьааргон. Ашьынкаӡаҩцәа реипш, аанда иаадибагәалт. Иаҳа иуашәшәыразшәа иахьыҟаз илеи иласын, амхы иҩҭеибагәеит, Кәашьа усгьы дызгыломызт. Иасон хәыҷы артцәаа ирган, лабак шьҭыхны уахь дныҩт, днеины дрылагьежьт, дрысит, аха ани иххәыцуа иҟазма… Уаҳа иламкәа данаапса, дтәаны атцәыуара далагеит. Арахә рызхара анырфа, ипакьмакьуа, акакала, ҩба-ҩбала инеихәапшы-ааихәапшуа иҭытцны ицеит. Ихәамычческ Иасон апсҭазаара… Дахәамычческ иаргьы, илахь еиқәыжьны игәеимҭаӡазшәа ауп уи дшапцыла. «ахәыҷы иибо ихашҭуам» ҳәа баша ирҳәом, Иасон акакала игәалашәоит игәы изырхьуаз зегьы. Зны шьыжьымҭанк Очамчырантәи дааит Ҭархана. Кәакәашьагьы дцарц лгәы иҭан, ас иаахәжәаны лхатца дахыргап ҳәа дыҟамызт.

– Кәарса дыӡит, дхыртцеит… – иҳәеит уи имӡакәа, – егьихарам ҷкәын мыжда…

Настәи Иасон иҭахым игәалаиршәарц… Кәашьа дкаҳаит… ашьа… агәыҭҟьара… Ицеит ашықәсқәа. Дытцыгәгәеит Кәашьа. Изҳаит Иасон. Згәы ззымыжьжьаӡо иқәхан иҟаз Ҭархана аколнхара рахә рахь дцеит. Уи нацьнатә дыхьчан, арахә дрышьцылан, бзиа ибон ашьха, апсҭа,

ахьча иҧсҭазара. Насгьы ҭаацәак ныҟәгатәын, напыла аус уны зымч зшәахьаз Ҭархана иџьамш ала зхы иамыхәоз иҭацеи имаҷыз Иасони рхәы изаарыхуамызт. Абас дынкахәыцуа амҩа дықәын Иасон. Уи игәы акы аналаз дызхысхьаз зегьы акакала игәалашәо аҿынанахон. Ус изгәамҭаӡакәа рыҩны ашҭаҿы ахәыцра ду аипш абӷьы иҭашьшьы агәара иалагылаз аҵла ду днамтцалт. Ҭархана Иасон ажәа иниҵахьан данҧслак абри ҧҟаны игәаасас изыҟарҵарц. Ари иҧацәа еибганы ианыҟазгьы иреиҳәахьан Ҭархана, аха иабаҟоу урҭ уажәы. Иасон иараӡнак иааиҭаххеит иабду ибла анҭапшра. Дыццакны аҩны днеит. Кәашьа лыбӷаӡара ҿаҳәаны ахьурӡы амҳабысҭа аҵшьуа аҟәардә хәычҷы дықәтәан.

– Уу, уан дукәыхшахааит, уаама… – Иасон илакҭа дынҭапшит уи, – уҿи-унапи ӡәӡәаны унықәиа, уара ухахәыс сара…

– Ди, иахьа бышҧаҟоу, бхьаақәа еиҳа итәама? – иан дналыдгылеит Иасон.

– Хар сымам, сыҧсы зысҭаша, сара сызургозеи, сара акымзарак сыхьӡом…

– Бхы збыргәаҟуазеи, ди барамыжда, бадызцалазеи акрура, сара сыбхьымӡозыз… Цәыкьа соурышьҭит, аха амҩа сықәхеит, иҟазҵа сыздырам.

Иасон иан иаалымхны абысҭа еилартцәиуа иуны инкнеиҳаит.

Акрыфан еилгеит.

– Нан, исхамыштҭи сара рыцҳа, уабду иахьа ара дыҟагәышьан, уибар иҭахын. Уаапсоуп, аха, ихарацәам арахә аҭыԥ аҟынӡа узцар…

* * *

Иасон аҭыԥаҿ даннеи ахьшьцәа рырахә еилдыргахьан. Арахә, џьмеи уасеи еилаҟь аҭыԥ иангылан. Иҭынчӡа иҟан зегьынџьара. Занацәа рыхш ала зҟырҟы зырбааӡо аԥшқақәа рытҭрақәа рҿы ахьшьцәа ирырҭаз арашбҕьы ҟата иасны афара иаҿын. Арашбҕьы аԥшқақәа рзы даара иааӡагоуп. Рашыбҕьыла иныҟәыргон азы акәын Арашра рыԥсаса даеакы иаламҩашьо ӡынгьы-ԥхынгьы рқьаф ҭаны изыҟаз. Ҟауарла ихыбны иҟатцаз ахьшьцәа рҭыԥ еитцҳәа, алҩа афҩы лаҳалаҳауа иахылтцны, ихәхәаӡа, иҩеиуаз ажәҩан иналаӡуан. Аҭыԥахь иҿынеихахьан ауп Иасон иангәеиҭа, Ҭархана арахә рыгәҭа иеигәышә иԥышьтцаргәан дшалагылаз. Иаԥхьа изазо игылан ԥшьба-хәба хьаа иҟаз аҭышьтәа ду. Ари Кәарса данаааууа ишьны ибара иааиуа ирҿастцоит ҳәа иоушьҭны иман Ҭархана. Уаанӡа уи аҩыза ҟаитцо уаҩы имбацызт, аха аҭцыхәтәаншәа ахтцара антцаны, иԥа ихьӡала иникылт абри аҭышьтәа.

– Ауасашьтәа еиҳа ннатцуеит, уи 12–14 шықәса инеир алшоит, аџьма усҟак азынтцуам… – инаидгылаз Иасон иахь ихы наирхеит Ҭархана, – сгәы ицәцаны ҳәа иҟамлац, днаҳԥырыргеижьҭеи ихабарк шыҟамгьы… Аа, абри амра ҳхазырԥхо иныс…

– Арахь дааугарауази, Ҭархана усас! – ибжьы гәаҩа ду наиргеит аҭыԥ иаадәылтцыз изланы иҟаз ахьча.

– Уажәы, уара уеиқәыламысха уааҳампыҵахахт, – уи днаиахәмархт Ҭархана.

– Шәааи, шәааи арахь… ҳааицәажәашт цьушьҭ, Иасон ажәабжь ҿыцқәа идыруазар акәхап, ҳгәы ааирҿыхап, аҭаҳмадцәа…

– Ее, дад, аха имагәышьам Иасон рыцҳа, иан дыԥшны дтәоуп, дзеиԥшроу умдыруеи, акәымзар хәычҷыжәк дыжәхызбаауада, – даақәыԥсычҳаит Ҭархана.

– Бзиоуп, бзиа дад, аҿазны дааиԥ, уи уадаҩым, – дцарц иҿанынеихоз Иасон ихы наиқәикит ахьча, – Кәашьа усызлеихырхәа, дад Иасон.

– Иҭабуп, абзиара узыҟалааит!..

Ҭарханеи Иасони еицәажәо аккара шыҟаз рҿынархеит.

– Уара макьана усабиуп, дад Иасон, – ацәажәара даҿын Ҭархана, – макьана иумбац рацәоуп, еилумкаац рацәоуп. Уеизгьы сара сахьухәапшуа, акрыздыруазар, ауаҩы деилукаар уҭахуп – ҳаҭыр зықәтцатәу, ҳаҭыр зықәтцатәым… Уи даара агәыгра бзиа снаҭом.

Иасон ҿымҭ дцон, Ҭархана иҭаҭыныжәга амца наиркын даҿыхо дааиуан.

– Ҳара зегьы, абшьҭрак, дуӡӡак ҳзыҟамтцазаргьы, ҳазлаз ажәлар рҿы ҳаламыс ҳамеижьар, аӡәы ҳихәарҭахар ҳҭахын… Ажәытәан

аҳәынҭҟар ихаан акәзаргьы, амчра ҿыц аангьы рапхьа убри ҳаргылон... – аҭаҳмада дааҭгылан, луанытә даақәыпсычҳаит. – Зегьы реипш убри Кәарсагьы иныҟәигон... Дахьыҟазаалак ауаҩы изы дхәарҭахар иҭахын... Аха нас ишыҟалақәаз удыруеит...

Урҭ еиҳа-еиҳа аккара агәахьы инаскьон. Аккара уахынла изтәыз рыбжьқәа рыргара иалагахьан: апсаатәқәагьы, ашәарахқәагьы, ахәачамачагьы. Иасон ҿымҭ дӡырҩуа днеиуан.

– Уаҳа аҽакы саҳәом, убри дааны илакҭа сынҭапшыртә сахьӡар... Урҭ дыриашеит ҳәа ауп сара ишыздыруа. Издыруада сара сахьымӡар, Иасон дад, уи исызиаҳә абри адунеи аҿы зегь реиҳа игәра шызгоз, шаҟа сизыпшыз...

– Убрыгь уаҩцас иаҳзеилымкааит, – игәы итцаххны даацәажәеит Иасон. – Аҟәа сцан, ҩымш убра сықәтәаан, уаҩцас аӡәгьы дысмацәажәеит... Ддыриашозар дааусит рҳәеит... Цыхьеипш ауп уажәгьы ишаҳзыҟоу... Ажәлар рағацәатцәҟьа уажәыгь уброуп иахьтәоу...

– Уи са сҿы иуҳәеит, аха аҽаҵьара иумҳәан, – ицәымыгхеит аҭаҳмада. – Итцегьы уҟәышыз цьысшьон. Уара ҽыпныҳәак урҭар, нас, сара уа сыҟаз, аха уан ишпалыпсыхәо... Ҳағеимшхара, итцәҩаншьап ытцухуеит...

Саҭамыз, бабаду, исҿытцҟьеит, ус аҽацьара ишпасҳәо, – иҳәеит Иасон. – Аха сгәыгуеит, иаап ҳәа аамҭа, урҭқәа ртәы аахтны ианаҳҳәаша.

– Угәы иалымсын, дад, апстазаара акыр ҳкыднаҟьахьеит, акыргьы ҳнартцеит. Урҭ зегьы узырхыпом. Убри ианҳәатәу аамҭа ааиргьы, уазхәыцны иуҳәароуп. Ашәарҭа еснагь иҟоуп. – Ҭархана ипсы ааиҭеикуашәа иуит. – Ус анысҳәа, угәы иаанамгааит устцәахыр сҭахуп ҳәа… Уабгьы ус ҟаитцар ҟалон, иумдыруеи, аха иҟаимтцеит. Иара аусҳәарҭа аиҳабыс ақыҭаҿы аус иуан, зыгәра игоз аҩызцәа абзиақәа рсиа анизаарышьҭ, абарҭ амчра иапырхагоуп, игәрагам ҳәа инапы анитцарц, уи пыжәжәаны инкапсаны иара ихаҭа дцеит. Иреиҳәеит урҭ ажәлар рызгьы, амчра азгьы рыпсы ҭыхны иҟоуп, ажәлар иреиҕьқәоу роуп ҳәа. Иаргьы иара уатцәҟьа дыркит, даргьы лкылахәаша идырӡит… Аха, агәра ганы сыҟоуп, Кәарса ианакәзаалак убри иҟаитцаз азы дахьхәны дҟамлац ҳәа…

Ҭарханагьы ус ҿымҭ даапшит, Иасонгьы деиҭазхәыцуан иаб итәы. Ишпаҟамлари убри аипш иҟоу ртәы ицәырган ауаа рахь ирҳәо, иҿырпшыгахартә ҳәа.

– Атцыхәтәан иуасҳәарц исҭаху, убри ауп узбар зысҭахызгьы, – иҳәеит Ҭархана. – Уатцәы аизараҿы уқәгылар зҭаху ыҟоуп. Урҭ рахьтә, дара ирҭаху, ацәгьа злырхша акы узырҳәарц иашьҭоу ыҟоуп, убри удыруаз! Уаҳа акгьы уасҳәом. Ажәа мыцхәы уеизгьы иуҳәарым, уи ззукша ыҟоуп, аусура атәы, ишымаашьаша уҳәа, урҭ уара иудыруеит… Уажәшьҭа уца, уан дыпшуп, лгәы даумырган.

Аабатәи ахы

Иасон аклуб аҿы даннеи ишылашьцара илашьцахьан. Еизахьан ауаа рацәаҩны. Иасон акомҿарра дналалеижьҭеи ариаҟара ауаа еизарак аҿы имбацызт. Иаарту акомҿар еизара анырҳәа, абыргцәатцәҟьа пыҭҩык ааит. Еснагь еипш ибжьы зегьы иаарылаҩуа, иажәа ашәырхәеипш еитцыхуа, абартцаҿы дтәаны, инымтцәаӡоз иажәабжь аҳәара даҿын Сапана.

– Ажәытә уажәааны, ма агьычра ҳцон, ма ауахәамахь, – даҿын уи. – Аныҳәақәа рзы аҩы ыжәны, агәақьсақьҳәа ауахәама ҳаҩнахысуан. Апсылманцәа реипш ҳашьҭагәыгәны аламаз ҳкуаз цьышәшьома... ее сабиц, иара саргьы иааҟастцахьазыз, ачкәынроуп анаацьцьын, анцәа иишаз!

– Ҳаужьоит Сапана акәымзар, анцәа иӡбахә аламтцакәа ажәак уҳәом, уицәшәаны упсуеит, уажәы аатцра унавалан «исҳәаз саҭоумтцан» ҳәа иҳәара уалагозар акәхап, – иааибарччеит икәшан игылаз.

– Уаагыл, спатца уахьнымҳалан! – ихысга нацәа иапхьатцәҟьа игылаз ачкәын ҟата инеиҿеикын, иҭаҭын ҟатцагьы амца ҩаиркын, алҩа ҩхаирчылт. – Цәымгыс сзышьҭихрызеи, ихх згеит, иан дсымшьит, иаб... иӡбахә сҳәозар...

– Анцәа игәапхар, ачаала зку дузынаишьҭыргьы ауеит, – дааччеит рацәак алаф

иазҟазамыз Саҧана иқәлак. – Уи аҭәархтәы рацәаны имоуп…

– Сара зус иагым, зажәа иагым зысзааишьҭуа, хәышҭаара уаҩык, хәарҭара злаӡам шаҟаҩы уҭаху ыҟоуп.. Сара сыҧсыр, усеиҧш иҟоу ауаҩы днеир, ихы днас-ҩасны, хҧаҟа-ҧшьбаҟа ҟәыд цьам ыфан, уаҳа крыфара иҭахӡамкәа дгәарлоит ауп… Иара дыҧсны сара снеир, сгылан ажәа ихысҳәаап, дсырҿеип, цьанаҭ мҩа изеиҕьасшьап… – аҩнытҟа иҩназ шьоукгьы иҟалаз аабоит ҳәа рыхқәа аадәылдырҳәҳәеит.

– Уеизгьы, анцәа дхоумҵо, Саҧана? Аиаша шуҳәара, иуҭаху зегьы мсит… – инеидырцалт шьоукы.

– Иҟан еиҳа данхасҵоз… Уажәы ауаҩы иихәыцқәаз рыла, афымца, аҳаирплан, апулемиот… атрақтор… ҳара ҳҟынӡа изымааицзаргьы. Иахысҳәаара сыздыруам…

– Уара уакәын Саҧана акомҿарра иалатҵатәыз, – еиҭааибарччеит.

Иасон урҭ днарылтцны аклуб дныҩналт. Аҟаҧшь зқәыршәны иҟаз астол иадгылан, қьаадқәак ирыхәаҧшуа, Елҟани Назиеи.

– Хәылбзиа! – Астол иахагылаз днарывалт Иасон.

– Бзиара убааит, бзиа убааит… – Елҟан игәы алаҟан. Назиа лхы ақәырҧсны ақьаадқәа дрыхәаҧшуан. Ахәда ҭыхны ҭкы ҧшӡак лшәын, лмахәарқәа рыбжара ихтны, убасҟак деинаалан, мфара-мжәра угылан улыхәаҧшларын. Аҟама игәы агәҭа ибжьоушәа дмыҟәӡо, дналбаан,

иахьааимпцыхьашәаз ҵьара днеины днатәеит Иасон.

Аизара иалагеит. «Арашра» аклуб кәапеишәа иҭәын. Апҳьатәи арадқәа рҿы итәан аӡәыҩыцьеи абыргцәа Сапана дназлаз, нас – акоммунистцәа. Ихы инапы атҵаргәаны ихала дыҟоушәа дтәан Сандра. Елҟан азал ахь днеин, апҳьатәи арадқәа руакы аҿы, апенцьыр ахьаартыз акәакь аҿы дныкҿатәеит.

– Аизара аартны исыпҳьаӡоит.... – лыбжьы нытҵакны иналыргеит Назиа.

– Кәыкәу!!!

– Ҿааныбзиала!!!

Быжьқәак уи иналыцдырӷызын иааиқәтәеит. Азал аҿы аууы ааилдыргеит, нас еиҭааиқәтәеит.

– Аизара ахантәаҩыс Витали захьӡыз аӡәы далырхит. Ихахәы рҳәны, ицьымшьқәа ихагәҭахь дҩахарц иҭахушәа ишьҭыхуа, дгәапӡа астол даннадгыла, ицәытҵакны игоз аччабжь аклуб ааҩнарҭәааит.

– Дхәыцуеит убауоу, аҳәахша, митәык имхәыцра цьушьома! – ибжьы атҵәы иахатҵаны дынцәытҵаччеит Иасон иааигәара итәаз ҷкәынак.

– Абжьобжьик, абжьобжьик, шәан лхылсеит, ихы шихагылақәоу убоу!..

– Оо, цьаҳаным уҭыпхааит, ушпаҳамҭахәхеи уаха, – инеиларыпсеит ганкы зеаҭан итәаз, акомҿарра иаламкәа ус еизароуп анырҳәа иааны иҟаз «абжьысрахь ашәҟәы алазтҵахьаз» ҷкәынцәақәак.

– Шәыбз шәафома, уара? Мышгара шәаама уара ара?! – абӷьааҳәа урҭ рахь даахьаҳәит Иасон. – Изакәызеи аӡлагара шәҭоушәа шәызҿу!

– Минауаҭ, минауаҭ, – ицәытцеибаҳаҳауа рҿааиқәыркшәа руит.

Витали аизара амҩапгара далагеит.

Ажәа лырҭеит Назиа. Уи иааркьаҿны далацәажәеит аизарақәа шымҩапцырго, акомҿарра иахьало азы ахәҭалагала шыршәо, цыҭҩыкгьы иахьа уажәраанӡа ишырымшәац; апротоколқәа зну ртетрадкәа шыцқьоу, ишыхҩылаау; убас аус бзиан изуқәо акомҿараа лҳәан, цыҭҩык рызбахә алырбеит, абиуро иалоу цқьа исыцхраауам лҳәан, ргәы нлырхеит. Лажәа ҳәаны данынатәа цыҭрак ааҭынчрахеит, еиқәызырҩуа ипшын. Елҟан дҩагылан астол ахахьшәа днеит.

– Иахьа абра аизараҿы шәацәыпхамшьакәа ишәҳәароуп шәкомҿар еиҿкаара иагу иабзоу, ҳара зегьы иҳагу, иҟатцатәу ҳәа шәгьы ииаанаго.

– Аҩыза Елҟан, аҩыза Елҟан! Ахантәаҩы азин имухындаз... ҳара ҳахьыҟазаалак, аизара пату ақәышәтца, – дҩатцхахеит Витали. Зегьы ауыы ааилдыргеит.

– Саҭамыз... Ажәа умысхыз цьысшьан, исхаштзаап, – дыччо диасны днатәеит Елҟан.

Ашьҭахь цыҭҩык ықәгылақәеит, акомҿареиҿкаара аус цқьа иауам, аха уаха ирарҳәо гәынкылан рҿеигьыртәып рҳәан инхьаршшаҩхьаршшан инатәақәеит.

Ажәа амхны дҩагылт Иасон.

– Ҳара ҳкомҿареиҿкаара аус шауа, ҳара зегьы аус шаауа, уахада цьара ҳзымбаӡацгьы уахатәи ҳақәгылаларақәа дырзыӡырҩыр еиликааует... – Итцегьгьы ихьаршшаны иҳәар итахын, аха иалымтцит.

– Уажәы уара уқәымгылеи, уртҭ зегьы ҭугап... – ибжьы неимыргар игәы иамуит уажәрааӡа иқадақьуаз аҷкәын хыш.

– Ҳаи, рацәа ухәда цикеит, рацәа уцьыбаа ирӡт, арашәыгеипш аҷҷаҳәа ушгылаз, апсра еиҕьын... – уи ибжьы наиқәиргеит уажәрааӡа ҿымтуа изырҩуаз Расҭа, Иасон дшихыбаауаз аадырратә.

– Аҩызцәа, аҳәара ҟаҳцоит, уахатәи ҳаизара пату ақәышәтцозар, зегьы шәеицымцәажәарц. Ажәа шәҭахызар, уажәшьҭан ишәысҭап, сара ус сыҟаӡам, – дагьаахыхәмарт Витали иара итәала.

– Уда рхамшәалааит уаргьы ухьӡ назҳәаз, – иаагәамтцхамтцқәеит пытҩыкгьы.

– Уара уанцәажәоз супырхагамхеит, иҟалозар иаачҳа, зынӡа упнамжәартә иҟамзар, – хаарак атцамтцакәа зхахәы ылызхуаз аҷкәын днеиҿапшит Иасон. Ианааҭынчраха деиҭаҩалагеит. – Дызусҭзаалак абра итәоу аӡәгьы, шамахада изҳәом алшықәсанык акомҿарра иҟартцаз абри ауп ҳәа. Аусураҿы, ҳаиҳабацәа аӡәы ҳитцамхандаз ҳәа анышә иахьахо, ҳзашьҭоузеи ҳәа ашара ҳагозар, ахәлара ҳаанагозар, цьара ҳҭызгаша ус бзиак аӡәы

иапшьыгеит рхәар алаҿаҳамҭуазар, ҳуаӡәы цьара деитцахар адру ҳәа ҳзымнеиуазар, ҳауаажәлар рыла ҭаа цьара шәаҳәарак кәашарак анбаҳзыҟартцаришь, ҳапсы анбаҳдыргаришь ҳәа ипшуазар, ҳамҩақәа, амашьына акәым, ауардын зырнымсуазар, иаҳхысхьоугьы ҳхашҭзар, ҳапхьаҟатәи усс иҳамамзар…

– Арегламент, аамҭа, асааҭ, – дҩагылеит Витали.

– Уеаанкыл уара!

– Шәара салышәхит, уажәшьҭа сҳәатәы хашәтцароуп, – ижәҩахыркәа ихы рҭартцәиуа дыпшын уи.

– Ушаҳҭаз еипш уамаҳкәыцәуеит, рыцҳа хәыч!..

– Нас абжьыҭира иқәсыргылоит – ирҳәоз имаҳаӡазшәа иара итәы даҿын Витали.

– Уара, иараӡа, аамҭа иаҳҭеит, иумаҳауеи! – ауухәа иааилалт зегьы.

– Ҳаизоит шықәсык ахь зник, еиҳа ҳанеиҩьу – ҩынтә. Витали хантәаҩыс далырхуеит: шәтәа, шәгыл, шәнапы шәҩаха, иартуп, иаркуп… абри ауп ҳара ҳаизара. Уаҳа уаҩы ихәо ҳәа арантәи акы аӡәы идәылимгац, ҿыц иҳадаҳкылогьы ус акәу цьшьа рҿамадыриашоит… Сара аӡәгьы дхасышшаар сҭахым, аха маӡаныҟәгаҩыс иалаҳхыз ҳазылмыцхраит, ҳазлывамгылт… Уи, нас, зегьы ҳаипш, пышәа дук лымамызт… Аколнхара аиҳабыра рҟынтәгьы ус акәхеит… – Иасон даахәыцхәыцын деиҭаналагеит. – Аколнхара хантәаҩы ҿыцгьы дхарҭеит, аха

иара ҳаизеиҿымкаау, ҳара ҳзицымхраау сыздырам, аха уигьы акгьы иаҳмыхәеит. Аӡәы дцан, аҽеаӡәы дааит, уи ҳара ҳазыжькьом. Аҽызқәа аҟынтәи амхы атаҧшра ажәит, иажәит ҟамчхәла аӡәы инаирбаны мацара ахы аҵәгара... – Зегьы рыҧсы ӡаны изырҩуан. Аӡәы аршәаа иасуа аимҳәа ихәламшәа ахьакуаз умҳәозар, Иасон иажәа даналга, уаанӡа игәы иштаз, акомҿархеидкыла аусура ҳәа акгьы ыҟам ҳәа иҧхьаӡатәуп ҳәа ажәа аламгалакәа дтәеит. Назиа лхы шьтацалан дтәан. Сандра дҳәытцәыҳәытцәуа, зны иватәақәаз днарыхәаҧшларын, зны асценахь дыҧшларын. Елҟан дзырҩуа дахьынатәаз макьана иҽимыртцысыцызт. Саҧана иватәаз аӡәы ихы иара инаидикылан «аҿа тцысит» иҳәеит. «Итцысит, ааи, итцысит», – дааҿамҟәеит Саҧана. Ашьтахь акраамта дхәыцуа, уи атцкыс еиӷьыз ажәақәак иҧшаарц азы, аха, ианимҧыхьамшәа, хәыцрадук дтанагалан дамоушәа днатәеит.

– Абыржәашьта исымҳәаргьы убаҧ! – иҳәан, дкәацәӡа дҩагылт Раста. Уи нахысгьы акәгылара иаҿын. Атцх еигәеит, еидшылт.

– Ахәагьы аҿашагьы ртәы иҳәатцәҟьеит, ирҟамчит, уи ирҟамчытцәҟьеит! – дыштәаз ибжьы наиргеит Саҧана, аха аӡәгьы алаҿимтит.

– Аҿа тцысит! – илабашьа нытцарсны икьаҿ аҳәынтцәрақәа реибаркра дналагеит Саҧана иватәаз атаҳмада, аизара аҟынтә дахьындәылтцыз.

А ж ә б а т ә и   а х ы

Аконтораҿы нақ-аақ астол иахатәоуп Елқани Сандреи. Сандра илахь еиқәуп. Икьаадқәа дызхәапшуа иныҟәкшаны иахьыҟәитҵоз иунарбон уи игәы тҟкапуа дшыҟаз. Елқан ҭынч аҭаҭын дахон.

– Уаҵәнатә ауасҭацәа рыбригада ааиқәыршәаны аказармақәа нап дыркҭәуп, – Сандра ихы наиқәикит Елқан. – Иахьарнахысгьы ауасҭацәа рбригада уаҳа ҳаламкьыскәа ауасҭара азы мацара иауҳажьроуп. Урҭ ҳара ҳазхара қарҵартә иқоуп, – даҿын Елқан, Сандра игәы шалақам зынӡа игәеимҭаӡошәа.

– Сахьхәит сара уи ауасҭацәа рбригада азы, – Елқан иахь дмыпшӡакәа даацәажәеит Сандра. – Ауаа ҳамам, ҳапланқәа ҳзынагӡом.

– Абыржәтәи аправление аизараҿы икәҳаргылап ишақәшаҳаҭхо убап, – иҽырҭынчны уи днахәапшит Елқан.

– Аправление ақәшаҳаҭхом!

– Избан, ус угәы изаанаго?

– Избан умбо, сара сҩагылан мап ацәыскуеит.

– Аа, аправление уара уҳәатәы ада акгьы иазыӡырҩуам, уи здыруеит.

– Сара сҳәатәы мацара акәым, аиҳабыра ҳҳәатәы... Сара еиҕьу ауп сзышьҭоу...

Сандра дҩагылан днеиҩеиуеит. Елқан дтәаны аҭаҭын дахоит, астол иқәгылоу ацыблаахаҭра иҭеипсоит, нас еиҭа цәырган деиҭахоит.

– Уажәы иаамҭам ахыбрақәа рыргылара, напы аркра, ариаҟара аамҭа урҭ рыда ҳаҟазҭгәы, уажәыгьы иҳачҳап цыҭрак. Уажәы ҳамч зегьы аҭаҭыни ачаии ирызкны ҳапланқәа бзиан инаҳагӡо ҳалагар, араион аҿы ҳахьӡ рҳәап, урҭ рыхьӡ ҭызго роуп ирҭаху, абҕагьы урҭ рахьтә иагымкәа иҳауп... нас иргылала шаҟа уҭаху, — иҽирапсышәеит Сандра.

– Аказармақәа рыда ԥсыхәа ҳамам, убарҭ иахьеи уатцәи ирылагатәуп...

– Азамана, аправление аизараҿы иқәсыргылоит. Урҭ ражәа аламкәа сара схала акгьы сзалагом. Аказармақәа ртәы мап ацәыркрым...

Елҟан акраамҭа Сандра дихәапшуеит. Ҿиҭуам. Сандра днеиҩеиуеит.

– Ишԥоубеи иахатәи аизара? – дтцаауеит Сандра. – Иара ҳаргьы убырҭ ҳарҿыпшыртә ҳаҟоуп...

– Уара иудыруоу уи аӡҕаб лахь шлырҭо, лыхьӡ цаны ишыҟаз зегьы шаабжьырхыз иаха, уи дуаҩытәыҩсами?

– Уи илзеиҕьуп, хәшәтәыгоуп...

– Уара уабаҟаз, дад, апартиа аиҳабы?

– Сара схы сырқьио џьушьома? Знымзарзны аколнхара аправление закәу анеилыркаалак, саргьы схы ианҟьоит, иаҳҳәап, еиҳарак изхароу ратцкысгьы, аха уи уаанӡа инагахом...

– Иумаҳаӡеи уи ачкәын иаха ицәажәашьаз. Убас, убас ихалан ҳхы иқәтәахит. Изҳәалакгьы, уи ус аҳәара азин имам... – Елҟан ииҳәаз имаҳаӡазшәа иара итәы даҿын Сандра.

– Изимамзи. Уи иажәа анимхыз аамҭа цеит…
– Имцаӡеит… Егьа аҿапсахзаргьы инхеит…
– Уи сара исыздырам… издырырцгьы сҭахым…
– Уара иуздырам, аха сара издыруеит.
– Уара иудыруану? — аҭҳарцәҳәа ихы дҩаханы дтцааит Елҟан. Сандра иааицәымыгхан дааҿахеит.
– Иахьа арахә ашьха икыдлоит, уашьҭаншәа уахь цатәуп, – иҳәеит итцыхәтәан Сандра.

* * *

– Абри азы аума аӄыҭа «Арашра» ҳәа захьӡыртца? – арашқәа рацәаны излагылаз аккара дытцаланы Махьал дишьҭаланы дышнеиуаз дтцааит Сандра.
– Убри уажәыгь иузымдыруеи? – рымҩахь илаҟәны иҟаз амахә аахитцәеит Махьал.
– Исымдыркәа, убри аилкаарада ус сымамызт.
– Уаазқәылаз агәамтцра ҵугеит, Сандра, уи уздырӡомызт.
– Скарахеит, аус-ҳәыс, сгә акы алаӡом исыхьзаалак…
– Ус умуӡаргьы иумоу уара иузхоит, абрахь уаара сара сызлахәапшуала рацәак иузапсамшәа избоит, аамҭақәа аҿакала иҟалеит…
– Уцала, уцала!.. – уи днаишьклагылт Сандра.
Арашра иҩылсын аҳәира зқәиаан иҟаз ахәада хыгьежьырааҿы инатәеит.

– Дырҩегьых иқәымгылеи уара иацы инхшәазгьы, – ацәажәара дналагеит Сандра, – убас иҽыҟаитцеит уара убри ауаҩ иаха аизараҿы, иаб иаан даныҟаз думбахьазыз, апсык диеицәаны…

– Сандреи Махьали еиҿапшуа ииаанхеит акраамҭа.

– Иаб… – ихәеит атцыхәтәан Сандра. – Усҟан аҽааамҭан…

– Уи ипсы ҭахарушь? – иаалырҟьаны дтцааит Махьал.

– Ани ипсы ҭаны даанхо дыҟазма, иҟазшьа зеипшраз ала, аӡәы ихы инимҟьар иуазма. – Аҩыцьегьы ҿымҭ инеихәапшит.

– Изуасҳәаз ақыдқәа рырхиара уаҿӡами? – дтцааит Сандра.

– Саҿымкәа, акыргьы ҟастцахьеит, аха сацәшәоит.

– Узыршәозеи, араион абнанхара аиҳабы уара узбахә иаҳәара сшаҿу саҿӡоуп, уи еипш абна хьчаҩы дыҟаӡам ҳәа, насгьы сара амаҭәахә шысҭахугьы иасҳәахьеит.

– Уи иакәым ауроуп иаанаго.

– Сара маӡала изгом уи, аправление ақәшаҳаҭхан ҩнык азхара амаҭәахә сырҭеит.

– Иугәалашәауоу ҩажәи жәохә рзы, арашра хҿаны ачаирҭақәа ҟаҳтцап ҳәа араион ахь ажәа алагало шәандәықәыз? Ачаи ҟалап угәахәуазу? – дтцааит Махьал.

– Ачаи ҟамлакәа ишпаҟамларыз, аха усҟан уи акәмызт ҳара ҳзышьҭаз… абна ду хҿаны

ауаа ирыхәо иҟартцеит ҳәа хьыӡ думзи… Аха иугәаламшәо Кәарсараа иаахдырҿиааз?..

– Ҳы, ҳы, ҳы, — даачча шәа иуит Сандра. – Абри арашра зегьы еиҳабыс уастәеит, уи маҷума, иумбои изакә бноу…

Махьалгьы уахь днапшит.

Ақыҭа агәаахьы, инахараны ҵьара ахы акуеит уи, нас агәаҩақәа ирҭысуа, ахәқәа инаркыдыххыло, аӡбаарақәа ирырны, адгьыл хаҳәрақәа ирхысны наҟ апсҭа аҽҭанажьуеит… Акры збахьоу, акры зхызгахьоу ашлақәа реипш игылоуп тцаҟатцаҟа зымахәқәа кыдҩаахьоу араш дуқәа. Ґәґәала акыр инартцауланы рышьаҭа ҳаны иқәгылоуп урҭ ари адгьыл. Инеилашәшәа-ааилашәшәо иатцагылоуп араш ҿар. Агьараҳәа ихысны ақәаршҩы аҿанаанахо, урҭ рҿеилацалан араш дуқәа рхы рытцакны игылоуп. Амцабз ытцарҷҷо еибашьхьеит ара, амцабз еипш арашбґьы иатцәара иалҟьа-аалҟьо иргахьеит абираҟ. Араш шьапқәа рхы нарыдтцан риарҭақәа рыҟнеипш ираҳаҭӡа иҭахәхәа ицәаахьеит азалымдара ззымычҳакәа, ауаҩы ибла аҭапшыра змоуа абна илаз анхацәа рарпарцәа. Зыҩныргәқәа зцәызхьаз рыҩнаргәқәа реипш ибахӡа иҟаз араш мтцақәа рҿы рҽааитцырхуан. Инхызазааахызазо иазыӡырҩуан арашра ахәы ипсымҭаз иихәоз ашәа.

Иазҳауан, аҽаргәґәон, аҽеиҭанакуан арашра. Ихааӡа иҟаз ари адгьыл, агәҭыха ҳаракны ишьҭнахырц аҭахушәа, аҩада иархеит. Иадынхалоз ауаатәыҩсеи иареи рыпсҭазара еилахәын.

Аацсара рзымдырӡо ауаҩы ахыбра ихакны игылан араштә шьаҟакәа, уардын чартны еиқәхацса алыра ианын, иуардын барбалны игьежьуан, ицыруан иӡлагара чархьны. Аамҭа ахьамҭара азқәынтца, адгьыл цәгьақәагьы ирызнымкыло, цхьаҟа игьежьуан араштә барбалқәа. Абиҧарак аҟынтәи абиҧарак ахь ииасуан арашра агәбылра ду. Изқәынхоз радгьыл иахьӡыртцеит «Арашра» ҳәа. Раш шьапык иақәкны, ианакәым, ишакәым аиха зҟьаз, ақыҭа зегьы иақәкны изҟьаз диҩызан. Аха ажәытәан планла ишаны ирыман араш бна. Урҭ рнапаҿы иҟаз анхацәа ицырҟарц анрыдыртцалак, ржьы иалартцошәа рхацыц еихарҕәҕәаны, реихақәа ҩаладыршьшьуан араштла ржьы… Ршьапқәа ирықәыҟьҟьан адыжә-сыжәҳәа тцаҟа анышә иқәҳауан иҽырба-ҽырбо зҩызцәа ирылагылаз аратцла хаҩаӡарақәа.

Уеизгьы, ихымшьаакәа еиқәырханы, абаҳча бзиеицш, еитцааӡаны иахьа уажәраанӡагьы иааргеит уи. Рцәажәаратцәҟьагьы араш аӡбахә злам акы рҳәом. «Араш агәацшь еицш дыҕәҕәаӡа», «арашҟатеицш деихатырыуа», «араш антцра интцроуп», «Араши Нааси реицш еинаалоит» рҳәоит. Арашра иаххәааны абри еицш ажәабжь рҳәоит: Ажәытәӡа зны Апсны ҕацәақәак ақәлан ирымпытцархалт. Алҩа ықәчын, иқәыблаа иргаз аҩнқәа рыццышә илаҭәон алаҕырӡ. Аха акыр зылшоз ҳәа иҟаз ақәылаҩ рхы ирымҭеит. Рхы ирымҭеит уажәтәи арашраагьы, урҭ ацстҭа рҽарҭеит. Апҟеицш рыпсадгьыл иқәҳаз уажәы-

уажәы ирықәлон, индыртцәон. Аҕацәа даара рҽаныршәеит, аха урҭ цсыхәа рызрымҭеит. Иаҕахо иалагеит ашышкамс реипш ҭҩа змаӡамыз аҕа ир. Урҭ ираҳаит жәлар рымч аҧсара иалоуп, убри былны иаацҵышәхаанӡа уаҩы дызриааиуам ҳәа. Усҟан, уажәы арашра ахьыҟоу цсаран. Агәақьҳәа амца аурышьҭит аҧсара. Амзаша зхьыкәкәа иҟаз аҧсақәа алиҧси рыбжьара амца қьоуқьад рықәҵәиаашеит. Аҕацәа гәырҕьон, абна былуан. Ибылуан жәахажәымш. Ажәипшьымш рыҽны ашьыжь ианнеи ишанхеит: иқәыцҵышәаа ицаз аҧсара аҭыҧан, арашра ҟато игылан. Ргәы ҭҟьаны еипхибатҵа иҩит аҕацәа. Зшьамхы зҽазыргаз цеит, аҧсуаа рхымҭа иамҧыхьамшәазгьы аҧсуа дгьыл иафеит, иаблит, иаҵьит. Абас, амца иазыцҵышәымтәыз жәлар ргәамч ду агәамчхан, мшаҽнеипш иҟоуп араш рыбна иахьа уажәраанӡа.

А ж ә а б а т ә и а х ы

Луман, шамахада гәацәыхьажәак аӡәы еиҳәомызт, ушиашаҵәҟьам идырыр ауаа рыгәҭа уирпхашьон, имырхьааӡакәа уцәа аахихуан. Абас ихтны ауаа рыграқәа рыла иахьҭеиҳәоз азы изныкымкәа изытҵҟьахьан, аха иара, дзыцәшәоз иланарпшыгақәа пхьакны днеиҿагылон. Ақыҭаҿы уи дзызхымгоз агәамсам арпшӡара иашьҭаз ракәын. Ус аҵара

змоу ҳәа дрыпхьаӡон. «Ихы ашәҟәы ишанкылоу ианкылаӡоуп, илақәа згази зугәахәуа!» – рҳәалон шьоукы-шьоукы. «Атцара мацара акыр ҟанатцондаз Луман дхәынтқарымхозиз», – ҿырпшыгас дыргон даҽа шьоукых. «Атцара ду имоуп, ауалафахәы ду иоуеит, – уаҳа иарбан, – рҳәалон зыӡгабцәа имазар цгьа изымбоз ҳәсақәакгьы. «Абзиа шәара дыжәдыруама…» – рҳәон ауаа бара-баракәа.

Иасони Лумани аӡлагара аӡы ихықәгылоуп. Уи итрысны аиаҳәа еиҩыцә италаны, абарбал иасуеит, афыр-фырҳәа иаргьежьуеит.

– Аӡыӡыртәага зегь рапхьа аапынра шааиуа ацәа иалашәоит, уи абгьы аҿаныҩанаха нас аапынроуп… – Иасон иирбоит ихитцәаз амахә. – Зжьара мариақәогьы ыҟоуп, изаамтамкәа ишәтуа, ари аапынра ашә иаалагылаанӡа аҽартцысуам.

– Уара тцара дула ауп зегьы ушрыхәапшуа, – даахыхәмарт Иасон.

Зегь рызхәыцра бзиа избоит… иубома ани апслыш аӡлагара ашьтахь зызҳаз… Абри аазбацыпхьаӡа абас сгәы иаанагоит: – изрыцҳаршьозеи абриаҟара абри апслыш, ипшқоуп, илагырӡырқәақәо рҳәоит. Аха иара ихтцәаны иахьнытцауркьакьалак ибзахоит, абратәи, ҳамра ца атцаҟа еипш Урыстәыла атцаа баапскәа усс имкыкәа иахнагоит. Нас уи зыртцәыуа агәырҩа акәу агәырғьара акәу уара идыр…

Аӡлагара апхьа игылоуп аидарагага машьына ҿыц. Уи Очамчыраҟа ицараны иҟоуп. Уажәшьҭа ашьхыцқәа реипш иадгьежьылоит ҳәсақәак ркаҭцкәырқәа кны, арныҟәаҩ ихәлаччоит, рнапқәа ҟьо акы рҳәоит. Уи ҷкәына кьаҿ шаҭлаҟьак иакәын. Иара, амазут дархәашаны, имаҳаӡошәа, ашина апсып аҭарчра даҿуп.

– Араиком аҿы исыпхьоит уҳәама? – дтцаауеит Луман.

– Убас сеиҳәеит Елҟан, исыздыруам сахьыргәалашәаз... – амашьынахь иҿынеихеит Иасон.

– Иара уахь дыҟазма аакьыскьа?

– Иацы уантәи дааит.

– Уара уҟәышыз амарцьа, умшәааит...

– Сара сзыршәахуазеи...

Амашьына ааигәара ианнеи иаангылт.

– Саргьы ахәшәқәа сҭахуп... Назиагьы дцарц дыҟан, аха макьана дызбом... – Иасон даатрысуеит, игәы нҭыпсаан, илахь ааиқәитцоит. Иара уа дышгылаз Луман амашьына арныҟәаҩи аҳәсақәеи днарыдгылт.

– Узҿузеи уара, иахьа удәықәларц угәы иҭаӡами? – даахәмаршәа дтцаауеит Луман.

– Шьапыла узцарым... уаб Гәдым рыцҳагьы машьынала ада шьаҿа ҟаитцомызт, – дыччоит арныҟәаҩ.

– Шьыжьбзиа! – дхьапшааӈзагьы Иасон идырт, уи Назиа лыбжьы акәын.

Иасон ла лахь иҿынеихеит. Уи даангылт, Иасон днадыдгылт.

– Былахь еиқәушәа збоит, акыр бгәы иалоума? – агаӡа бызшәа шиҳәоз ибон, аха аҽеакгьы ихахьы имааит.

– Иузымдыруеи сгәы иалоу, уара ишуҭахызтцәҟьа ҟаутцеит... – даахьаҳәын Луманраа ахьгылаз ахь лҿыналхеит. Хыхь иақәтәеит Назиагьы Лумангьы. Пҳәыск арныҟәаҩ дивамтәар уеизгьы илымуит. Амашьына ажжы ахга, ашьыжь пша еимгәҳәо, аҿынанахеит. Ауха иауз ақәа амҩақәа аӡәӡәан, ауаа змыргылоз асаба еиқәтәаны иҟан. Нахьхьиӡа зҿы ӡәӡәаны игылаз ашьхақәа гәгәа-гәгәааӡа ажәҩан иатцыпшуан. Амашьына аахьатцәиин, иақәтәаз еигәыдтцо аӡышьтра иҭысны инықәлеит. Амашьына хыхь зегьы ҿымҭ акабина ақәцә рнапы аларпсны икны еивагылан. Ус зегьы аарӡырҩит арныҟәаҩ иихәаз ашәа:

Хәылбыҽха зны, лхы нҭакны скабина,
Исалҳәеит убас ажәақәак,
Сгәы хааӡа инҭыпсаан, ипырӡеит смашьына,
Абас сҭынчра еилагылоуп алушәак...

Рхырҿқәа аархаччеит зегьы. Иасон затцәык ччапшьк илапш итцашәомызт. Излааз ахь дхьаҳәны апша изқәа аҭан дҩагылт. Еергьҳәа нахьхьиӡа аӡыгәҭа иҭибаауан аӡлагара. Уи дшазыпшуаз игәаҿы иаацәырнагеит ихьухьуа зны иитцәахыз агәаҕ. Аибашьра шықәсқәа раан акәын. Ажәлар рзы иаамҭа цәгьан. Ақыҭақәа рҿы апшымлара ыҟан. Игәыгәҭажьын аӡлагарақәа, аӡы рытцабан, аинцәышқәа, акаркаламышәқәа амра иаршуаз рыҭӡамцқәа

ирыдтәалан рҿырҟәион... Ꙩныцыпхьаӡа игҿан анапыла луқәа, убарҭ рыла ирдыдны ирлагон рыпш зынчара хәыҷқәа. Пыҭꙩык ааилацәажәан рҿеилархәны абри аӡлагара аӡы ларышьҭит. Урҭ дрылан Махьалгьы. Иасон дмаҷын, напыла ирласны дзылагаломызт, иан дычмазаꙩын, деиҭашәаан дыҟан, Ҭархана арахә има ашьха даҿан. Зны пуҭбжак аҟара апш аашьҭыхны убри аӡлагараҿы дцеит Иасон. Алагатәқәа рацәаан. Аҳәсақәа алагарҭа еимакны иаҕьуа, еиҿашуа аӡлагара рхагаланы итәаан. Ахәларахь еихо ианалага, алагатәқәа шамахада интцәеит. Аҳәсақәа инханы итәазгьы рҿааиқәыркын, уаꙩтцас ацәажәара иалагеит. Атцыхәтәаншәа ꙩбаҟа пуҭ зкуаз иаатцәа ҿыц ахы атцәы налатцо, апш ааганы ахәылахь иныкәыргылан, иеиха кны аӡыхкырахь дындәылтцит Махьал. Ала анынтцәа абга ашәара иргон ҳәа. Махьал аакьыскьа ақыҭсовет ахантәаꙩыс дарҭан аус иуан. Уажәы иахаз алгар, Иасон иакәын изтәыз... Илахь еиқәышьшьы, иҿи инапи еиқәтцаны дахьтәаз даалахҿыххеит... Амла ипсахәыц еиꙩнатцәон, игәы тцыӡәӡәаа, имч маҷхан дгылан. Иаатцәа аашьҭыхны ахәылахь ихамгалакәа алуҭаꙩ иқәкны даагылт. Махьалгьы даꙩналт.
– Аҳы, нан, Иасон, иахапса, – лҳәеит апҳәыс, аныга аҿышәҭ лнапы апыракны. Алу еибафо абылфꙩы аатцҟьеит. Иасон хыма-псыма иаатцәа хәычы хыхь ахәыла иныкәиргылахьан, Махьал иаатцәы ахы ахәыла инҭеикын, ипеипеиуа иаарҭәӡеит...

– Сара сакәымзи мшәан уажәы изтәыз… Сан дышьҭоуп, дшыҟалах сеидру… – илағырӡ игәы иқәтцәо даағьатцәыгьатцәит Иасон.

– Ишпазури, цьым, саргьы шәуск сыркуп, ари адтәалаха сымам, уаапшы, – ихәан Махьал, ишылагьы гәӡаӡаны инахеитцеит.

А ж ә е и з а т ә и   а х ы

Адәныҟа ҭынчран. Амза ҭәны иахькыдыз, алашара икыдҳан илеихьаз аӡаӡа ианҷҷалон. Махьал игәы ееимкәа азал аҿы ииарҭа ҟатцаны дышьҭан. Ҭамара аматцурҭахь сцоит ҳәа дындәылтцит. Сандра дмаацызт. Назиа луадаҿы аԥенцьыр дадгыланы адәахьы дыпшуеит. Изакәызаалак хәыцрак лхы иҭам, лгәы иҭаз зегьы акакала илцәыӡызшәа дҭацәӡа дыҟоуп. Даазқәылаз лыҩны ирҳәогьы, абна ирҳәогьы акгьы усс илымам. Ус аутра атцыхәахь атамақәа ажәжәаҳәа акы иаартцысит. Назиа дшәаны аԥенцьыр дадтцны даагылт. Ҩ-гагак еишьҭаххы ауҭра аанда иҩхытцны иаангылт. Изустцәада уаха ҳаатцра итцоу? – лгәы нҭыпсааит Назиа. Дыҳәҳәарц лыҿгьы ааихылхит, аха леаанылкылт. Лгәы ҭыпан ицо аԥенцьыр аавтцраан дааӡырҩит.

– Уаагыл, анцәа дсыманы суҳәоит, усфар ҳәа ушәома? – иныттакны игон пҳәыск лцәажәабжь.

– Пшьшьала, шьшьы!!! Ицәахьоу цьыбшьома? – егьи хатцабжьын, аха убриаҟара

иныҵакны ицәажәон, Назиа изыбжьыз лзеилымкааит. Урҭ уа сааҭбжак аӄара аанда ҏеавакны акы еибырҳәон, нас иахьца-иахьааз лымбо, иныҵаба алашьцара иналаӡит. Назиа дааиҭаӄьан азал дныꙩнаххит.

– Ибыхьзеи Назиа? – дҵааит Махьал дахьышьҭаз.

– Шьоукы ақәатҵаҿы избон, акраамҭа еицәажәон, нас иахьцазҳәа акгьы сымбеит; ґьычцәоуп ҳәа сыӄоуп.

– Бан быбжьы лықәыргеишь.

Назиа абартҵахь дындәылҵын лан лыбжьы налықәлыргеит, аха аӡәгьы аҭак ӄаимҵеит.

– Арахь бааи, арахь, дындәылҵзар акәхап… Ари амꙩаду егьаꙩ аанагоит, уи бара хьаас иӄабымҵан…

Назиа арахь дааꙩналан, азал дныꙩнысны луадахь дцеит. Махьал, ҿымҭ уи дналышьклапшын, даақәыпсычҳаит. Жәытәнатә аахыс игәы ҵзызәӡәаауаз хәыцрак ибла ихын ихәашьӡа. Ипхын хыза ааиқәхӡаны, игәыштҵа ꙩарханы, аҭуан датҵапшуа дꙩықәиеит. Игәалашәоит уи Ҭамара дызґабӡаны рапхьа данибаз, дара ҏҿы ианнеиз Сандреи иареи. Сандра лаб днаскьапхьан иацәажәонатҵы, иара Ҭамара иҿылзикит. Иқәыршә-ҵаршәны илшәыз лытцкы хәычы далыпхон. Аꙩны аатҵра итҵагылаз атҵла пшӡа хаха ашьапы дадгылан Ҭамара лаб Ҳацьмаҭ рыцҳа деиꙩыхәаахәа, деицрыжәжәа. «Рыꙩны аштаҿы шәыр шьапык рзеиҭамҳаит, атҵла пшӡа иуфо ҿалом, иужәуа»,

– игәы иаанагеит Махьал. Ашьҭахь даҽа ҩынтә раҟара дибеит… Нас – ажәа… Атцыхәтәаны – аҿа… Ачара… Итәымуаҩыз ӡӷабк сасык аҩны дыҩназшәа акәын дшыҟаз. Иара илакҭа цьбара, лара лылаӷырӡ… Ус-ус, ашьыжь данҿыхалак, лхатца днаихәапшны лқьышә днықәылтцо, дцәытцаччо далагеит. «Апхәыс дузнымкылар, лкалҭ цәгьахоит» ҳәа иаҳахьан. Уинахыс иӡит иаргьы ларгьы рыцәа… Ашьыжь дгылан итцҟаа иҟаз ллакҭа данынҭапшлак игәы ирҭынчуан. Нас-нас, ахшара данлоу, дҭынчхазшәа ибеит. Лыӡӷаб лааӡара мацара даҿӡан ларгьы.

«Аха ашьҭахь… ашьҭахь… – дааҳәытцәыхәытцәит Махьал, иқәырҩны зҿыназхаз ихызагьы даахан иааиқәитцеит. – Упхәыс упхәыс лоуп, улышьцылоит; уаагылазар иухандеиуа дегьызмаха ҷанхан иқәымхарц азы длоуеит ахшара… аха уи мацарагьы азымхозаап…».

– Назиа, бышьҭалама? – ибжьы ааиргеит Махьал, арҭ ахәыцрақәа иҽырцәигарц. Ҿылымтцит.

Дыцәазар акәхап иҳәан, дааҳәны ижәҩахыр дныкәиеит. Ҭынчроуп, ҭынчроуп, ҭынчроуп…

* * *

Аҭаацәа ду реилатәамҭа акәын. Аҩнду аҿы акәын. Махьал излеиҳәо ала, ипсы зыӷроу, ицәа-ижьы здыӡлахьоу имазара зыҩноу. Алампа ххаӡа иаркын. Сандра арахь дмааиӡакәа ашьҭахьтәи ауадахь дцаны дышьҭалахьан. Иҟалап дыцәахьазаргьы. Ҭамара ашьапыла ма-

шьына дадтәалан, чыҭ пшӡак аҿакын. Алашара илҿаҷҷоз еиҳа дыӡҕабнатәуан, иаалныҧшыртә кычҷырак макьана лӡамҩа ианымызт. Уажәы-уажәы лхы дҩахан дааӡырҩлон уи. Махьал ибла ҭызза диоуп.

– Бызҿу закәызеи бара?

Ҭамара лхы дымҩахаӡеит.

– Блымҳа ацәа ҭадырҭәама?

– Иуҭахузеи?

– Бгәыдыскыларц сҭахуп…

– Иунымаало алаф сҳәоит ҳәа уаламган…

– Бабаҟаз уажәрааӡа? – дтцаахт Махьал. Ҭамара лхы дҩахан имырхьаакәа лхатца днеиҿапшит:

– Сҭуҭцаауама уаха?

Махьал деиханы ииарҭа дҩыҟәтәеит.

– Бшымгәаара бызшаз иныс, уахак ҭынч ҳнеицәажәап. Гәаҟра ҳамаӡамкәа ҳшынеихәлаҕыҕуаз уаҳа ҳалам, – аҭӡамцахь дыҧшуа дцәажәон уи.

– Уара уаҩтцас сцәажәоит ҳәа уаналаго ауп, ауаҩы еиҳа иҧсы ҿызкааша ажәаануҳәо, акы уарҧсышәеит уаха, уажәы усымбеит.

– Ҳаи бшаҟәытцра, еилырныха бҿаст, сҽысмырҧсышәакәа бхысхырц сашьҭоуп… — Махьал даахәыцхәыцын дналагеит. – Ахшара дуааӡозар ма иара ихы ныҟәигартә дааӡа, ма даҽеашьоукы дныҟәыргартә… Сара исҭаху…

– Уара иуҭаху ауп зегьы ҳзыхҭнутцо, – Ҭамара лнапала азал иҩназгьы иаргьы неидкыланы инаилырбеит лхатца. – Адамра иҭоугалауоу, иахьуго сыздырам.

– Уи бара бзашьҭоузеи, сара истәымзар акәын ирыцҳараз акәымзар, ианыстәха иазызура сыӡбап; абри ауп сыздыӡлахьоу бара алыг, – усгьы игәы иамуит инхимжәар. — Бара уаԥҵас сбацәажәоит ҳәа иалагаз, еицәоугьы сықәнагоит…

– Ианбыкәу, удинаныс, уаԥҵас акы ансоуҳәахьоу, иҳәа нас упсаҭа уапшны, – лыӡахтә ныкәҵаны, лхаҵа илакҭа ҭкааны дынҭапшит. — Сшыӡгабӡаз абра саанагеит, ипхашьаразма исзымдыруаз рацәазҭгьы.. Егьбыздырам, быӡ, бдәылцқьа ҳәа сгәы уфахьан… Ухәы уны иуҿастцон, уаҳа абри дуаԥуп ҳәа уҿы насеиарханы уаԥыбызшәала усмацәажәеит, исҳәо акы алнамдеит. Саргьы, схы асҭан, абра сшааԥнанагалаз еипш сажәит, сапҳьаҟагьы сышьҭахьҟагьы џьара цәыҭлашарак сымбеит… Аха сгаӡан, аҳәсақәа зегьы абри аԥыза ааӡаб рхыргоз џьысшьон.

– Сара бысшьызаап, нас уажәраанӡа изыбымҳәозыз. Бҭынчра ацәгьара зҵаз ҭынчразаап. Дарбан Арашра ақыҭан пҳәыск бара батцкыс еиҕьны џьара ицәыртцуа? Дызусҭда бара батцкьыс иагьа дсасдахьзаргьы згәы ҭынчны ипыло? Искуа бҳәом, исышьҭуа, сцыфа бҳәом – сцыжә; бцәарҭа ду ыҟазар, бхыза ду… Мышкы шьыбжьаанӡа колнхара ҕьарак быҟәымгылацзар… Нас иарбан бара уаҳа ибҭахыз? Ауаԥы дцәыцәыр ус ауп, анхаԥы дпагьахар аҵьмацәа магә ишьеитцоит рҳәоит.

– Акьынтыжәқәа санреилаҳауаз аҽаамҭан, уажәшьҭа еилыскааит урҭ зегьы шбашоу, аха изыԥсоузеи... Уара иуҭаауа асасцәа реиҳараҩык мчыла, сыла хҩаны ауп рыматц шызуа... Џьара схы иасырхәаша, џьара акы зыцрысҟьаша ҳәа, иалԥшаан ауп ишаауԥхьо. Урҭ рҟны угәы дууп, угәашә аартуп, уаҩ дызҭаумырԥшӡо укамодқәатцәҟьа аауртуеит, зцаԥхақәа уџьыба иҭажьакцахьоу! Аҳа ухатцоуп ус џьара угәылак, узлак уҩны дааганы ҳаҭыр иқәутцахьазар... Изакә ԥсузеи иухартцаз абри уара узхылтцыз...

– Гожь, гожь, гожь... Уажәы сзыхшазгьы брылагама?! – ибла хәаԥшшәалақәа ашьа ҩархатцәалт, иԥатцақәа ааҭрыс-ҭрысит. – Назиа илаҳауеит, быбжьы бмырган, еихаркша!.. Сыԥсыҽхазшәа ббеит азоуп уажәы зегьы ҭсырттоит ҳәа бзалага, аха баагылалеишь...

– Назиа... Илаҳаит, ианбанӡа лцәутцәахуеи?

– Ауаҩы бзиа даныҟоу издырӡом... – азтцаара имаҳаӡазшәа даҽакахьы иаахигеит, – уи акәым, сара уск сымоуп уаха.

– Иҳәала, уажәшьҭа ажәа уара иутәуп...

– Ҳаԥҳа дтыԥҳахеит, ас даныҟоу аӡӷаб лтәы уадаҩуп, иҟалоит иахьакәым лхы ҭалыршәыр... Усҟан ҳџьабаагьы ыӡт...

– Уара ҭитәык умоушәа ауп уԥҳагьы ушлыхцәажәо... Убри еилылкаазар сара сатцкыс деиӷьхеит...

– Быбжьы... Илаҳауеит!

– Илаҳар ауп истахуә, уажәы илзеилымкаар нас дахьӡаӡом...

– Иагьа еилылкааргьы сара сҳəатəы дзахыҧом, избанзар илзеицəоу ҟастҵом…

– Уи лхы иазеиҕьу лара еилылкаартə дыҟоуп.

– Ианбыкəу акалҭ змоу аӡəы лхазы абзиа анылӡбахьаз? Назиагьы лхы даубышьҭыр Кəашьа аицаҟьа лҧа Иасон диццоит…

– Аламысда!!! – дныхшəааит Ҭамара.

– Бҽынкыл!!! – дҩагылт Махьал иҧҳəыс дшыналзытҟьара, – акы бымҳəара цьыбшьома, акы бҿытцшəондаз быҧсыхгьы, уи аҽакы ибзеиҧшхо цьыбшьоит…

Ҭамара ҿымҭ лыҧшшəы ҧсахны дтəан.

– Сара издыруеит ауаҩы дышрыцҳашьатəу, сахысхьеит, истцахьеит, – астол иҭачҟəым ҩыҟəкны харҧзатцəы, нармеиҟəазатцəы дахьгылаз деиҭаналагеит Махьал. – Саб дышлааӡа дычныруан, даагылазар кəмызцəа цьацьамзар акгьы ишəимтцацызт, жəцəеимаа аарҳəымзар акы ишьеимтцацызт. Атцыхəтəан, ижьы ца, ицəа ца, гəаҩак аҿы ҟəацəк иргылеит. Алҩа аҕрачны, иара ахаҭакəызшəа еимҳəоз, аршəаа иасуа аимҳəабжь ҩныҩуан… Сара сыблала избеит, исхызгеит уи аччиара, арыцҳара… Ацҟəа хацьцьала, анапҟəа, ашьапҟəа ашьа рыбжьыхьхьо, еиҟəыҧҧа, ацəа канӡаны, абаҩи ацəеи еикəыршаны… Сара ҩынҩыҟəра ныстцыр исхаштуам саб иҧсымҭаз сназхəапшыз иҟьышə еиҟəыҧҧаҟəеи, илҩырхьаз ицламҳəеи, ашəараҭыҧ иаҩызаз иблаҟəеи. «Аччиара, арыцҳара, урҧыртцны уҩ, ушьамхы уҽарга!» – рҳəон урҭ. Сагьыҩт. Аха акраамҭа исышьҭан уи

сахьцалак, исышьҭымҵуа, сымҩа иангылан… Уинахысгьы акраамҭа сцәа сҭаӡыӡон, сынхьапшыр сеиҭанагәыдыпшылар ҳәа сгәы ҭыԥсаауан… Иара уажәгьы аҽесыднагаларц агәы иҭамкәа иҟам, ибымбои Назиа ишлыҵапрыз, шьапҿаршә лызнаурц, аха уи сара сыҟанаҵ изуам…

Ҭамара дгачамкны дтәан.

– Ҳаргьы ҳҕаркәан, аха ари еиԥш амитә алаҳхӡомызт…

– Абзамыҟәра… Уи акәым, сара бысзыӡырҩ, иаахҵәаны ибасҳәоит сгәы иҭоу, нас бара ишыбҭаху, бҭахызар бақәшаҳаҭха, бҭахызар – мап. Сыԥҳа Сандра дисҭарц сызбеит… Ларгьы ллымҳа инҭысшьхьеит, иаргьы иҭахуп…

Ҭамара амацәыс лысызшәа азныказ ажәакгьы лзымҳәеит, ԥшшәыҳәа акы лхамкәа даақалеит. Махьал ииарҭахь иҿынеихеит.

– Уи дарԥыс шьахәуп, акры зку уаҩуп, ихьӡ ыҟоуп, иԥша, ҳаргьы ҳаҭыр ҳақәитцартә дыҟоуп, қәрала дмаҷым, аха бареи сареи ҳаиԥш иҟаларц сҭахуп убарҭгьы… – Дҩышьҭалан, ахыза дынцәыҵалан, иҿы аҭӡамцахь ирханы днаиеит. Ихыза иқәыз ҵысҵысуан, дычҷозу дҵәыуа зу здырхуада.

Ажәаҩатәи ахы

Ицаҟьа бахәапшьха, икаҵәараха, ихьыҵәцараха игылоуп ашьхақәа. Аԥсуа, ашьхақәа рыда имам ԥсҭазаара, урҭ рыхьӡ иҳәоит бзиа

ибаны, дреилаҳаны гәыӷра дук еипш. Урҭ рҳауа цьбара, рӡыхь тҵааршәқәа, асыԥсақәа, анапшаапшырҭа ду, ирықәсуа апша, ажәҩан еимҟьаны ирхамацәысуа, тәамҩахә змаӡам, икеикеиуа иҭҟьа инеиуа арҩашқәа, шьамхы тҵаркәа, еспхынра ахьтәы уасцәеипш еилаарцыруа шәҭыла зыҽхызҟьо ацәҳәыра еитцыхрақәа – зегьы аԥсуа игәаҿы ирыԥшаауеит дара рҟазшьа змоу аҟазшьа ду.

Еспхынра жәытәаахыс ахәычҷы змазгьы, аду змазгьы, «рреит» ҳәа, рыԥсаса рапца, ашьхаҟа амҩа иныкәлон. Еиҳәазҭоу, Аҽыбӷалара, абӷацамкрақәа – зегьы рышьҭахь иныжьны ирызҩеиуан аԥшырҭақәа, аказказрақәа. Аҽакала ихы ибон ахьча ашьхатәыла. Уа иҩеиз, агәамтцрақәа каижьыр акәын, иҟаломызт ацәҳара, ашәира. Рырахә ықәыҳәуан, ианыҩуан «Ахрашәа», «Аԥылагашәа», «Ажәеипшьаа рашәа»... Ишьҭан ихьылбыӷьха, ицәламсышха, иуарцаха, ихышраха... Ашьхашә шәы еипшхом, ахыртцәы – хыртцәы. Ирыцлон, ргәашьамх ӷәӷәахон иара убас – ауаа. Аӡын цәгьеипш ирзыԥшыз арха ԥсҭазаара иазышьҭамкәа иҭалон ргәамч. Аха аҳауа егьыцьбароуп, ахә иеипш еилашәоит, иаалырҟьан алакытца ныцшәаалоит... идыдуеит, имацәысуеит, ақәаршҩы укылнатцәоит, арҩашқәа хытцуеит... нас иааимыггоит, аԥсҭҳәақәа хытцуеит, иқәлашаауа иҟалоит.

Иҟам цьара дгьыл ҿатцак, кәапеик аӡы зҭоу рҩашк, хытцырҭак, ҳаԥык, ҟьаҟьарак – хьӡы

змам. Шьаҿацыпхьаӡа иупылоит алакәқәа. Абас, анхаҩы, еиҳарак аҿаҩа нхаҩы, ипсҭазара иазыбжан ашьха. Шаҟантә ашьха уцахьоузеи ҳәа дузҵаауеит аратәи ауаҩы, угәабзиара, умч еиликаарц данашьҭоу.

Уажәы ашьха ҳәырҭақәа ша-шаны аколнхарақәа ирыцҵакуп, рфермақәа рзы. Макьанагьы ишыҟарҵалац иҟарҵоит ақьала ҿырҳәыдақәа, иныҟәыргоит амҿтәы рыҭәақәа, аикәаӷақәа, ачаҟәақәа; ирҳәоит ажәеипшьаа рашәа, аԥылагашәа, идырҵәуеит агарӡган, еиҿаҳауеит аҭамҳақәа ашәарах ашәарыцаҩ ихыкәалаа ианаԥыхьашәалак.

«Уа, храцыпхьаӡа ашәақьыбжь аныҩуеит, уа, ааԥҭрацыпхьаӡа аҭамҳа еиҿажьуп...»

Иахьа уажәраанӡагьы рхы иадырхәоит амзаша, ацәымса, атыҩша, шьахәала идрыцқьоит ахьшьцәа ршәақьқәа; иныҟәыргоит амҿтәы чарӷәқәа, ахмаҷырқәа, ачаҟәақәа, абҟәылқәа. Асы рықәнаузшәа ахыз рҿыкәкәа ашәымкьаҭқәа ирықәуп ашәаӡа. Ахәлара еилаҳанто ашьхарԥқәа ианынархатәо, игылоит ахьча мца, амзаҿеипш аҽырхәан уи иахубааует ашьхауаҩ иархнышьна ачхьынць. Шықәсык ахь пшьынтә аҽапсахуеит ашьха апшшәы; ааԥын ииатцәахоит, ихҩапшьаахоит апхынра антцәамҭаз, ҭагалан еиқәарахоит, нас ишлоит, иара убас рхәапшшәы рыпсахуеит ашәарахгьы. Ашәсақәа реипш аҩхаақәа асыпсақәа рҭоуп есаамҭа. Ерцахә акәзар, анаҟә дуқәа еиҟәыппа иқәжьуп, ирҳәоит адунеи аӡы анықәлаз

зыԥсы ҭоу зегь ракака ацәызгаз Наҩеи иґба аԥ̈еыхақәагьы ықәуп ҳәа уа.

* * *

Арашраа рырахә шьхылеижьҭеи мчыбжьык цеит. Ахәылԥаз амш еилагеит. Еихьымӡаеиԥымӡо, ладантәи иаауаз аԥҭа еиқәара хьанҭақәа р̈еааимаргалан, илаӄәны арҩашқәа згәы иқәыёео ишьҭаз шьхатәыла иқәыԥшуа иаагылт. Зны-зынла аҿывҳәа ииаӄьаны иаауаз, ашьха ԥшаґьны иаанагон арҩашқәа рышьҭыбжь, ирҳаз аԥслаҳә абжьеиԥш. Иааилаҩеиласит ацәҳәыраҟәа ркалҭқәа рахь аасра, адгьыл аёеиуатәны икаион аҳаскьын. Рыԥсы рӡеит акаԥкаԥқәа, ишәаӄьаны р̈еыртцәахт ашәарах. Иаҳа иаалашьцеит. Ажәҩан чкәаҳауан. Ахәылԥаз ҳәа арахә гәарлан еилдыргахьан. Аԥсаса еилагьежьуан, анаара рӹекыдкыланы, аҭыԥ анаҩсшәа иахьеикәагылаз. Иҭынчмыз аԥсаса рхахьшәа ̈еыртцысы амаӡамкәа, аԥатца кахәхәа, атәыҩақәа қәацәқәацәӡа игылан цьма шкәакәа ԥшӡакы. Даара хәыцра дук иҭанагалан иамоушәа, ахьшьцәа рҭыԥ иатцӄьан инеиуаз арҩаш ахь иԥшуан. Пыҭрак ашьҭахь арахә иҩарылтцын, ахы наӄьа-ааӄьо имыццакӡакәа, инықәгыла-аақәгыло аҿынанахеит ахаҳә дуқәа зҭажьыз аӡыгәҭахь ахы рханы.

– Иахьцо убауоу, иахьцо! Аа, адунеи уаныӡаароуп уара! — даґьуа-дыԥсуа уи ибжьы нақәиргеит арахә инарылаԥшырц иаадәылтцыз ачкәын тцәрышкәа. Уи, макьана ашьха арахә

рырҳәышьа ахьизымдыруаз аҟнытә, ихы мыцхәы аҵьабаа аирбон. Унапала иҟатҵаны иутҵаз зегьы иреиӷьуп, уажәы аҵьабаа ибозаргьы, нас дҭынчуп. Аҵьма аныҟәашәагьы иагмырхакәа атҵыхәа днахьнарпшит.

– Шькәакә, Шькәакә!!! Ааи, ҽырдагәа ҟатҵаны ушпацақәоишь!.. – илаба ырмақаруа уахь иҿынеихеит уи.

– Хьарыдара идәықәымлакәа иҟам, арахь ирылапхьацишь, ианакәӡам ишпақәнаки анасыпда – аҭыпаҟынтәи игеит Ҭархана ибжьы.

– Қец, қец рыцҳа, қец! – Аҵьма аанымгылакәа ицон, – қец, қәыхәла, қец гәарымла, қец пхасҭа!..

Ус, Шькәакә иааҭгылан, иаагьежьын, ихынҳәны излааз ала аҿаанахеит. Арахә рыгәҭахьы иааины, ибӷьаҭуа атәарҭа архиара ианналага, аҷкәын аҭыпахь даахынҳәит.

– Иабацеи, уара, уи аҵьма? – ихы дымҩахаӡакәа дтцааит зшәақь еимҿапа рыцқьо итәаз ахьшьцәа руаӡәы.

– Аҩызцәа рахь иааит...

– Сара уара санухәлаз, шәақьпынтцала агәып сырчон, атцыс шәаҟьаны иахьзыбжьымпраауаз аиҩыцәқәа, цәаӷәацәк иаҟараз абӷабқәа срытцалан срыбжьысуан, цыларак аан гарӡганк уаҩы исымҭацызт, – аҷкәын днаиалацәҟәит ахьча.

– Даламгахи аҽхәара мыжда, абри шәара абк инаихшаз шәанымҽхәо, аӡәы мцык данышәымжьо аҽны шәхы шпашәыхьуеи... – дахыхәмаруа ихы нарылеигалт даҽа хьчакы.

– Гәырхарштҭгас ирымоуп… — иажәа нарылеитцеит Ҭарханагьы.

Ахьшьцәа рқьала еилфаҷа ҟауарла ихыбын, аҿарҳәы аман, аҭӡамцқәа аас ҷын шәпала итцышшаан. Аас мца иахылтцуаз алфа ақьала афнытцха амҭакәа, апша иқәпаа иагон. Зшәакь зрыцқьоз цаха пжәахала инапы ирыцқьан, дфагылан ишәакь кнеиҳаит, уи азмырхакәа аӡы ндәылган инапы иӡәӡәеит.

– Амш баапсхарц иҟоуп… Арахә ҽеиқәкы рымаӡам, – иҳәеит уи даафналан, рыхәгьы архиара днлалагеит.

– Ашәуаа реиҳабы дматцуфуп ҳәа, уара уоуп еснагь ҳхәы иаҿу, утәандаз… – дфатцыззеит ахьшьцәа руаӡәы.

– Мап, дад, мап. Дырфегьых шәхәы сара ишәысҭароуп, – иуны иҟаз абысҭа аакныхны ачаргәқәа инарнитцан, ашәаӡа пыҟҟаны ацьыкатцәатцәа наватцаны инарымтцаиргылт зегьы. Нас ачаҟәақәа рыла ахыртцәы нарзишан, иаргьы ихәы иманы, ишьапы итцапсаны аганахь днатәеит.

* * *

Зегьы ацәа ихааӡа иҭанагалахьан Ҭархана ида. Ахыртцәы ҳаҭа аныпжәо аипш адәныҟа аҽыр-ҽырҳәа ақәаршфы аҿынанахеит. Идыдит. Иқәырлашаауа имацәыст. Атцықьҳәа ихыст, еиҭахыст… Апшқа ааибархьусууит. Ҭархана иуапакьаҿ ааишәхаирпан дындәылтцит.

– Хе-ҳе-ҳеи!.. – ауеиа цәгьа иналфит уи ибжьы. Ахәхәаҳәа еиҟәымтцәаӡакәа акәын

ақәа шлеиуаз, уажәы-уажәы ашьхара ҭырлашаауа, амацәыс рахәыцҭцас илакьҭон, арахәгьы рҽеиларгәгәаны рҽеиларцалон. Ақәа ааихәыдхасуа, арахә даархыкәшан игәеиҭеит. Ҭархана аҭыԥ данныҵалагьы илымҳа ҭнахуан арҩаш абжьы, зынӡа ацәа иҭымҵыкәа иҟам. Ҭархана ԥыҭрак амца дыҽеҳәатәан. Убри аамҭазы арҩашбыжьгьы ақәаршыҩгьы ирылыҩны аиргьҳәа иааҩит ҵьмакы аҟаабжьы. Абжьы ааԥымҵәаӡакәа ихҵаны ацхыраара иаҳәон ауаҩытәыҩса иеипш.

Ицәаҩгьы ԥыҭҩык ҩықәтәеит.

– Шькәакә мхьакәа иҟам, сцаны арахь иаазгап, уажәааны иабагәапхаз, аха… – дындәылҵит Ҭархана афонар аашьҭыхны. Аҵьма абжьы шгац игон, арҩаш ҿаҳәатәханы изҭаз агәаҩаҿы. Ҭархана ахаҳә дуқәа ахьеилажьыз аԥаҩ дынхықәыххылт. Арҩаш хыҵны ицон. Аӡыхәашь зцыҩры ицоз аҳаԥы ааҩсшәа, аҽшьуа игылан Шькәакә, иҩны аӡы инхықәыххылан, нас иааиҭаҟьан ишьҭаффыҩуа, игьежьгьежьуа арахь аҿаанахон, аламгәа ҭшьаауа. Алашара анақәыччоз иааҭгылан, ахагара азаазшәа ахы иҩахеит, ауеимада арган иҭрысны иара иахь аҿаанахеит. Аддыҳәа иҩны икәшо, иҟаа-ҟаауа ахы раҳан иара иҵаԥшуа, амитә арҿион… Ашьаҟӡыҟы, аԥырҩымӡ ашьклатата иҟан. Ҭархана еиликааит аҵьма иахьыз: аҳаԥы ицәыҵахьан, аӡы анхыҵ аԥа аатцԥааны иацәагеит. Инеидҟьан аҽыҩҳәа аӡы иҩалаԥалт,

Ҭархана дахьӡаны атәыҩа днамтҵасын, арахь иаамипҵааит.

– Ҳаит, аӡы ухы ауҭома, уарамыжда, ҳаит, уара рыцҳа! – дацәажәон Ҭархана. Аҟәа кыдыбганы илеиуан, ацыԥхь алыдды имацәысуан.

– Иахьзи ари?! — ишимчыз ибжьы наиргеит идәылтҵыз ахьшьцәа руаӡәы.

– Аԥа аӡы иацәагеит хлаҳәада... Уца наҟ, сара исыма снеиуеит.

Шькәакә ахы аҟәыжьны ишгылаз, иаалҟьаны уауаау ҳәа иеиҭанеиманаҭәон.

– Ҳаи, угәы шԥаҿнакааи уарамыжда. Ицәгьами дад, ҳағеимшхароуп уи. Ахшара атәы аԥакы еиԥшӡам. Уаала, уаала, уҩызцәа рҿы иаҳа имариоуп агәырҩа ахгара, – атәыҩа ианкны има иҿынеихеит. – Уара урахәуп, рыцҳа, аха угәы былуеит... Уеизгьы уи уԥаумҭароуп...

Аӷыдыҳәа зхала ацәажәара иаҿыз ахьча изыӡырҩуа агәы ахаштҭшәа иааиуан Шькәакә. Арахә рыгәҭа иааганы, ахы аашьышьны иҿанынеиха, аҵьма цәырҳазшәа артцәааҳәа иҳәҳәаны, авивиҳәа икәшо, дамышьҭуа иалагеит.

– Умшәан рыцҳа, умшәан, цьаргьы сцом, – аҵьма атәыҩа аанкыланы ахаҳә днадиаалт. Аҟәа анхыкәкәа ашьха ԥша ҭысит, зегь бахтцәааӡа изырбо. Арахә неилытц-ааилытцқәеит атәаразы. Аҭыԥлаҟәа шуа иҩарыкәшан, ахра шыҟоу иҩаҿапҟа ицеит. Акы аханша ркызар акәхап.

– Ҳааит, Дамышә, Чалық, афырхатца, шәеитцамхан! – ибжьы нарықәиргеит Ҭархана.

– Арахь уааи, Ҭархана, шьҭа арахь! – аҭыҧ аӄынтәи рыбжьы наиқәдыргеит... Атцх лашьцан, ажәҩан еимаҷыҩны ишыӄац иӄан. Аҭыҧ алашара аблазатцәеиҧш ашьха дуқәа рыгәҭа ибжьаршәын.

– Ауаҩы, дад, Шькәакә, – даланагалан дцәажәон Ҭархана. – Адунеи даақәнагалазар агәаӄра баапсӡақәа жәпакы ихигахьеит. Иӄан убри аҩыза аамҭақәа, абзиара ҭыҧ азынмыжьӡакәа, агәырҩеи алаҕырӡи хытцны ианрытцалоз, аха ауаҩы ихигар акәын уи. Маҷӡак изынхоз агәыӷра дунеик иаӄараз агәырҩа иаиааирц иалагон... – Абас дышцәажәоз Ҭархана илацәа нҭааит... Илацәа анаахит иӄьаӄьаӡа ишахьан. Шькәакәгьы ахы ақәыжьны иаҧхьа ихырсысуа игылан. Иахьатәи амшцәгьа иаркараз арахәгьы макьана ҽыртцысы рымамызт. Амрагьы анаҧы ҧшқа наргӡаны зегьы ирхыҳәҳәоз ашьха ду ашәыга ӄаҧшь ныкәнашьит. Уи ахаҩаӡарахь каҧкаҧк шәаҧырҳаҧуа абжьы гон. Ахьшьцәа рҭыҧ алҩа гәырӷьатцәа иахылтцуан.

– Ааи аҧсра еиӷьын, Ҭархана иаха аҵьма дшадтәалаз иааиршазааҧ!

Зегьы иаарцәымыӷхеит. Аҷкәын дҩатцӄьан уахь иҿынеихан, аха дырмышьҭит.

– Игәы акы ытцалаӡаны дыӄоуп... – даақәыпсычҳаит ахьшьцәа руаӡәы.

Ҭархана дгылан аҭыҧахь даауан.

Ажәахатәи ахы

Абар хымшуп Елҟан ииарҭа дамоуижьҭеи. Амшцәгьақәа, ацәаакырақәа рышьҭахь ихәрақәа хьааигауа далагеит. Иуаҭәа ашшараҿы ипжәаз ахы ианнатцаз ахәра, ашьа аҿыхьхьа иҟалеит. Иқьышә шьа ықәӡамкәа, илакытцақәа ҭҟаа, унаихәапшыр иааацәымыгхарын. Луман иахьа ҩынтә-хынтә днеины дибон, ахәшә ииҭон, иланарпшыгақәа амхуа-иаҭауа, дцәажәо акраамҭа дтәан. Ихалаҭа шкәакәа гәылыршәаны иӡәӡәаны, иеиқәа ашьапқәа мҟьашьырц, ҩахьхьынӡа итцаркәакәан иҟан.

Елҟан аҭуан датцапшуа, иҽмыртцысӡакәа диан. Дахьышьҭахаз игәы иҭыхон уи: «Ари еипш апсеилахараха, аҩны аиарҭа узлалагыларызеи...» – даағызит Елҟан, ихьаа атцкыс игәҭыхақәа иаҳа игәы итцалон.

– Уеицәахама?.. – дааҩнашылеит ипҳәыс. Елҟан уи длытцапшын даапышәырыччеит.

– Уқьышьоузеи уарамыжда, сгәы ҭуҟьеит, – ахыза нхьаршәҭны, иапхьа аиарҭа днылатәеит. – Аӡахьыҳәа сцан уаҳа исызмырласит... Ухала унсыжьыр стахӡам... Ихароуп, зынӡа упсы кыдхалоит.

– Бымшәан, зынӡа кранла абра иааауа иҟалап ҳколнхара итцегьы ибеиахар, – даахыхәмарт Елҟан.

– Уиада егьырҭ ҟатцаны иҟандаз, аҽа убриаҟарагьы ҳцаны аӡы ааҳамгар амуахгьы.

– Иҟалап нас убрыгьы, зегьы иаразнак иауеицыҟалахуа, – Елҟан инапы наргӡаны ипҳәыс лхахәы иналишьит.

– Сыԥхашьоит ауаа рҿы, исыхьыз сыздырам, зегьы сара исыхәапшуашәа избоит. Ражәымҭыҽха рҳәар... — лхы ахыза инылалгәеит.

– Иауазеи, ҳара хажәума усҟак? Ус ирласны ажәра бҽазыбымкын... – дааччан инапала лхы дҩахан лыбла дынхыԥшылт.

– Ахәычҷы уажәшьҭа даар акәын...

– Анҭ, ԥыҭҩык аԥшаҳәаҿы ианеибаба, ирласны цьеи еимпып...

– Цьара машәырк ҟаимтцандаз, иахьреиҳау аӡыжь далалан дызсоит...

– Бымшәан, уи акымзарак ихьуам, мыцхәы уихӡыӡо уалагар, еиҳагьы еицәоуп, ани дахьцо зегьы дсыхьчоит ҳәа бҽазыбкыр бабахәарҭоу.

– Аҷкәын диир ихысуа-игәысуа атәыла дырбгоит, аԥсҭыхгаҟәа. Дызгабзар схәычҷы уажәы ашьшьыҳәа саагәара цьара дыхәмаруазаарын.

– Уажәы иҳауагьы дычкәынхоит...

– Уара иалудыраауазеи? – дааччеит лара.

– Издыруеит... Ахьӡгьы сара исҭоит...

– Уара даара агәрагатцәҟьаны уҟазаап...

Луман дааит шьыбжьышьҭахь. Уи дшынысҩналаз еиԥш ипарҭфел ныҟәтцан, ирҽены иҭаз ихалаҭ шкәакәа ааҭиган ишәитцеит. Елҟан дизыԥшуа дахьышьҭаз днеихагылан дааччеит.

– Сгылароуп Луман абаапсы, уажәшьҭа уаҳа исзычҳауам... Ауаа аԥхӡы рҿашы аус аныруа,

указза узлашьҭаларызеи, ахьаа умазаргьы угәы иауам… Уаргьы ушьапқәа хеит ушаауаз, ушцоз, – ииарҭа дныҟәтәеит Елҟан.

– Уа ушьҭали, ушьҭали, – Луман ачҷара даа-ҟәытцын, инапы наргӡаны Елҟан ижәҩахыр инықәырҕәҕәаны днаирхиеит.

– Сара аиаша сҳәоит, сымгылар ԥсыхәа сымам, – дгәаама уҳәартә даацәажәеит Елҟан.

– Иаасараӡеишь уара, уаҩ иҳәатәы уаҳауазар, – иматәахәқәа аацәырган, ахыза дҩахан, уи днеихалеит аҳақьым.

– Иҟатцатәыз аныҟаитца, ачымазаҩ агәыр анилаитца, иматәақәа аапхьакны, иапхьа аиарҭа дныматәеит.

– Ҩымш раҟара ухапыц еихарҕәҕәаны иучҳароуп, акәымзар, аҕьара ишаҿу уеиҭа-ныхныҟәала, настәи еиҳа иуадаҩхоит. Сара издыруеит уажәы ашьҭагылара шыцәгьоу уара узы, аха уаха ԥсыхәа ыҟам, – иҳәеит уи атцыхәтәаны.

– Сахәарҭам уара, сахәарҭатцәҟьам, агәҭыха сыманы сахьышьҭоу еиҳагьы сычмазаҩхоит, – даақәыпсычҳаит Елҟан.

– Уара уҿы уаха аӡәыр даарцы дыҟоума?

– Иаарц иҟаз, изасҳәахьаз Иасон иакәын, аха макьана уаҩы дызбом…

– Уаха дырҩегьых саауеит сара… – Елҟан акы аҳәаха имҭакәа, днахырхәан, дныԥцашьшь дцеит. Елҟан иааицәымыҕхеит. Изакәу здырхуада, цьара иҿеимыз акы ҟалазшәа ицәа иалашәеит. Ииарҭа дықәтәаан, ипҳәыс ибжьы налықәиргеит. Уи дааҩналеит.

– Сыматҭəақəа сзыпшаа, аконтора аҟынӡа сымцар пҳсыхəа сымам.

– Унан, уеилагама уарамыжда, иулымшо шҧоузымдыруеи! – иҵьышьаны лнапқəа ааинылҟьеит уи.

– Аҳақьым азин сиҭеит…

– Иара данбагьыцеи, сыпсындаз, дҳадыпсылахьеит, дааицыпхьаӡа иҿы мыртцысӡакəа дцоит… Заа иуҳəар дыҩны ддəықəлоит, имырзаӡакəа ҵьара акы ихьысыгӡап ҳəа акəымзи…

– Уи зегьы ихы рхибаауеит, иара дануцхраауа ада, ус аҽеа пыҭҩык ҳамандаз ҳқыҭаҿы… Сеиқəа сыркы, абаапсы, быццакы…

* * *

Елҟан аконтора амардуан ишьапы нкыдиргылон, Сандра уахьынтə дааҩнытцын, арахь дааипҵыххылт.

– Хара уцоума? – дтцааит Елҟан ихьаа ипсахы еиланатцо амардуан амаакыра иенадтцан.

– Иаарласны схынҳəуеит, умыццакуазар, усзыпшы, уҭахызар хыхь уҩеины утəа. – Уи днаивҟьан амардуан дналбааххын иҿынеихеит.

– Ушпаҟоу ыҟам, ушпану… Сара сзы егьаурым, аха иара ихы дацəыпхашьаны, аҿапсшəа иҳəаргьы ҟамлозыз, – игəы иалсит Елҟан. Дыҩхалан абухгалтер итəарҭахьгьы ашə днагəеит, аха итцарҟаца иаркын. Абартцаҿы игылаз аҟəардə даахан днатəеит.

Амра акырӡа иԥтағьалахьан. Ашәшьыраҟәа рҽеитцыхны аԥнҟәа, аштаҟәа, амхҟәа ирыҟәыршәын. Елҟан илапш надхалеит аконтора апхьа ииаган амарда икыдгалаз амԥа: амшцәгьаҟәа ибжьырхӡан, икылжәжәа, аԥар итнажаан, ҳәызбацагәыла ирҟьаҟьаны ишьтазшәа акәын ишыҟаз. «Амԥаҟатцаразы иалаххыз ауаа аусурахь инашьтым уажәыгь… Абар мызкы нтакәкәа ицеит аҟытсовет ахантәаԥгьы дааҟәымлеижьтеи, изакәтәы гәузеи абарт ауаа ирымоу!» – ипсахы еилало дҳәытцәыҳәытцәуа дтәан Елҟан.

Дук мыртцыкәа Сандра дҳаҟьпсыҟьуа даакылсын, агьгьаҳәа ицапхаҟәа аацәырган, итәартахь иҿаз ашә ааиртын, Елҟан иахь ихы ааиртцысит «арахь уԥнал» ҳәа аанаго. Елҟан ихапыц еихаргәгәо, агәашьа дахьынпашало дԥагылан, ишьапы итцшьуа уахь иҿынеихеит. Дныԥналан, рапхьа дназыдгылаз аҟәардә дныҟәҳаит, ипсы илышәшәазшәа. Ауада апенцьырҟәа руакы аҟынтәи иаразнак улапш наҟәшәон мра шәахәала зыҽхырҟапшьаан, зхы ӡырго игылаз ашьха гагач. Ауада аԥнытцҟа ԥ-столк еипшны иԥнагылан, газетҟәаак ыҟәыршәны. Уи азганк, акалендар бгьыц атцатцан асаркьа ахьыҟәыз, Елҟан итәы акәын, аха уажәы уахьгьы дымнеит. Шпалерла ихҟьаз атӡамцҟәа рҿы патрет кыдмызт, амала иаамыцхәцәома уҳәо ирхиан плакатла.

– Уаҳа аҽаӡә иакәым арныҟәаԥтцәҟьагьы уаԥ дихәартам… – дгәаан дшыҟоу мԥашьо, иблаҟәа ҟәысҟәысуа длеиԥеиуан Сандра.

– Ихьзи уи?

– Сара сакәу ахантәаҩы аколнхара «Арашра», шәара шәакәу?!

– Уи уара уазхәыц, уара ухы еиҳа еиҕьны иумдыруеи… – дааччашәа иуит Елҟан.

– Иазхоуп уажәшьҭа слымҳа санкны сахьынӡаныҟәыжәгаз, иахьарнахыс сара исҳәо ауп абра рацҳьа игылоу, сара соуп аколнхара знапы ианыртцаз!

– Иҟалаз цқьа еилкааны исаҳә, уара, зны, уԥызжәазеи ариаҟара?

– Аҳақьым уара дуабжьоит, арныҟәаҩ дхьаԥшны духәапшырц иҭахым, цынтцамрыцқьас иҟоу зегьы уҿы пыржәоит…

– Дарбан еиҳарак угәы нзырхаз?

– Уара уи ччархәыс иумкын, уххь згеит амаӡаныҟәгаҩ, уара суԥшқам… Сара исыцәӡаны аӡәы араиком ахь ддәықәутцалап, шәынцәыҭцахәыҭ-аацәытцахәыҭхәыҭуа…

– Ужәҩа ҭҟьама уара? Ҳара ҳазцәытцахәыҭхәыҭуа ус ҳамаӡам иудыруазааит.

– Ишәымаӡам? Сара урҭ реиԥшқәа акыр збахьеит…

– Издыруеит, издыруеит ишубахьоу, аха уара уажәы ушыҟоу уаныҟала, иуцәымӡазакәан уаамаҳкәыцәуеит, иҳамам ҳара уара уқәархқәаратцаха.

– Сара самышәхуану?.. – дааччеит Сандра, нас алеиҩеира даақәытцын. – Иҟоу удыруама?
— Елҟан ихы наиқәикит уи. – Иахьа абра дыҟан актәи амаӡаныҟәгаҩ иааишьҭыз аинструқтор…

– Ишԥа, аинструкҭор уҳәоу?

– Ааи, ихаҭапсаҭа... Уи уареи сареи ҳатцкыс аус ахы ахьцо идыруеит...

– Нас иумырбаӡеи арҭ ҳамҩақәа, ҳхәышәтәырҭа, иумырбаӡеи ауаа?

– Уи идыруеит зегьы, саргьы иасҳәеит... «Урҭ ракәым ахи аҭцыхәеи шәыпланқәа роуп» ҳәа ауп ииҳәаз, ари шәара зегьы шәшырзыҩуа акәымкәа... Актәи амаӡаныҟәгаҩгьы убасоуп игәы ишаанаго...

Иоуразоуроу пшшәы ихамкәа, дцәышӡа дааҟалеит Елҟан. Егьызмыхьӡоз иеипш дҩатцҟьеит, аха ипсы иҟырҟы иҩкылачын, ибжьы акраамҭа изҭымкааит.

– Амшгаҩ, уи ҳара ҳатцкыс иара идыруама ҳара иаҳҭаху, ҳзыргәаҟуа?! – иҽизнымкылакәа ацәҳара нацитцан ипсы илшәашәо, дырҩегьых аҟәардә дныҟәтәеит Елҟан.

– Уи даара ибзиан иуҳәеит, уажәшьҭа еилыскаауеит зыҟны аус сымоу, абас зегьы рҽыпсахны изыҟоузеи ҳәа сыҟан, – иҽхыршәааны уи днеизыпшит Сандра, аиааира ду згаз аӡә иеипш.

– Сара акраатцуан зыҟны аус сымоу дызусҭоу гәҩарас исымазижьҭеи, аха уажәшьҭоуп агәра анызгатцәҟьа, уара ҳара ҳагәхьаа уаганы акәӡам арахь укылыгәгәа узааз... – деиханы дҩагылан, ишьапы итцшьуа ашәахь иҿынеихеит Елҟан.

Ибла акакаҷ ытцашәо, амҩаду ианыршәлан дцон уи, ихы ишакәым ибон, скаҳаанӡа сахырымбаша снеиндаз ҳәа иааирццакшәа иуит.

Убри аамҭаз, изқәылашьцо иалагахьаз ибла-қәа еилдыргартә ибеит, амҩаду аҿы акәара ихыз ацҳа ҭабганы иахьыҟаз нырцәҟа игылаз амашьына. Аныҟәцаҩ амашьына дақәгылан иҭәны иақәжьыз ақыдқәа ақәырҩрны икаижьуан… Урҭ иахькаҳауаз рышьҭыбжь еиргьҳәа акәын Елҟан илымҳаҟынӡа ишнеиуаз, зынӡа ихараӡазшәа.

– Уаҳа уажәшьҭарнахыс маҭәахәык ара иҭганы уахь иго ианыҟала, шәара зегьы капеи кылтцәак шәапсам! – абарҭ аныҟәцаҩ иажәақәа игәы иқәыҩуан Елҟан, уаҳа ихаҭа иааигәаны дгъылазу, амашьына дақәгылазу, иара уа дан-неизи ҳәа акы еилганы издыруамызт, ихы аӡыхәашьеипш еилаҩынтуан. – Ахантәааҩы рҳәан, сынтәа аапын аахыс ҳ-арашра абжак ытцган агаҿахь изгахьеит… Аҩны змам дреиу-андаз ма, ахан изгылоуп, убригьы абас иргыла-зар акәхап… – ибжьы гон аныҟәцаҩ. – Иахьагьы инхаз умгар ҟалом ҳәа дсылаҳәны сикит, уаҳа илақәагьы пхашьоме… Зегь рыла хырҩазаргьы, сара сыла сзыхҩом… Абранӡа иаазган ацҳа ҟатцагас иақәхны икасыжьуеит… – Убысҟан Елҟан дааихыккашәа дҩыҟалан, игачамкны инаихәапшыз аныҟәцаҩ дибеит, нас хыхьынтә ажәҩан ахҭҟьеипш хлантцы инҭалан, адгьыл шьҭууа итцҟьан аҿынанахазшәа ибеит. Акы дақӡамшәа иҩшьапыкгьы дрықәҟьан амҩаду агәҭан иеааитцихит. Аныҟәцаҩгьы дыҩны уи днеихаххит.

«Арашрахь! – аҳаҷаҳәа игәы инҭашәеит Сандра, ҩышықәса рышьҭахь араион аҿы иусқәа быруашәа ианиба. – Сара шаҟа сырдыруа аҵкыс дара здыруеит...» 1953 шықәса рзы апартиа апленумқәа рышьҭахь. Аӡәырҩы дәықәлеит, игәыгәҭажьны, еиҵахан иҟаз аколнхарақәа рыцхырааразы, рыҭгаразы. Абарҭ иҽрылаикит Сандрагьы. «Дуаҩ духахьан, еиҭа арахь игәазырԥхази аара?» – рҳәон шьоукы зегьы рзеиԥшны. «Ԥыхьа бзиара дук ҳзыҟаиҵазар уажәгьы иҟаиҵап», – рнапқәа ҟьаны рҿынархон аҽеашьоукых. «Уаҩ иҟаимҵац ани иабаузыҟаиҵо», – рылахь еиҳагьы инеиқәырҵеит згәы каҳан иҟаз ԥыҭҩыкгьы. Амала Саԥана аҳәатәы аниоу, днаӡыдгылалак ираҳәо иҿынаихон, уи изы иидыруаз зегьы: «Ҳколнхара ахантәаҩ ҿыц, сара бзиа издыруа уаҩуп... Уи иаб акрызкыз уаҩын, дхәаахәҭуан, Кәазан абни ажәытә ауахәамақәа ахьықәгылаз ааҩс, адәқьанқәа иргылон, даарагьы иҽеибиҭахьан...»

Иззымдыруаз ԥыҭрак изыӡырҩуан, издыруаз, иахааныз, ҿымҭ инаидҵуан, уи иҭоурых зынӡаскгьы иазҿлымҳамкәа.

Иахьа ашьыжьымҭан ихы ахьигара изымдыруа, акгьы игәы амкуа дыҟан Сандра. Дҩагылан амаҵурҭахь данааи, Махьал аҩны абарҵаҿы аихаҕәы ацәра даҿын. Уи дшәаны Сандра днаихәаԥшит. Ҭамара акыдлара иаҿыз аҟанҷқәа

рзы чыпхьқәас шыц аагара апшаҳәахьы дылбааны дыҟан. Назиа усура дцахьан.

– Махьал, акыр умазар ицәырга, изакәу сыздырам ажәра сгәапхоит, – ччапшьк илапш итцамшәо уи днаихәапшит Сандра. Махьалгьы акгьы мҳәакәа иеиха нкаиршәын, аматцуртә дныҩналт. Пытрак ашьтахь аҩыцьагьы Сандра дзыҩназ ауадаҿы астол иахатәан. Ауада рацәак идумызт, аха илашон, амра шиашо ишыҩнампхозгьы, амрафҩы ҩнҟьа акәын ишыҟаз. Атӡамцқәа руак аҿы иара ипатрет иазырҳаны иҟатцаны, игьамгьамуа икыдын. Ихы пхьаҳәан, ицьымшьқәа тапттәаӡа, иблақәа икәша-мыкәша акы рымбаӡо, рхырхарта узеилымкаауа ипшуан. Абырлаш еипш цқьа еилыргамкәа, ицқьакәакәараӡа, ицырцыруа иҟаз аихатәы каруат тбаа ианын ииарта. Уи аханы игылан ашькаф кьаҿ хәычы ақәыршә ҳарцьпсараха. Изецккәа акымкәа-ҩбамкәа ицырцыруа, ҳәынтцәак иныламгылаӡацшәа акәакь аҿы еицырхәхәа игылан. Уаҩ дзықәтәамкәа акаруат ашьапахьы игылаз аҟәардә тата иахшьын абастон кастиум иатцәа... Астол хиан: абыста хьшәашәа, ашәаӡа, ашәха, еихырссаны асаанқәа ирнын. Урт зегьы рыгәта апатырцьани анашеи еилаххны, апырпыл иарганы чанах ҟьаҟьа дук иантцаны ирылагылан. Урт зегьы аныпхалоит аграфинка итоу аҩеиқәатцәа. Махьал ивагылоуп пҳалк иаадымҩыло аирыӡ ду, уигьы ҩыла итәуп. Наҟааҟ рхарпқәа еибартны иҿатәоуп ҩыцьа ахацәа.

Аҩыцьагьы ргәышпқәа бабаӡа ахәы рықәиааны иҟоуп. Руаӡәы игәышпы хәыц еиқәатцәак аламкәа ишлахьеит, егьи – ашлеи аиқәатцәеи еиҟараны иҟоуп. Руаӡәы ихарԥ абырлаш еипш игәылыршәан иӡәӡәоуп, инапқәа ԥахә-ԥахәӡа абамба рытциааны иҟоуп… Ари Сандра иоуп. Егьи ихарԥ алҩақ ԥшшәы амоуп, инап дуқәа рыштца зегьы мсахахьеит. Ари Махьал иауп. Уи уажәы-уажәы дцәытцыпшны иапхьа итәоу ихарԥ шкәакәа дахәапшуеит.

Инеибаныҳәа-ааибаныҳәо цытҟ ржәит.

– Иуҭаххарызыз абыржәы ныҳәапхьызс Махьал? – уи илакҭа дынҭапшит Сандра, изнапык астол икәтцаны, иӡамҩа псыла антцаны дахьтәааз. Сара издыруеит зны уара узыҳәоз. – Махьал ацәажәааха даламыргакәа иара инацитцеит. – Уара узыҳәоз уоуит, ихәычҷы, иду. Амал уажәы узлаҟоу исыздырам иузурхоу, аха иахьа аамҭа злаҟоу ала, ухы уахашшаартә уҟам!

– Исыгу шырацәоугьы…

– Нас?..

– Аӡәы дыспцырхагахар ҳәа сшәоит, еиҳарак абыржәшьҭа хар сымам, аҩсҭаа илымҳа цьгәоуп сҳәо аҟынӡа саннеи, сгәы ҭынчым иҟазтцазаалак… Насгьы сыпҳа лтәы…

– Уара узыцәшәо ҳәа акгьы умам… – даахәыцхәыцын дналагеит Сандра. – Исгәалашәоит, санмаҷыз зны саб сасцәа дуқәак изааит. Емхаақәак… Саб насыпда урҭ иреиуаз аӡә дибар ссиршәақәа дҟалон, деиҳәҭҟәыҟәлон, ркалҭ дагәӡуан, дзыхӡыӡо еиҟәырҷҷо идәқьан

итцигатцәҟьозгьы акы деигӡомызт… Аҩны иҩназ зегьы дҳалагьежьуан, зымҩа-зымҩа ҳирҩуан. Абри ауха столк ҳәа дырхиеит, аха уи еипш сылацәа аахтызар исымбац, сахамтәац. Хара ҳгәылацәа усҟак бзиа ҳарбомызт, насгьы арҭ реипш иҟаз асасцәа ираҭәеишьашаз саб уаҩы дизымпшааит. Ашьтәы аутәы зегьы ҟатцаны ҳгәыла ҷкәынцәа ианҳарҭа, аматцурҭаҿы какалк ҩадыркны идәықәаҳтцеит. Уинахыс саб напы аиркит аматцура. Атцыхәтәаны зегьы тәеит сани сареи ҳада. Сара аҩы снаҳауан. Ишеибаныҳәоз, рҿышпыржәоз, атцых акыр ргеит. Сара цьара сааилапсар, саб илакҭа ҭылашьцаа сапшаауан… «Хаи, арныг, ҳаи, аилымга» ҳәа сара сыҟны акәын дахьхатцаз. Ари сгәы иасуан, сыштцәыуа ра, саапсаны еиргьҳәа сшьапы сықәгылан. Ус атцәца ҩышьҭырхын, ирыцыз аҷкәын ҟата иныҳәаҿа ркит. Уи дырныҳәеит, аха дызлаҟазгьы дызлаҟамызгьы еихаргыланы дышьҭырхӡеит. Иаразнак сгәы нтаҳа ицеит, ситцашьыцны апсра салагеит. Уи ддырҿхәоит, макьанатә ахьӡ ҳәа имоузеи, сара схырсысуа аҩы снаҳауеит, уаҩгьы усс симам, адәқьан аҟны саныцагылазгьы саб ицәа схабаны аӡәы сыбзиа иҳәомызт. Зегьы иахан иржәит, уи иныҳәаҿа. Иара дытцәрышкәаӡа уахьихәапшуазгьы пшӡакы иакәын. Ҭабуп ҳәа реиҳәарц даныҩагыла сара аҩы изҭасымҭәазаап. Саб дсытцаҟьан, сеитцакы-еитцакуа снеины, аҩы атцәца инҭаҭәаны, сыбла сҩахан аҷкәын снаихәапшит… Убыс лапшык ҳәа сықәшәеит, аха сыпсыр еиҳа еиҕьасшьеит:

зшьапала зымгәацәа збыӷуа ласба пхҭык еипш акәын дшысхагылаз. Аҩы зҭаз атцәца имҭакәа, аҽырҳәа итамтамуа иҟаз иҿы инақәысҭәан, сеирыӡгьы нкажьны, уаҩы даасзыбзиамхаӡакәа сындәылҟьан сцеит…

– Ассир збоит, иабихәа, иааугәаӷьызеи! – иааҵьеишьеит Махьал, иатцәцагьы дҩахан инҭыркәкәаны, шәсак апырпыл ҵьыка инахьырҩрны иҿы инҭеитцеит.

– Ишызгәаӷьыз ҳәа саргьы исыздырам… Ауха агәылара ҵьара сыртцәахит. Адырҩаҽены Тҟәарчал зегьы ирылаҩхьан «Абри аҷкәын иҟаитцаз» ҳәа инеидгылалак еибырҳәон. «Иигәаӷьызеи» ҳәа иҵьаршьон зегьы. Саазықәшәалак сынкыланы, схы шьышьны, соурышьҭуан. Уи ада ҳәатәы рымамкәа ирыма иныҟәлеит. Иаалырҟьаны ас игаз сыхьӡ саҟара сыцнатцан сдәықәын саргьы… Иҟасымтцара иҟазыз убасҟан, даҽак сыхьӡ зларҳәаша акы апшаараӡы… Саб исеиҳәаз, сзықәиршәаз иазууазеи. Аха убас Асовет мчы ааит… Саби сани Тҟәарчал ирымаз, ирыхӡыз ҭины, Очамчыра адгьыл аахәан ҩнык нҭасыргылт, аха уи сазнымкылеит сара, ҵьара сыхьӡ ахьырҳәо аҟазаара сҭаххеит… Атцара пыҭк сара исыман, ажәытәра, ҭауади-аамсҭеи зегьы ахьрытцадырӡуаз сара ибаны сықәгыломызт… Апартиа салалеит… Ишудыруа, ақыҭақәа рахь аколнхарақәа реиҿкаараӡы срыцхраарц сдәықәыртцон… – Ашьҭахь абра шәара шәҿы сыҟан. Уажә дырҩегьых абрахь… – Иатцәца лҭыркәкәаны

ижәны, дырҩегьых Махьал инеимтцеикит. Еиҭа иантадырцәы, даахан иапхьа иныкәиргылт.

– Акы унацҳала… – ахжәылакәа астол иқәгылаз Сандра иахь днахан иныкәиргылт Махьал, аҩы иижәыз даркьиан.

– Ишубо уажәы ара сыҟоуп, – деиҭаналагеит Сандра, – аха башоуп уажәшьҭа… Сара сгәы иҭаз намӡеит, сажьеит… Изуҭахузеи ҳәа усазтцаар, егьа икҿахазаргьы, кәакьк аҿы сара сҳәатәы иалнадо, зегьы азыӡырҩуа, иахатцгыло иҟазар сҭахуп. Убз ааууртцысаанӡа иуҳәо ҟартцо. Азныказ даара схы сақәгәыгуан, араион аҿы са сусура ахьӡ бзиан изҳәоз ыҟан… (Иҟоуп макьанагьы…) Сара ацәгьа уаҩы изызымуц, уажәтәи ҳаамҭазы ауп схы зышлазгьы… Испырхагахаз аӡәи-ҩыцьеи рҿы снапы шьҭысхзар, уи уаҳа иауам. Цәык ахьыршьуа џьмакгьы ацыршьуеит рҳәоит. Абарҭ зегьы зысҳәо удыруама? – Махьал ихы неиҿеикын илакҭа дынҭапшит. Иатцәца дҩахангьы иааҭарцәны еиҭаныкәиргылт. – Ишьҭастцоит сара абарҭ сцәаҩақәа зегьы… Саагылазар схатәы насыҧ уахык шаанӡа сазымхәыцыцызт, аха уажәы саазқәылаз убри ауп сзызхәыцӡо… Исҭахуп аҭаацәара салаларц, сыҩны сахыларц… Пыхьа егьырҭ срылызкааша акы салаҟазарц сҭахызҭгьы, уажәы зынӡа уаҩы сизгәамҭо, сымч, исымоу-исыхӡу зегьы сыпҳәыси сареи ҳапхатцәатцәараӡа ҳаҟазаара иазыскуеит. Сара иахьынӡасҭахытцәҟьоу инамӡазаргьы, ахьӡ сыман, уи бзиара ҳәа акгьы адсымбалеит… Еснагь уҭынчымкәа, уқәа-

цқәацо, уҩуа, ухыпхыҧуа... Саапсеит, уаҳа сылам... – Сандра иижәуаз аҩы даара илсхьан. Апырпылеипш деицралан, илақәа ашьа рхытцәалан иҭытцны ицарашәа ижьаржьалеиуан. – Уи санхәыҷыз ахьӡ сеилаҳауа сҟазтцаз аҩстаа хәыҷы абар уажәыгь дгылан инапы ахьиҟьо, абар исирбоит уа икәадырны игылоу аҽеикәа ду, уи апхьа уарҳалла ихҟьаны инагоуп амҩаду, «Ахьӡи апшеи» ҳәа иҩны изну ахан ду ахь, ахан иакәшан ишьамхышлан ацуныҳәара аан аипш, игылоуп ажәлар... Абар, абар ибла пшӡақәа еиқәыгызмалха дсыпхьоит аҩстаа, анышә бҕьаҭуа игылоуп аҽеикәа, игылоуп икәадырны... Аха уажәшьҭа издыруеит уи, зегьы шаҩыстаамысхәу... Упату схы иқәуп Махьал, аха Назиа, Назиа лоуп сара сыпсҭазараҿы етцәас ипхеипхеиуа исзынхаз... Саҭоумтцан, ус уара уҿы иаахтны сахьцәажәо упҳазатцә лыӡбахә ала...

– Арашра нужьырцу? Ушәазшәа, уатцахазшәа умцан...

– Уи азы усцәымшәан, паса сышцаз угәаламшәои? Уара акы уацәымшәан, ҳарҭ ҳаҩнаҭақәа сара снапы иануп...

– Саргьы исҭахуп Назиеи уареи шәус иаарласны иҟалаpазы, аӡҕаб дыӡҕабуп, иҟалтцо иудыруазеи...

– Уахатцәҟьа...

– Напы аҳаркып... Лан илаҳәатәуп... Сандра инапы Махьал ихәда инакәыршан, аҭаҭынфҩи аҩыфҩи неиҿарчуа ихы неиҿагәаны дгәыдикылт...

Махьал дҩагылан, ишьапы еилаго иҿынеихеит.

– Уԥсшьа уныҟәиан, сара уажәытҵәҟьа саины астол ааилсыргап, – ашәаҿы даангылан даахьаҳәит Махьал.

– Бзиоуп, бзиоуп. – Ибз аҟәаҟәа ԥтҵәаны аиарҭа иеныҟәижьит Сандра.

– Уара хьаас иҟаумтҵан ҟәрала Назиа латҵкыс уахьеиҳау... Саргьы убастҵәҟьа ауп ԥҳәыс дшызгаз... Назиагьы хымԥада лан леиԥш дҟалоит... Уи уара дудыруеит...

– Лан длеиԥшхоит уҳәоу?! – илаҟәа шаҟьшаҟьо уи днаихәаԥшит Сандра.

– Уиаҟара изцьоушьази уи? – ашә ныдыжьлан дыбгаго дындәылтҵит Махьал.

А ж ә и ԥ ш ь т ә и а х ы

Акыр шыҟәса рышьҭахь Иасон, акрызхытҵхьоу, акрызбахьоу, зылахь ҭаԥыҟҟа акаҷыраҟәа алдан инагоу арԥысны даныҟалалак «уԥсҭазараҿы зегь реиҳа иугәалашәаҟәо ԥхьаӡа» ҳәа иарҳәар, абри август мшы, ахәылԥаз иараз- нак иаԥхьа иаагылашт... Аха усҟан, ҳәарада, уи игәалашәом амш каххаа мыцхәы еилганы, ажәҩан ҳәыҳәԥшшәала ишыҟаз.

– Иахьала сара иуасҳәо акгьы сыздырам, еиҕуп ус ҳаҟаз, ҳаԥхьаҟа иҟало аабалап. – Итҵар-тҵарӡа иҟаз лнапхыцҟәа рыцҟьо дахьгылаз лыбла дҩахан Иасон днеиҿаԥшит На-

зиа. Изакәызаалак цьара илнымпшит ԥасатәи луалуашара. Дҭынчын, змалазатцәы агәаҩа иҭагыло, ԥша ззымнеиӡо арашшьапы аиԥш.

Иасон иагьа иундазгьы изымчҳаит ариаҟара аамҭа Назиа димбакәа ахгара. Агәыблра имаз зегьы ириааит. – Ихамхабзиабарагьы, уарҭ даҿеакгьы... Иҿаага нкаршәны, амхы дыҭҟьа ақыҭа хәышәтәырҭахь иҿааихеит. Дааит. Назиа абартцаҿы абыржәы дахьгылоутцәҟьа дықәгылан...

– Избан?.. Зегьы-зегьы ҳарҟәатцып... Ахи аҭцыхәеи ҳара раԥхьаӡа еибаҳҳәахьоу ауп, иарбан иахцырхагоу? Сара ас хгашьа сымам, ианбанӡа ас? – Иасон изӡомызт игәы иҭаз. Уимоу, Назиагьы иццьашьаны лыла ҭраа дихәапшуан, ус аламала згәы иҭаз зынзмырԥшӡоз аҷкәын цагьа, абриаҟара дахькашырхаз.

– Сара сҭаацәа сызрылтцуам... Исызкажьуам, саби сани рымч ршәахьеит, сыда дрымаӡам. Уара уан чмазаҩык усгьы лныжьшьас иумоузеи... Ажәакала, уажәы ҳшыҟоу ала уи алацәажәара зынӡа иаамҭан избом... – Назиа лнапхыц рыцқьо дгылан...

– Цаса изсабымҳәазеи нас ас ишыбдыруаз?

– Усҟан ҳқәыԥшқәан... исзымхәыцит... Ашьҭахь... Насгьы саб, сан – урҭгьы ирҳәаз саҳаит...

– Назиа, аиаша ҳәа! Арҭ ракәым бара бнызкыло, аҿакуп, иҳәа Сандреи бареи шәус атәы, ииашоума? – Иасон дцәышхоит, Иасон дҟапшьхоит, агәашьагьы днадтцны лара лахь иҿынеихоит.

– Урҭ зегьы башоуп… Гәаҟрас исымоузеи саб иқәлоу сиццартә, сыжәла ыҟазар, сышьҭра, схаҭагьы ауаа среицәам нас, акомҿараа сзеидымкылазаргьы, сҳәаҩы уи дазҭцаарым ҳәа сыҟоуп… Насгьы, ҭаацәа дук ирымоугьы, ирыхӡугьы сара исызкуп…

– Ухыза гәаҭан ушьапы еитцых ҳәа зҳәаз дҟәышгәышьан, ааи… – Иасон амардуан дынҭалт ишьамхы итцаҟәало. Назиа лнапхыц рыцқьо дгылан…

Ауха Иасон, усгьы цәашьа имамызт, дбарцьеиуа ицәарҭа дшылаз цәажәабжьқәак иаҳаит. Абартцаҿы итәаз аласбагьы артцәааҳәа иныҩнытцәаан ашҭа иахьныкәлаз икыдҿаҳәалошәа игьежьуа, аҽаҿшьаауа ашра иалагеит.

– Шьоукы ааит ҳәа сыҟоуп, нан, Иасон, ундәылтцишь, – лыбжьы аалыргеит Кәашьа. Иасон хыма-цсыма иеиқәа ааишьатцаны харц затцәы дындәылтцит.

– Уҽынкыл апсцәеирымга, изакәызеи узҿу, – аласба днатцаҟьеит Иасон. Уи ааҟрымҿрымын, иҕьапчапуа инаскьашәа иаангылт. Агәашә иахьааҭалаз гәыпҩык ауаа еикәшаны игылан. Хыхьынтәи ишанханы аетцәақәа иразныпсараха, аӡаӡа зықәнаҳәаз ашҭа иқәыпшуан. Уи еилаарцыруа ашьац иларшәыз алашара ҩынтә-хынтә ратцкыс еиҳаны ианын ауаа рыгагақәа. Игылаз иҩарылтцын, ҩыцьа арахь Иасон иааипылт.

– Ҭархана игәы мачхан ашьхантәи даагеит, умшәааит, дад, ишәарҭатцәҟьоу акгьы ыҟаӡам.

Иасон ишьамхы наитцаҟәалт.

Ашарахьгьы еихон. Арбаҕьқәа хынтә иҿырҭхьан, шарпазтәи апша хьшәашәа аӡаӡа ақәыҳәҳәа апсабара иқәлахьан. Ҭархана игәы ҩарханы дықәын. Уи иблақәа кыдхало амҿы шыла злыҩҩы иҟалахьаз аҭуан иазыпшын. Ихы-иҿы еидшәалахьан, иқьышә шьакәармак ықәымкәа ииатцәаӡа иҟалахьан. Уи ишьапаны дтәан Иасон, ихахьы – Луман. Егьи аҩны аҿахьы ҿымҭ еикәшаны итәан ачапшьацәа. Ҭархана дааргеижьҭеи иҿы еилымгацызт. Уи уажәы-уажәы акы ихәарц иҿазикуан, аха иауамызт, иқьышә канӡақәа уа иаанхон.

– Иасон... – аҵыхәтәаны аиргьҳәа иҿы ааихихит Ҭархана. Иасон ашырҳәа дҩагылан иара иахь днаскьеит. Луман наҟ ауаа ахьтәаз ахь дныҩналт, ашәгьы ныдтцан. – Дад, Иасон... – Ҭархана иблақәа мтцысуа аҩада ипшуан, – абра дгьыл мыждаӡам, дгьыл мшуп... Иқьапҭоумтәын, алҩа мҩеиуа иҟаумтцан, анышәыргә ацәшьхәа иарпуа, ахәышҭаара... Аӡәырҩы ашьҭалахьеит ара иқьапҭартәырц... – иажәа знык аз иааҿахтцәеит, аха уи ипсы ааиҭакшәа деиҭаналагеит, – аӡәырҩы ҏеазыркхьан адгьыл уаҩ дахымкәа аҟатцара, аха абри анхаҩы игәы ҭӡы, инышә ҟапшь ҿыҭ амч еиҳахеит... Сара сыҭаҳмада баҩхәарҿқәа исытцаркит, сгәы аапсеит... Кәарса дызбар, иаара сахьӡар даара истахын... Уи дааиеит, уи дмаар ҟалом... Сгәы иалоуп... Иара изкны исымаз ашьтәа сцәызит... Цас иауазшәа... Сашьҭан,

скаҳаанӡа, сашьҭан, ахраҿы исыҟәшеит, амшцәгьа сыхьӡеит… Уиакәхеит, зегьы анеилала имарианы исиааит. Аха уи егьаурым… Кәарса ихаҭарнакыс, ԥсаҭас сара сцоит… Кәашьа быххь сара изгааит ҳәа сызлаҳә… Уи сара саҵкыс дыԥәԥәан. Уара, дад, Иасон, убзиаз… – иажәа ааҿахтцәеит, аԥсеизгарагьы дналагеит. Иасон иуазырбжьы заҳаз егьирахь итәаҟәаз уахь иныҩнеибаҳәеит.

* * *

Хымш рышьҭахь, амра лаша-лашо адунеи ианныҟәыԥшуаз, аҽыҩҳәа Гәыдуа иаԥсуа еиха ҟьаҟьа Ҭархана иашҭа аанда иалагылаз араш ду ашьапы иналашьшьит… Ҭархана иԥәааса дырхион.

А ж ә о х ә т ә и   а х ы

Лцәа-лжьы дҭыԥхо, аҭыԥҳа наӡа леиԥш лышыҟәсҟәа рымч мырхакәа дыриааины дшеишеиуа дгылан Ҭамара. «Изакә мцоузеи, изакәтәы шьоузеи илылоу ланацьалбеит!» – ааргәамхәыр залшомызт ари еиԥш аан дызбоз. Ари ус ирҳәоз акәын, даҽакала лыхьӡ цәгьаны аҟыҭаҿы уаҩы имаҳацызт. «Ани агызмал акы лымаӡазаргьы иулырдыруама…» – рҳәон анаԥшцәа, лыгәра нагӡаны изымгоз. Усоуп. Иагьылтцәахытцәҟьеит Ҭамара иҭаршәӡаны, уаҩы ибла иахьамбоз, илымҳа иахьамаҳауаз

лымаӡа ду… Аха уаҩы изгәамтӡаӡеишь уи? Адунеи аҿы иҟам даҽаӡәы изымдыруа аӡәы имаӡа…

Дыпшқан Ҭамара Махьал иҩнаҭа даныҩнанагалаз. Иара абыржәеипш дышлагәагәаӡа дҟалахьан. Илбахьазыз рыцҳа, дабанапшыаапшхьаз… Лықәлацәа аҷкәынцәа, лыхцәы иамтцасуа, акьаброу илыцасуан, ҳәычҷыс дрыпхьаӡон. Хаҭцара анырҳәа, дшәаны аҭцәыуа ра далагеит, аха лан илыдылцало даналага, ус акәхап ишаҭаху лҳәан, дақәшаҳаҭхеит. Ҳәарада, гәыргьара зламыз, гәаҟрыла илхылгоз апсҭазара сшапырҭлакгьы сапырҭцындаз ҳәа дахьыҟаз ауп зегьы зыхҟьаҭцәҟьа. «Уи дарпыс наӡоуп уажәшьҭа, аха бныҟәигартә быҟоуп, псҭазаарак ббап…» – длабжьон лан. Акраамҭа есышьежь лыхчы бааӡаны, Махьал иҩнду ашьҭахьтәи абыртцаҿы амра ицәылтцон Ҭамара. Есуаха, лывараҿы лхатца шла дкарахан, аххы ихырга даныцәаз, лара аҭӡамц лҽадыргәгәаланы дшәаҟьаны диан… Аха хәыч-хәычы лгәы бажәхо, лылагырӡ беит. Ус ахшара длоуит. Анра, ахәычаазара еиҳа илыхнагеит лгәырҩа, лгәыбылра зегьы лыпҳазатцә илзылкит… Ахшара данлоу ашьҭахь, еиҳагьы деигьхеит лара… Аӡәы длоухьеит ҳәа угәы иаанагарымызт, деихәлапхо, акәыпшцәа лхьыкәкәа дахьыҟаз…

Ала анажә имитаҟәуан ҳәа, Махьал усҟан ақыҭа милициас аус иуан. Сандра аколнхара «Арашра» хантәаҩыс даман. Урҭ иахьеи-уахеи еицын. Аҭцыхәтәаны пшәымарҭасҳәагьы

Сандра Махьал ишƙа диасит. Ҭамара азныказ лыԥсҭазара ианымԥшӡеит, атәым хатҵа рыѡны дахьааиз. Аҵьабаа уажәы илбазма, Махьал излалыдитҵаз ала, уи ихәы алхны иҟалтҵон, имаҭәақәа лызәзәон, илуанҭон... «Мшыбзиа», «хәылбзиа» еибыҳәан инеиԥыртҵуан...

Зны Сандра уск атҵыхәала Махьал Очамчыраҟа дишьҭит. Уи уа ѡаха раҟара даанхон. Аангыларҭа имоурҳәа аушәарҭахыз, Сандра иѡны еиқәханха, азбжак уаѡы дыѡнаӡамкәа, еиҧрыкка игылан.

Зынран. Махьал иѡын ду аҿы агәгәаҳәа ауаҵьаҟ амца ҭан. Адәныҟа аԥша абгыӡеиԥш иууа алашьцараҿы иаԥшаауан иҟьантазӡа игылаз ашәаԥыцьаԥ. Ҭамара заа лхәычҩы длырцәан, лѐыкәабаны, аѐеилаҳәара дналагеит. Иахьа шьыжьаахыс лгәырѡақәа еиҭаҿыцхан лылахь еиқәын. Уажәы харԥзатҵәы ауаҵьаҟ дахьыѐҳәагылаз, лцәеи-лжьи лылаԥш нахылган даақәыԥсычҳаит... Убри аамҭазы адәныҟантәи аԥша хьшәашәаӡа иааѡналт. Данаахьаԥш, ашә ыдтҵан арахь дыѡналахьан Сандра. (Уи есымша иуада аҵаԥхақәа руакы иара иман... Заа данзымаауаз ихәы уахь инаган инрыжьуан... Уаха дааны дышьҭалахьаз ҵьылшьон).

– Ҳаи абааԥсы, сѐеилыхны сгылоуп, убжьы мыргаӡакәа ушԥааи?.. –аҟәардә лаҟә иқәыз лкьаҿ аақәԥаан иаалышәхалырԥеит.

– Ус иҟаз, ус!.. – уаҳа даамлакѡакӡакәа лкьаҿ лыжәѡа иаахыхны иршәны акаруаҭ инықәиршәит, Ҭамара уахь днаҭрысит, аха Сандра инаԥы ала амѡа лзикын дааникылт.

– Угәы иаанагазеи, ҵьым… – лнапқәа рыла лҽыхьчо шьҭахьлагьы деиҭамҵкәа даангылт. Сандра икьаҿ ижәҩахыр иҭарҧан, игәышҧы ахәы ақәыссы иаапшуан, иблақәа амца рхын.

– Бымшәан, уаҩы исырдыруам, уаха абра сдәылцан санкабца, сгәы ҧжәаны сыҧсыр ҟалап… Бара быссирхацыҧхьаӡа сара исыгхоит, бгәыбылра амца снаркуеит; бара быӡҕабуп, ибдыруазароуп уи уаҳа ишымхынҳәуа… – дылзааигәан дналыдгылт. Лара дадырсызшәа даанхеит.

– Суҳәоит, абааҧсы, сеилоумган, уарҧысра бзиа уапшны, узлыҵыз ажәлар урыпшны… Сара сызларыцҳау сара исызхоуп, – ашоура лыман, лыхәда ада шәпа тҟәацны ицарашәа еисуан.

– Уаҳа бымҳәан… – инапы аалыкәыршан, иқьышәла лқьышәқәа рыпшааит. Ларгьы уаҳа лзымычҳакәа лҽаaулышьҭит дизыпшуижьҭеи акраатҵуазшәа…

Ашьыжь ианааша Сандра дныҵашьшь иусахь дцеит. Ҭамара лызгәык иахатәи аҧхыӡ уажәыгьы ихааӡа иалан, деиҭаӡҕабхазшәа лхы лбон. Аха лызгәык шәаҧырҳаҧуа, ҭынчрак лнаҭомызт… «Бхәыҷы дбываршәны… – бара ахаас, акы иацәыпхамшьо!!!» – аҳәон уи. Ҭамара аакьыскьанӡа агәра ганы дыҟан, арҭқәа Махьал акы издыруам ҳәа, аха Назиа лҵыхәала аицәажәара анрымаз ауха еилылкааит ус шакәмыз… Ҩажәи жәибжь шықәсазы Сандра Очамчыраҟа дцеит. Ҭамара лыпсы

ихьыхәхәа диҳәеит, дичеит цьаргьы дымцаразы, аха аматцураҿы еиҳартәыз Сандра даанызкылоз иарбан мчыз иќахыз. Дагьпсымкәадагьбзамкәа, аќәараан лаҳәҿыпраазшәа даақәхеит зтыпҳара ҿыхан изжәылаз апҳәыс... Знықымкәа Очамчыра дцеит Тамара аҽытцгақәа ќатцаны, знықымкәа игәашә дшылагылаз лырхәлеит, аха убра иареи лареи неидтәалан, ҩбаќа саат иаархыргартә ихы лықәимыршәеит. «Изакәтәы гәузеи имоу ианацьалбеит, ихаҳәума» ҳәа лгәы итцалан лылагырз лбаадо, дқәықәма-шәықәмаха Арашраќа, лхатца таҳмада иахь, даахынҳәуан уи. Ус акры тцхьан деитахынҳәит Сандра. Амыргәыргьага лхы интцалт Тамара. Илхаштит лгәынхарақәа. Деитцашәтит. Аха иара даҽазәхеит уажәы. Ихы, ихьз дрыцәшәо далагеит. Иаазқәылаз ихы лықәиршәомызт, иҽыпхьакуа дааиуан. Назиа лтцыхәала Махьали лареи реицәажәара ашьтахь дыпсны дыќан ари апҳәыс. «Ақьиара ада акы злазам азгаб ќәымшәышә рыцҳа дќаќаны наќ дынкаиршәышт. Сара саќарагьы издыруадаз уи атәы... Ихышхытцәан ицо азгабра... – дгәаќуан уи. – Иќастцарызеи, ишпазури?» Ариабжьарак азәгьы илаҿымтзакәа ус дыќан. Амала Назиа дылбацыпхьаза лыбла налыдхалан, аҽазнеипш акәымкәа, даҽакала; уи дҿаазагаха, ахшцәа лхьыкәкәа, лцәа дтыпхон. Зны-зынлагьы, Назиа Сандра дигәыдыҳәҳәалан дтәоушәа лылапш иныцашәон, усќан лнапала лыблақәа хҩаны даагылалон. Ҩыцьа аҳәса тыхон Тамара

лгәаҿы: зыпҳа бзиа дызбоз, дрыцҳазшьоз ани, бзиа илбоз ахатәа дызцәызҳуаз апҳәыс ҿеи. Сандра ихы иатәеишьоз ауаҩымра дазхәыцны, ихәтәазтцәҟьа изламҳәеит.

* * *

– Сара аӡаҟынӡа сылбаауеит, амш цәгьахаанӡа, банцо аҩны ашәқәа аркы цқьа, – Назиа ашәҟәы дапхьо дахьықәиаз шьыбжьонк лхы ныҩналкит Тәамара. Саатбжак мцацкәа Назиа ҿытбжьык лаҳаит. Адәахьы ҽуаҩык апыҟҟаҳәа амхы дҩалсын агәашә дынтәалт. Назиа ашә днавтәагылан даныпшы дылбеит Сандра. Уи иҽеиқәа ду дҽыжәтцны, амгәырхақәа рыркәадара даҿын. Изиацккәа цырцырүа, икастиум ҿыц, иблуз ахәда ҟәашӡа итәыпшуа, иахьак мацқьа-шьацқьа деилаҳәан. Назиа хымапсыма идыз азал ашәқәа аҩнутҟала ацапха нылалтцан лыпсы ӡаны адиуан дныкәиеит. Сандра амардуан дыҩхалан ашә днагәеит, аха иаркызшәа анибә, ҟыгә-чыгәҳәа абартцаҿы даақәгьежьаан дныцытцит. Пытрак ашьтахь дырҩегьых игеит аҽышьтыбжьы. Назиа ашә данынкылпш, Сандра агәашә дынтәытцхьан. Уи лыбз нкылрыҳәҳәан уахь лхы налырхеит. «Макьана акры усыргәаҟып уабаҟоу!» – иаалырҟьан абас лгәы иаанагеит, уи ихьӡала уажәраанӡа цәгьамзар бзиа шылымхәыцӡацызгьы…

Ахәшәтәыртәахь сцоит ҳәа ашәқәа аркны абартца дныцытцуаны даанит Махьал. Уи иеигәышә ҿҟьаҟьаду аматцуртә абартца

иныҩнаршәны, ашәхымс дныҟәтәан, аҭаҭын ааҭиган аршара дналагеит.

– Бахьцо иббозеи, уи асаркьабла абыржәы абра дыспылеит, ахәаныҟа дцеит, уаханӡа дгәарымлозар акәхап, уиатцкыс абра бықсшьа, арашраа рысаҟаҭҟәа зегьы бара ибзыхәшәтәрым. – Назиа ибжьы налыҟәиргеит уи. Махьал ахаан ас иҳәо лмаҳаӡацызт, уи аусурахь лара ианылҭахымызгьы иара дагмырхакәа мчыла ддәыҟәитцон. «Бхы ҭызшәас изрыбҭозеи, бымариа роуратә изыҟабтцозеи», – иҳәон уи. Аха уажәы зегьы рҽырпсахт. Ари ажәохә шықәса рыҩнутҟагьы асҟак еиҭакра ҟамлацызт ари аҭаацәараҿы, сынтәатәи алпхынрак аҟара. «Аӡахьы сылбаап, сҽыскәабап», – аалгәахәт Назиа. Уаҳа аҩныҟа дыхнымҳәӡакәа ашҭа дықәсны алаҕьа дыҩҭалт, Наас шыҟоу лхы рханы. Ҽыкәабараҳәа абрахь лҿаныналхоз, даазқәылаз иаразнак лылахь еиқәышьшьы дааҟалон. Илгәалашәон итцегьы данмаҷыз лҩызцәеи лареи рҽыкәабаны, ахаҳә иқәтәан амра рҽанадырбылуаз... Усҟан аҩызцәа рацәаны илыман. Иабаҟоу урҭ уажәы?.. Наас дхыпшылон дааҭгылан, ицаз, инаскьаз лхәычҷра ацәа ахабаны лгәы азхьаауа. Асынтәи дыпшны илбон Ҭамара лымаҭәақәа ҟәаш-ҟәашӡа аҟәара иахьыгӡаны иахьцәыз. Апшаҳәаҿы днылбаан, аҟәара иаваз ашыцра илгаз амҩахәасҭа данылан лҿыналхеит дынкахәыцуа. Дылсырц акгьы лыгымкәа, абыд-быдҳәа иныцакны цәажәабжьык лаҳан, ашырҳәа лхы дҩахеит; дышьхныпсылан уа да-

анхеит азныказ. Аматәақәа рҩаны еиқәырчаҟәа изқәыз ахаҳә дықәтәан Ҭамара, лҽеимыртаға. Лҿапхьа изқәа арахь ирханы дтәан Сандра. Назиа урҭ дгәарҭаанӡа, ганха днеиҭапан, здацқәа хаххала апаҩ иалыҳәҳәоз ахьаца ду ашьапы лҽадрыгәгәаланы даангылт. Убасҟан ауп иангәалҭа амҩа нымҩахытц ашыцра илахалан иҿаҳәаз аҽы, уи авивиҳәа атцыхәа ҟьо, иадгьыжьылоз амтцқәа аҟәнацон. Ҭамареи Сандреи аицәажәара иаҿын. Назиа лыпсы ӡаны дзырҩуа даагылт.

– Ара аҟәара агәҭа аӡәы ҳаидибалар?...

– Аҟәара агәҭа ҳаидырбалар еиҕьуп, ашыцраҿы атцкыс...

– Усхыччоит...

– Избан мшәан?

– Уи уара еиҳа еиҕьны иудырп...

Пытрак ҿымтӡакәа иаатәеит. Наас ацәқәырпақәа неиқәтәо, иҟәындшәындуа, зны-зынлагьы агәы еибакызшәа абжьы нытгаяны ахаҳәқәа рҟынтәи илбааҽеиo ицон. Ари агәаҩаҿы шамахада аҟәара ҭацәуп, хәычгьы дугьы аӡәгьы иҿархасырҭам. Ашыцра иаалыҳәҳәо апаҩ икәгыло ахьаца, изаамҭамкәа иҩеижьхаз уи абыгъқәа ҿышәшәаны атцаҟа аӡыжьра иналапсоит. Ирҳаны инаҭрысуеит акалмаҳа ґрачкәынкәа, нас, ргәы иамукәа еиҭахынҳәны, абґьыц ҩеижь инавс-аавсуа иаақәлоит, ифатәызар ҳәа игәыґуа. Назиа лхы ахьаца ашьапы инаврыҳәҳәан днапшуеит. Итәоуп урҭ рыхқәа рыкәыжьны.

– Издыруеит сара уара уажәы уҽезыпхьоукуа, издыруеит ухы зысцәоухьчо… –дааицрашәаны дналагахуеит Ҭамара.

– Ус еиҳа еигьуп… Уи бхы иақәбымтцан бара…

– Аламысда! – иажәа анагӡаха имҭакәа ашырҳәа дҩатцҟьеит Ҭамара, лхалаҭа ааимҟьан лгәыпҳәқәа ҟәашӡа иааҭыпшит, аха ераз-нак еиҭааималыцьгәеит. – Ишпыкәу бызгаб дызгоит ҳәа уҿы иҭаргӡаны ишуҳәаӡоз, уара упхашьом акәымзар, насгьы апшқа, иацы иизз, уара ушлаҕәаҕәаӡа, ухы уацәыпхамшьаӡо?!.

– Бҽаанкыл! Убри аусгьы акгьы алтцрым, аха баргьы Махьал иҩнаҭа быстҭа бфо бҟастцарым; снаидтәалан иасҳәап, дад, упҳәыс даанкыл, мчыла дсыкәаиоит ҳәа.

– Пу, – дхьаҳәын дынкажьцәеит Ҭамара, – агәы аҭахуп, иҳәа уцаны… Иабажәгои шәара шәеитцаҟәаҟәаракәа зегьы? Ҿааҳәыра шәмоуа шәҟастцап. Сара ссы зегьы дара роуп шьҭа…

– Ашоура бымоума ди бара, иарбан еитцаҟәаҟәаракәоу ызӡбахә бымоу? – дгәаан иб-жьы тцыстцысуан Сандра.

– Иарбан еитцаҟәаҟәаракәоу? Иуздырӡом сара анышәахә… – Назиа лгәы ҭыпсаауа ллымҳа иҭасуан имырдуцәакәа Ҭамара аихаршеипш илҿытцышәшәоз ажәақәа. – Иабаҟоу жәаба-жәабала арахә мыцхәы анхацәа ирцәыжәгаз, ишәшеит схатца бзиахәи уареи. Уара иганы уа араион аҿы ухҩаны уаазгоз ихәлаужьуан… Цьаргьы иарбаӡамкәа абасҟатәи маҭәахә ақыҭа

иалыжәгахьоу. Урҭ акы-ҩба издыруа роуп. Зегьы цәыҭцыҭцыр… Ицеит урҭқәа зегьы, ауаа ибзианы еилыркаауа иалагеит… Сара агаӡа, изысымҳәазеи абарҭ зегьы сыла ишабоз…

– Сара соума, бара апҳәыс арныгшәа иҟоу, жәлар рус еиҭцазҟьо, сара убри аус зхы аршлахьо?!.

– Ҳа, ҳа, ҳа… – дааччеит Ҭамара. – Уи ажәаҟынтә иуҳәоит, убҩара алахуҩарц… Уара ахаангьы аӡәы изы маҭцәык лаумырҟәыц, бзиагьы думбац! Уарҭ Назиагьы, «зеипш пҳәысузеи имоу» ҳәа ауаа дудырбалар, иуҭцашьыцыр, убри угәы ҟанаҭцоит, уаҳагьы акгьы узнымхеит… Ауаҩдура, зегьы реиҳахара ушашьҭаз уажәит, аха ухазгьы даҽеаӡәы изгьы цәгьамзар бзиа узыҟамҭцеит.

– Бара беивысзаап, бҽынкыл шьҭа… – дшәапцырҳапуа даахьапшит Сандра. – Быпҳагьы дысҭахым, баргьы! Диҭ, уи Иасон захьӡу агәыцәҟар, убри иауп шәара ишәыҟәнаго…

– Дҟазҭцада уи дрыцҳахәха, деибазҭәыда? Дабаҟоу иаб, қыҭак рзы иҟамлоз арпыс. Аӡыхьеипш ицқьаз, ахаан цәгьа згәы иҭазымкыцыз ауаҩы? Ауаҩдура имакны, аимгапсара ухы иархәан дурӡит… Иабаҟоу алаф схырҳәааит асамарҟәыл схырҳәааит ҳәа мацара иурӡыз. Азакәан иазеицәоу ҟарҭцошәа, аусқәа еиқәырҽеаҽео, ицәыҭцагәаны упсы иоуҭеит узыцәшәоз, аиаша уҿазкуаз ауаа!..

– Бҽынкыл! Сдинаныс, жәлар рылахь соуааит, быгра ҭрыбганы аҟәара бшықәсыжьуа!

– дӡатцәкьеит Сандра. – Бара беипш иагаӡы ас иҟам-иным рыман исышьҭалахьеит, аха… – игон уи ицәажәабжь, – рцьабаа рыфеидахеит… Быбз ааҭакны ашьшьыҳәа быҟаз акәымзар, быҭаҳмадеи бареи шәеишьҭаргало шәҟастцоит, ҿааҳәыра шәмоуа…

– Уи ала сумыршәан сара… Ицеит зны машәыршақә унышьҭызпааз аамҭа кьаҿ… Дабаҟоу Арашра абжак зҿоутцахьаз Сосениа бзиахә, ихьзеи? Сыҭаҳмадагьы уаргьы шәхы еинышәкьааит, уи ипсыцәгьара ухы иархәан ҿатцак наимтцаршәны зегьы иурҟатцон… Уи иеипш арныгқәа егьацьара иҟоуп… Амала, сгәы иалоуп жәлар рыпхӡаша сахьашәырҟьашьуаз, апсхапсжьы иахьа уажәраанӡагьы агьама ахьызбо. – Ҭамара лхы-лҿы ааимлагәа инкылан, деитцақьны атцәыуара дналагеит.

– Абасҟак сшыбцәымгыз аума нас бсыцәнымхошәа бышсышьҭаз? – игәы иалсызшәа иерыцҳатәны ихы налықәикит Сандра.

Ҭамара лыблақәа ҭхаха уи днеиҿапшит.

– Уапхьа исыргылоз исымадаз… Аха сгәы уфеит, усылгеит; уи ацынхәрас уара сыламыс инадкыланы зегьы сцәугеит… Успыртц, сыла уеаумырбан! – лыбжьы лызҭымкаауа инаидылтцеит уи. – Сыпҳа дшәысҭом… Егьырҭ ишышәҭаху иҟашәтца, сара сшәылам. Ипсыз аӡәы сиӡызоуп…

Сандра иҟамчы иеы амгәацәа итцаитцоз ашьҭыбжь даалнахит Назиа лышьхныпсылара.

Уи аҩытца итцаршәны дцон. Ҭамара лхы кны аҟәара дыҟәтәан. Наас гәрымшәрымуа инеиуан, инкахәыцуа, иахагылаз апстҳәақәа ахьеилаҩеиласуаз ажәҩан иатцапшуа. Назиа ашьацра днылсны дмага-маго лхы рханы апшаҳәа днаныл т.

Ажәафтәи ахы

Адәыгба иаатытцны Арашраҟа игаз амҩа ианылан рҿаархеит ҩыцьа ауаа. Руаӡәы уаҩы еиқәа хаак, наӡааӡак иакәын, игәышпы ныл ган, диашахәтцәаӡа акәын дышныҟәоз. Мшьамба цьацьак имахәар ихшьын. Егьи аурыла уи иатцкыс деитцан, аладатәи амра ца ааиқәымпхаӡацшәадҟәашӡадыҟан,даакычхьан. Ихылпа ихыхны ишаанагара иҟоу чамадан ҩазак иадкылан икын. Зхәы капсахьоу ихагәҭа амра цәырҟьацәырасуа апстҳәақәа иахьрылоу аақәыпхалоит. Амш шьыбжьышьҭахьуп. Цәытцашоуроуп. Ианеизааигәаха аҩыцьагьы ааихәапшит.

– Арашраҟа шәхы хоума, тцаара пхашьарам? – ауаҩеиқәа ихы наиқәикит ачамадан зкыз. Уи иҿы анааирт, азтцаара зиҭоз илапш нақәшәеит иҕарпшархахьаз ихапыцқәа.

– Уахь сцоит, ааи.

– Ишпаҟоушь Арашра анацьалбеит?

– Ишпаҟоу... Хар рымам, хар рымам... – ауаҩеиқәа уажәы-уажәы имҩалаҩ дааимида-

лон иханытә ишьапанынӡа.

– Ауаа ыҟазааит… Арашраа, избац ракәзар, рхәы ҭарыжьрым… – Уи ибла ҭраа ақыҭа иацырагылаз ахәы дазыпшуан.

– Саргьы убас сгәы иаанагоит…

Убри аамҭазы, ишәақь иҟәаҟәа икыдтцан дцьыҟәцьыҟәуа наҟстәи дааватцәины арахь иҩааихеит Махьал. Дааскьацыпхьаӡа ибла хәапшшәылақәа ааихмырсыгьӡакәа арахь даапшуан. Ус ишьаҿақәа ааирмаҷын, дхынҳәыр дзыхнымҳәуа, иапхьаҟа ацара ицәуадаҩны даақәхеит, аха уеизгьы рацәак даанымгылакәа ихы иқәыжьны иҩааихеит, ахықәахь иеадкыло.

– Мшыбзиа! – инхырхәеит аимҩалацәа уи ианынаивала. Ачамадан зкыз дагьааҭгылт, аха Махьал «бзиара жәбеит» ҳәа дааҟәындмындшәа, вара-варала днарывсны дцеит. Ачамадан зкыз уи днаишьклапшын, дааччашәа иуит. Ауаҩеиқәа арҭқәа акгьы гәеимҭаӡеит.

– Шәарҭ шәабанӡатәқәоу? – дҵааит уи.

– Аратәын, иахьагьы аратәуп шьҭа…

– Шьҭа?

– Ааи, шьҭа…

Пытрак ҿымтӡакәа ицон. Изҿапшуаз ахәы ианынкыдла, ачамадан зкыз дгәаҟгәаҟуа дыццакны иҿынеихеит. Иахьыҩхалаз дааҭгылт, даагылт имҩалаҩгьы. Арашра ақыҭа азбжак уалапшуан, араш бна хиқәарааӡа ақыҭа иачхынган. Нас, ахәқәа инархысны, асынтәи иахьумбо цьара ихыц, цьара-ҩыцьара, иҟәашӡа мра зымбаӡац апҳәызба лцәа еипш, араш-

ра ааимҟьаны унхыпшылон Наас. Ақытҭа иахеибаҳәа ашьшьыҳәа инеилыс-ҩеилысуа иахан ашьхарантәи илбааз апҳсҭҳәақәа. Апшаӡа, ажьгырла, аҿамаҿафҩы аман ақытаҟынтәи иаауан апша. Асынтәи икказа иубон Иасон иҩны ахәы атцаҟа иахьгылаз. Уи иаакәыршаны илаз ацьықәреи агәырқьҳәа аххәатцә ылнагахьан.

Ачамадан зкыз ауаҩы иаразнак игәеитеит аҩны апхьа икказа ишыҟаз, ихдырҟааз араш ашьапы уажәыгьы ихыҟапшьааза иаапшуан. Ачамадан зкыз ауаҩы даабырыбырит. Ауаҩеиқәа иара иахь днаҭрысын, аха егьи ацхыраара шиҭахымыз аниба, даагылт.

* * *

Актәи абригада аҭаҭын казармақәа руак аҿы ауаа ацьцьаҳәа итцатәан. Аҳәсақәа еишьҭаланы, аҭаҭын ҿыхны иааган аказарма иҩнартцон. Гәыдуеи Сапанеи ашә уахьаадәылтцуа аҭаҭынрцәага машьынақәак дырхион. Урҭ рҟыгәбжьы алаӡуан аказарма ытцзырцәажәаауаз ашьҭыбжь, ацәажәабжь. Сапана ацәажәара гәхьааганы иеиха нкаршәны ашә днылагылт.

– Арахь уааи, Гәыдуа, арахь, ҳапсы ааиҭаҳкып, – ибжьы наиргеит уи. Егьи даҟәымтцкәа аусура даҿын.

– Ҳаи аҵьоубеит, мыцхәы уҟыгәлар еиҳа ҟаутцо цьушьома, ианаамҭоугьы упсушьароуп, – дтәарызу дцарызу изымдыруа, ашә даалахеит уи.

– Упсшьа, упсшьа Сапана, абри сызҿу салгар саргьы снеиуеит, – ибжьы наиргеит Гәыдуагьы.

– Сынтәа даҿаказы ҳаплан ҳзынагӡом, аха абри аҭаҭын азы иагьацаҳтцап ҳәа сыҟоуп, – ацәажәара дналагеит ӡеырманшәалан инатәаз Сапана.

– Аҳа, Сапана, ихыртла! – инеиларпсеит аказарма аҩнутҟа.

– Спатца шәахьнымҳалан... – инацәа нышьҭихит Сапана алҩа ихарчыла. Абри аамҭазы ипортфель иҩытцыршьшьны, апхӡы иҿашыз иланарпшыгақәатцәҟьа ирхьыкәкәо ашә даалаҳаит Луман.

– Дааит, дааит!!!..

– Дызустда иааз, дызустда?! – уахь инапшит зегьы ачхара иазхианы.

– Араиком амаӡаныҟәгаҩ...

Иааибарччеит.

– Абри аума уара ариаҟара уҽызхәужәаз?

– Шьапылоу?

– Шьапыла... Адәыҵба аангыларҭа инаркны...

– Уиатцкыс унатәаны ажәабжьк ҳауҳәар, аҳәынтҟарцәа ирызбахьоу акы... – даачхеит Сапана, нас Луман ихы наиқәкны.

– Амаӡаныҟәгаҩ ихала иакәу цьышәашьома, Кәарсагьы дицуп, Кәарса дхынҳәит! – иҳәеит атцыхәтәаан Луман.

– Кәарса?!. – иҩеибаргылақәеит.

– Кәарса!!!

Аҳәсақәа акусу ааилдыргеит. Ҟоҳ-чоҳ ҳәа иааилалан, Луман иааиқәибаҳәеит.

– Цьарма, ипҳа лгәы бзиамызт, хәшәқәак лзыҟатцан сшаауаз амҩан ҩыцьа ааспылт:

ҳмаӡаныҟәгаҩ дыздырт… Уи апсшәа иаҳәан саахьапшзар, сапхьа дгылоуп Кәарса!.. – ипсы ааивиган деиҭаналагеит, – дара аҩныҟа ицеит, сара исзымчҳакәа арахь сыҩит.

– Иасон иахь аӡәы шәца, уи апсҭа амашьына маҭәахәқәа ицәуеит! – ибжьы наиргеит аӡәы. Зегьы ндәылбӷьыжәааан, Иасонраа ахьынхоз шыҟоу рҿынархеит. Сапана затцәык дахьтәаз дшанхашәа даанхеит.

– Урҭ аанӡа аказарма сахылапшып… Ҳаи, Ҭархана насыпда абри дахьӡарауазыз, – ацәажәара даҿын уи ихала. – Аха иҷкәын дхынҳәызар уи ипсра псроума, ихараҭ бзиахааит рыцҳа. Анцәа имҭоуп, Кәарса, дзакәытә ҭцеиузеишь, акыр иҽеиҭеикушь, дад Луман? – Луман дымцацкәа дгылаз цьшьа, ихы ҩышьҭыхны ашәахь дыпшит, аха доупсгьы дыҟамызт…

* * *

Иасон ауасҭарагьы пыҭк илан. Иацы аҭаҭын машьынақәа рзы маҭәахәқәак цәтәуп, сара сцоит иҳәан, ихала иреиҳәеит. Еиҳаракгьы Гәыдуа дрыцҳашьан ауп изыҟаитцаз, избанзар цьара еихамусхәк ҟатцатәызар уи ддырыҩуан. Дыпшқазма иара шьҭа. Ауасҭацәа рбригада аказарма ҿыц аҟатцара иаҿын, даарагьы ишьақәырцалахьан, урҭ уи раҟәыхра ҟаломызт.

Ашарпаз игылан ицаз Иасон шьыбжьышьҭахьынӡа шаҟа рҭахыз амаҭәахә ицәын, ацәқәа ахьызнеишаз еизганы иҩышьҭеитцеит.

Уаҳа иламкәа даапсаны дылбааит Наас апшаҳәаахьы. Уи араҟа иаҳа итшәан иағьын, итыхьшәашәааӡа ацаҟьа еиҩыцәқәа ирыбжьаҟыҟы инеиуан ашәшьыра ахашьшьы. Иасон апшаҳәа давалан акыр алада днаскьан, амра анаацәырҟьалоз иахьықәшуаз пслышӡ ҟәара тшәак аҿы даангылт. Иеааилихын икеикеиуа иҟаз аӡыжь дналапалт. Иуныррыртә иаахьшәашәан. Даара иерыхьны дтытцны аҟәара дныкәтәан, импахьшьы аартлан акрифеит игәарпханы. Нас иееитцыхны апслымӡра дныла иеит, ажәҩан датцапшуа. Апстҳәақәа ирзымтцәахкәа еиҩырффо, нахьхьиӡа еидгылаз ахәқәа инарбжьагылахьан амра. Нанҳәатәи апша тагалан ацәа иаалыжжуа апшаҳәа ианын. «Кәыр-чыр» ҳәа аҳауа еилапыруа иалан ажәҩан ласбақәа… Наас цоит, ицоит… Ицоит апаҩқәа иртытцәраа, итрысуа, иҩуа, ицәқәырпо… Хараӡа ашьха цаҟьа аҩаӡара икылхәраан, иҩны аҿынанахоит, амҩан иапыхьашәо арҩашқәа еизго, амшынахь иццакуеит. Ауаҩы дынтаныҟәан ибар, ицьеимшьар залшашам, уи аус ду иауз, абасҟатәи хреи, бахәи, цаҟьеи, хаҳәи еиҟәыхны илнахит амҩа… Иахьабалакьҳәа ус унхықәххылан узыруам. Дшьаҟауаҩыз, деуаҩыз, апан гәаҭан итамлаз ишакәым дныҟәнагоит. Уи иаанаго аӡы хьшәашәа иатцашьшь иржәуеит ашәарах рҳашәҳауа иныепынгылан, иржәуеит ибаҟысаҟуа ахш зманы атаацәа ирызгәарло ажәқәа, аҿаҩа дгьылқәа зегьы цәағәаны ирхысхьо ацә

аацсақәа, араштә уардын хьантақәа ирыхо акамбашьқәа… Иржәуеит иаҿепну ауаа: аҟырҟырҳәа инарыхәлачуа иартәуеит апҳалқәа. Наас ацәаакыра рыма аҩада ихалоит араш рымахәқәа… Инеиуеит Наас абарҭ иқәу ҳхаан, инеиуеит ааҥҿасрада. Уи кеикеиуа ицқьоуп, избанзар, ицәқәырпоит, ишуеит, џьарак иаангылом… Уи амшын ахь иццакуеит.

Иасон ӡыгәҭала мацара ирзааигәаны даннеи, амра ҭашәахьан. Аӡы дырны, ашыцра дахьҩылсыз игәы иҭамкәа, ихы иҭамкәа илапш налықәшәеит Назиа. Уи дыхрааӡрааауа, зны иахьеибабаз ахаҳә ду апхьа дгылан. Аӡыгәҭа пша лылахь иқәнажьыз лхахәы шьытцәра лызнапык ала наҟ инықәылҳәан арахь даапшит. Иаразнак даахьаҳәын, пыҭк днаскьан, уа даангылт. Иасон амца наижәлан иханытә ишьапаҟынӡа илаихҟьеит. Даалакҩакт, аха дахьгылаз дахымтцасит. Пыҭрак ашьҭахь ишьапкәа хьамҭахазшәа, аиргьҳәа ишьҭыхны иргыло иҿанынеиха, уи днаишьҭапшит Назиа. Иасон алтарра днылаларц акгьы игымкәа наҟстәи днеихьӡеит Расҭа. Уи инапы ауқәа рыххо ибжьы рдуны акы иҳәон, аха Наас ашьҭыбжь илнарҳауамызт. Иасонгьы Расҭагьы ааиҭаҟьан, еибарсны алтарра иҩылаӡ ицеит. Назиа ус дгылан.

Убасҟан, ҩыцьа ахацәа анаара иаҿысны лбаа ашыцра инылалт апшаҳәаахьы рхы рханы.

– Мап, амш агьауамзаап, иубома ажәҩан тцыкка ишыҟалаз… Мамзаргьы изеипш

шәапшьузеи ихааӡа, имыцхәцәамкәа ицәыртцыз. – Ишьҭахь иааиуаз иҩыза иахь даахьаҳәит апхьа ицоз, иуапцәа хылпа цьазтәхазшәа ашәапшь акәыршан.

– Уажәы амра хҭахуп, аҿаҩра шәыроуп... – иҳәеит егьи, – хәылп-шәапшь жәаха-жәымш рхәоит... – Пытрак ҭынч-ҭынч иааҩуан урҭ ашыц махәқәа ахьрыдхәазалоз, нас апшаҳәа ианиааны иҟаз аҳаскьын хҩаа цьацьа ршьапқәа ахьыладыргылоз.

Хәыҷы-хәыҷла ааилашәашәарахь ахы архон. Ажәҩан атцахь аҿҩышьҭыхуа апсҳәа ҕарпшаркәа ирытцаршәын ашәапшь. Уи ашьеипш ирылпхауан ажәҩан аӡамҩақәа. Имеицакуа икыдыз, ашәапшь, зыҿӡо апсабара иазаауаз алашьцара атәы ухарштуа, уианагон еилгап ҳәа узықәгәыҕыртә иҟаз уатцәтәи амшахь.

Аҵьамҵазра – Переделкино
1956–1957

Алыҟьса Ноча-иҧа Гогәуа

Аӡиас ццакуеит амшын ахь

Аповест

Алексей Ночевич Гогуа

Река спешит к морю

Повесть

На абхазском языке

Аредактор *Б. Нарманиа*
Асахьаҭыхҩы *А. Лабахәуа*
Акорректор *Е. Адлеиба*
Компиутерла еиҟәиршәеит *А. Беренцьи*

Аформат 70x100$^{1}/_{32}$. Атираж 500.
Иҟаҭцә. акь. бҕь. 4,3 Иныҟә. акь. бҕь. 5,6
Аҿаҭцаҧҟа №